

RHETORICI AD

Herennium libri quatuor, cum índice &
annotatis in eosdem.

D 625

*Exp. J. G.
F. A. B. C.
rat. d. vel.*

Væundantur, cum ſeptem aliis illuſtriū Rhetorum
opusculis Iodoco Badio Aſcenſio.

Iodocus Badius Ascensius, Francisco Syluio Ambianati hu-
maniorum literarum professori doctissimo Salutem.

RHETORICOS ad C. Herenniū scri-
ptos libros, cuiuscunq; sint authoris,
saneq; eruditos, & tanti olim iam est
motos vt plurimi vel primę classis iu-
dices eos Ciceroni addixerint, prelo
nostro cum aliis septem eiusdem farrā-
ginis rhetoribus coimpressos, clarissi-
mo nomini tuo, Sylui optime & nun-
cupo & dedico: q̄ illos ad Hereniū &
sepe & feliciter iuuentuti Parisinę pre-
legisti, cum tanto auditorum seu fru-

ctu seu emolumēto literario, vt iam pridem Parisiē. Academia
non sophistarū aut grammatarum, set disertorum rhetorū
vocari mereatur gymnasium: & q̄ hos posteriores hortatu tuo
egregius sane & magnę in re literaria spei adulescens, Ioannes
Stisaccus discipulus tuus, q̄ liberalissime suppeditauit mihi. In
quibus posterioribus integritati restituendis lōge maior ac ve-
rebar, me deprehendit difficultas. Cum enim essent ex ea officii
na emissis, e qua emuncta & tersa exire solent omnia, sine cuncta-
tione illos prelo commisi, verum inter legendum sexcētos offen-
di locos puerili hallucinatione deprauatos, quos tamen vt pro
temporis angustia potui, expedita Minerua reposui: superiores
autem cum nuper Basilea emissis contuli quidem, set parū ad-
admodum commutauit: quod cur fecerim, si hos cum illis confe-
ras, ipse iudicabis facillime. Set quare eos Ciceronianos non exi-
stimem paucis nunc reddenda est ratio. Primū, q̄ in eis non est,
vt fatentur omnes, Ciceronianus stilus: At dicent isti qui Cice-
ronianos asserunt, Cicero cum ætate stilum mutauit. Deinde, q̄
quædam sunt in eis vocabula, quibus aliubi non vsus Cice-
ro creditur: At potuit, inquit, illud & casu & iudicio Cice-
ronis contingere, vt semel dūtaxat illis vteretur. Tū q̄ vt Laurē-
tius Valla acerrimus de horum possessione Cicronis vindex,
in opere contra Facium testatur, multa scripsit Cicero contra-
ria illis quę in opere ad Herennium habentur, presertim in fine.

At illud, dicent isti, fecerūt & alii nec pauci nec indocti, qui pueriliter aut minus accurate emissa ad incudē reuocata retractauerunt. Tū q̄ Cicero vbiq̄ seu mores, seu literas, siue aliud gratiam docet, aliorū cū latinorū, tū grecorū vtitur testimoniis, at iste neminē in toto opere laudat, set ne laudandū quidē quēquē esse contendit: verū dicent isti, potuit Cicero mutasse sententiā, Tum q̄ huius operis nusq̄ Cicero ipse meminit, cū aliorū mentionē subinde faciat. Immo, inquit, meminit. Nā vt Valla scripsit, queritur sibi elapsos puero. At ego puto nō de his, set de libris de inuentione conquestū, quos ideo rhetoricos veteres vulgo nūcupant, q̄ multo aute putent emissos: de his autē id nō intelligendū esse, duobus contendo argumētis, quorū alterū sumitur ex operis propositione prima. Etsi negociis familiaribus impediti &c. Non enim constat nec veri simile est Ciceronem aut inueniū alium sic negociis familiaribus impeditū, vt rhetorica scribere non vacarit. Alterum q̄ huius operis author, ex ambiguo controuersiam tractās, hoc subiicit exemplum. Tullius hæres meus, Terentię vxori meę triginta pondo vasorum argenteorum dato quæ volet. Quod de M. Tullio & filio illi cognominat ac vxore Terentia dictum quis ambigat? At non habuit Cicero cum adolescens esset, filium, nec cum mortuus dicatur eam controuersiam inter filium & vxorem futurā recte suspicatus fuerit. Ac demū, cui argumēto palmariū do, & qđ veluti Achillem inuictum existimo, q̄ Iulius Rufinianus author non futilis aperte opus hoc Cornificio adiudicat. Dicit enim sic. Parrhesia est oratio libera, quā Cornificius licentiam vocat. Id enim facit author horum commentariorū dicens, Licentia est quę apud eos quos aut vereri aut metuere debemus, tamen aliquid p̄ iure nostro dicimus &c. Cum igitur hoc opus sit Cornifici nō potest idem Ciceronis dici. Verum vt initio dixi, cuiuscuius est, q̄quid in eo & in cæteris reponendis absumpsimus opere, tuę Sylui clarissime, & amicitię & docendı dexteritati nūcupamus ac Boni itaq̄ consule & Vale.

Mense Decembri sub

Natalem dominicum. M. D. XXVIII.

TABVLA ALPHABETICA.

C SEQVITVR Tabella adnotatorꝝ in libris Rhetoricis ad C. Herennium serie literaria.	Artificioſa ſeu artiſſi- cialis memoria. pa. xlviij.	Commune exordiũ vitioſum. v.
A.	Affidnitare opus vo- lenti in rhetoricis proſcicere. i.	Commoratio. lxxvi.
 Bufio. pag. lxxvii.	Attenti quomodo fa- ciẽdi auditores ac iudices. iij.	Commutabile exor- dium vitioſum. v.
Adifictio. 73.	Attenuata dicendi figura. lviij.	Commutatio. lxxiiij.
Amplificatio. pag. xxxiii. & xlv.	Attenuata in figura obſeruanda. lx.	Cõpar graue. lxxviii.
Amplificationis par- tes. pa. xlv.	B.	Comparatio. ix. xxi.
Annominatio color. pa. lxxviii.	B Arbariſmus. lxxii	Cõplexio. xxiiij. 64.
Annotationes illu- ſtriu virorũ ad emẽ- tiorẽ lectionẽ hui⁹ operis. xcv.	Beneuoli quo- modo ſiant audito- res iudices. iij.	Complexio vitioſa. pa. xxxiiij.
Approbatio. xv.	Breuitas. xciiij.	Confirmatio. ij. vii. & xxiiij.
Argumentũ. pa. v. & iterum. xliij.	C.	Conceſſio criminis. pa. ix.
Argumenta. & cõtra argumenta. qui ſint loci. xvi.	C Auſarum orato- riarũ genera q̃ & quot ſint. ij.	Conceſſio rurfus. pa. xxi. & lxxiiij.
Argumentationes vi- tioſa. xxv.	Cauſarum earũdem diuiſio. vi.	Concluſio. ij. lxxv.
Argumentationes quomodo ſint tra- ctandę. pa. xxvi.	Cauſa coniecturalis quã ſit. xii.	Concluſiones. xxxiiij.
Argumentationis pa- ſecte partes. ibidẽ.	Cauſa rationalis quę ſit. xix.	Compoſitio oratio- nis quid ſit. lxxii.
Ars. pa. ii.	Cauſę oſtenſio qui ſtat. xxiiij.	Confirmatio. vii. & pa. xxiiij.
Ars imitatur naturã pa. li.	Cernis hereditates. xcii.	Confirmatio vitioſa. pa. xxviii.
Articulus. lxxvii.	Circuitio. lxxvi.	Conformatio. xci.
	Cohortatio. xlv.	Confutatio. ij.
	Collatio. xliij.	Coniunctio. lxxiiij.
		Conqueſtio. xlv.
		Conſecutio. xv.
		Conſequentia. xcii.
		Conſtitutio. vii.
		Coniecturalis. legitĩ- ma, de ſcripto, ex ſentẽtia, ex contra- riis legibus. ibidẽ.
		a. iij.

TABVLA ALPHABETICA.

Constitutio ex diffinitione, translatione & ratiocinatione. viii.	Dignitas. lxxii.	Exornatio. xxiiii.
Iuridicialis, absoluta & assumptiua. ix.	Diminutio. lxxxi.	Exornatio vitiosa. 32.
Constitutionis legitimę partes. xvii.	Disiunctio. lxxiiii.	Exornationes verborũ. lxxv. lin. xxviii.
Consuetudo. xx.	Dispositio. ii. xlii.	Exornationes sententiarũ. lxxix. p. tot.
Contentio. xlv. lxxiiii.	Dissolutio. lxxv.	Expeditio. lxxiiii.
Contentio. lxxvii.	Distributio. xlv. & rursus. lxxix.	Explanatio. lxxii.
Cõtinuatio. xlv. lxxvii.	Diuisio. ii. lxxxii.	Expolitio. lxxxiii.
Contrarium. lxxvi.	Dociles quomodo faciendi iudices. iii.	Expolitio p. contrariũ facta. lxxxvi.
Corruptio. lxxii.	Dolus. xxxvi.	Expositio vitiosa. 25.
Criminis cõcessio, purgatio, deprecatio. ix.	Dubitatio. lxxiiii.	Expo. per negationẽ factam. lxxxvii.
Trãslatio remotio. x.	Dubium genus. ii.	Confir. vitiosa. 28.
Criminis remotio. 23.	E.	F.
Crumena & cętera locolorum seu sacculorũ nomina. xcvi.	E. Fictio. lxxxix.	F. Abula. v.
D.	E. Elegancia. lxi.	F. Figura vocis. xliii.
D. Eliberatiũ genus causę. pag. xxxv.	Elocutio. ii.	Figure dicendi seu characteres aut stili tres. xlviii.
Demonstratiũ genũ. ibidem.	Enniĩ car. xxvi.	Fortitudo. xxxvii.
Demonstratio. xlv. 94.	Enumeratio. xxxiii.	Firmitudo voc. 44.
Denominatio. lxxvi.	Enumeratio falsa. 26.	Fortitudis ptes. 37.
Deprecatio. ix. xxii.	Ex æquo & bono & pacto ius. xx.	Fortuna. xxii.
Descriptio. lxxxii.	Exclamatio. lxxiiii.	Frequetatio. lxxxii.
Dicendi figure seu stili tres. lviii.	Exempla vn. de sint petẽda rhetori. lxxiii.	G.
Diffinitioe quomodo & quãdo vtẽdũ. xix.	Exemplũ vitiosũ. xxxii.	G. Eenera causa rũ & exordiorũ q̃ & quot. ii.
Diffinitio. lxxi.	Exemplũ quid a testimonio differat. lv.	Gestũ seu motũ corporis inter orandũ tenẽdus. xlv.
Dignitas sermõis. xlv	Exemplũ. lxxxviii.	Gradatio color rhetoricus. lxxi.
	Exercitatio. ii.	
	Exordium. ii.	
	Exordium scdm genus causę. iii.	
	Exordia vitiosa. v.	
	Exordio a summo detexam. xxx.	

TABVLA ALPHABETICA:

Gratis dicendi figura seu stilus. lviij.	Lex. xx.	Mollitudo vocis. xlv.
Gravi stilo obseruanda. lviij.	Licentia. lxxix.	Motus corporis iterorandum. xlyi.
H	Locus. xliij.	N
Historia. v.	Loci rationes. xv.	Narratio pa. ii. v. & xly.
Honestum genus. ii.	Locus accusatoris prius. xv.	Narratio breuis pagina. v.
Humile genus. ii.	Loci cōmunes. xxiii.	Narratio dilucida & verisimilis. vi.
I	Loci cōmunes. xxxiiij.	Natura. xx.
Imago. lxxxviii.	Loci pro memoria artificiosa. xlviii.	Necessitudo. xxii.
Imitatio. ii.	Loculorum seu sacculorum in quibus reponuntur pecuniæ diuersa nomina. xcy.	Nex indigna. lxxix.
Imprudencia. xxii.	Longum exord. v.	Nominatio. lxxv.
Insinuationis temporaria tria. liii. & differentia eius a principio. ibidē in fine.	L	Notatio. lxxxix.
Intellectio. lxxvii.	M	O
Interpretatio. lxxliij.	Medicus digitus quod sit & cur sic appellatus pagina. xcy.	Occasio. xliij.
Interrogatio. lxxv.	Mediocris dicendi figura seu stilus. 58.	Occupatio. lxxii.
Inuentio, & inuentio nis partes. ii.	Mediocris in stilo que seruanda. lix.	Officii oratorii ptes. i.
Iocatio. xly.	Membra. lxxvii.	Ornamēta orationis. 61.
Iudicatum. xx.	Memoria. ii.	Ostensio causæ quomodo recte facienda. xxliij.
Iudicatū vitiosū. 32.	Memoria, Naturalis & artificiosa. xlvii.	P
Iudiciale genus. i.	Memoria verborum. pa. lii.	Artes virtutū cardinaliū. 37.
Iudicialis absoluta. 20.	Misericordiæ mouendi ratio. xxxliij.	Partes officii oratorii. i.
Ius ex æquo & bono & pacto. xx.	Modestia. xxxvii.	Peroratio seu conclusio huius operis. xciii.
Iustitia. xxxvi.	Modestię partes pagina. xxxvii.	Per contrariū. lxxxvi.
Iustitię partes. xxxvii.		Permissio. lxxliij.
L		Permutatio. lxxviii.
Latinitas seruanda. lxxii.		Præcisio. lxxv.
Laudabile. xxxviii.		Principia. ii. & lii.
Laus. xxxix.		Probabile. xii.

TABVLA ALPHABETIBA.

Pronominatio.lxxvi.	& ita vitiosum. v.	Translatio criminis: pa.x.
Pronunciatio.ii.xliii.	Sermocinatio.xc.	Translationum quis sit vsus.xix.
Propositio.xxiii.	Sermo.xlv.	Traslatio rursus & translationis partes. pa.lxxviii.
Prudentia.xxxvi.	Sermonis pres.xlv.	Tullius meus heres det Terentia vxori & c.viii.
Prudentie partes. pa. xxxvii.	Significatio. xcii.	Turpe genus.ii.
Purgatio crim.ix.	Signum.xliii.	V.
Q.	Similiter cadens color.lxviii.	V irtutum cardinalium partes pa.xxxviii.
Q uæ quoq; loco sint oratori poneda. pa.xliii.	Similiter definēs. pa. eadem.	Vis.pa. xxxvi.
Quæstiones & contra quæstiones loci. pa.xvi.	Similitudo.lxxxvi.	Vitæ demonstrandæ ordo.fo.xl.
R.	Solœcismus.lxii.	Vitia abutentium figuris dicendi.lx.
R atio.ix.	Simile vitiosum .pa. xxxii.	Vocis oratoriae figura.xliii.
R atio rursus & rationis confirmatio.pa.xxiii.	Spatium.xliii.	Firmitudo.xliiii.
Ratio vitiosa, infirma,yana.xxvii.	Spes.xliiii.	& mollitudo.xlv.
Rationcinatio.lxv.	Stilus dicēdi triplex lvi. videantur figura.	Vitiosa videantur in vocabulis rerum vt pa.xxv.& seq.
Rectū & q̄ species. pa.xxxvi.	Subiectio.lxx.	Viruperatio.xl.
Remotio criminis. pa.x.&.xxii.	T.	Vilitas.xxxvi.
Repetitio.lxii.	T empus & tempora tria consideranda.pa.xliiii.	Vulgare exordii.v.
Res iudicata vitiose xxxii.	Testes a testib ⁹ & contra testes loci.xv.	
Rumor & contra tumores loci.xvi.	Tituli arietini qui dicantur.xcvi.	
S.	Testimoniū & exempli differentia.lv.	
S cortes quæ sint. pag.xcvi. in annotationibus.	Transductio.lxiii.	
Sepulchrum exordii	Transgressio.lxvii.	
	Transitio.lxxii.	
	Translatum exordii & iccirco vitiosum pa.v.	

FINIS.

1 TSI NEGOCIIS FAMILIARIBVS
 5 impediti, vix satis ocium studio suppe-
 ditare possumus, et id ipsū quod datur
 10 ocii libentius in philosophia cōsumere
 consueuimus: tua nos tamen Cai Herē
 ni volūtas commouit, vt de ratione di-
 cendi conscriberemus: ne aut tua causa
 noluisse, aut nos fugisse laborē putares.
 Et eo studiosius hoc negocium suscepi-
 mus, q̄ te non sine causa velle cognosce-
 re Rhetoricam intelligebam⁹. Non em̄ parum fructus habet co-
 pia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia & defi-
 nita animi moderatione gubernetur. Quas ob res illa quæ Græ-
 ci scriptores inanis arrogantiæ causa sibi assumpsere, relinquim⁹.
 15 Nam illi ne parum multa scisse viderentur, ea conquisiuerunt, que
 nihil ad propositum attingebant, vt ars difficilior cognitu puta-
 retur: nos autem ea quæ videbātur ad rationē dicendi pertinere
 sumpsimus. Nō enim spe quæstus aut glorię cōmoti venimus ad
 scribēdum, quemadmodum ceteri, sed vt industria nostra tuę mo-
 20 rem geramus voluntati. Nunc ne nimium longa sumatur oratio,
 de re dicere incipiemus. Sed si te illud vnum monuerimus, artem
 sine assiduitate dicendi non multum iuuare, vt intelligas hęc præ-
 ceptionis rationē ad exercitacionē accōmodari oportere.

Assiduitate opus.

De Oratoris officio & generibus causarum, &c.

25 Ratoris officiu est de ijs reb⁹ posse dicere, quæ
 ad vsu ciuile moribus & legibus constituta
 sunt, cum assensione auditorū, quoad ei⁹ fieri po-
 terit. Tria sunt genera caularū, quę recipere de-
 bet orator. Demonstratiuū, deliberatiuū, iudicia-
 30 le. Demonstratiuū gen⁹ est, qđ attribuit in alicu-
 ius certę psonę laudē vel vitupacionē. Deliberatiuū est, qđ positū ī
 cōsultatiōe habet in se psuasionē & dissuasionē. Iudiciale est, qđ po-
 sitū in controuersia habet accusacionē in se, aut petitionē cū defen-
 sione. Nunc quas res oratorē habere oporteat docebimus, deinde
 35 quomodo has causas tractari conueniat, ostendemus.

Demonstra-
 tiuum.
 Deliberati-
 uum.
 Iudiciale.

De partib⁹
 officij ora-
 torij.

Oportet igit̄ in oratore esse inuentionē, dispositionē, elocutio

Inuentio.
Dispositio.
Elocutio.
Memoria.
Pronuncia-
tio.
Ars.
Imitatio.
exercitatio

ne memoria & pñciatione. Inuentio est tertū verarū aut verissimā
liū excogitatio, q̄ causam p̄babilē reddat. Dispositio est ordo & di-
stributio rerū, q̄ demonstrat qd̄ q̄busq; locis sit collocādū. Elocutio
est idoneorū verborū & sententiārum ad inuentionē accōmodatio. Me-
moriam est firma animi rerū & verborū dispositiōis p̄ceptio. Pronū-
ciatio est vocis, vultus, & gestus moderatio cū venustate. Hec oīa tri-
bus reb⁹ assequi poterim⁹, arte, imitatiōe, & exercitatiōe. Ars est p̄ce-
ptio q̄ dat certā viā, rationēq; dicēdi. Imitatio est qua imellimur di-
ligētī rōne, vt aliquorū similes ī dicēdo esse valeam⁹. Exercitatio

Inuentionis
partes.
Exordium
Narratio.
Diuisio
cōfirmatio
Cōsūtatio.
Cōclusio.

est assidū vsus cōsuetudoq; dicēdi. Quoniā igit̄ demonstratū est
quas causas oratorē recipere oporteat, quasq; res habere cōueniat,
nūc quēadmodū ad orationē possint oratoris officia accōmodari,
dicēdū videt. Inuentio ī sex partes oratiōis cōsumit. ī exordiū, nar-
rationē, diuisionē, cōfirmationē, cōsūtationē & cōclusionē. Exor-
diū est principiū orationis p̄ qd̄ anim⁹ auditoris aut iudicis cōsti-
tuit vel apparat ad audiēdū. Narratio est rerū gestarū aut perin-
de vt gestarū expositio. Diuisio est p̄ qua anim⁹ qd̄ cōueniat, & qd̄
in cōtrouersia sit, & p̄ qua exponim⁹ qb⁹ de reb⁹ sum⁹ dicturi. Cō-
firmatio est nostrorū argumētōrū expositio cū asseueratiōe. Cōsū-
tatio est cōtrariorū locorū dissolutio. Cōclusio est artificiosus ter-
min⁹ oratiōis. Nūc qm̄ viā cū oratoris officijs, quo res cogni-
tu esset facilior, p̄ducti sum⁹ vt de orationis trib⁹ loqueremur, &
eas ad inuentionis rationē accōmodarem⁹, de exordio primū dicēdū
videt. Causa posita quo cōmodū exordiri possim⁹ gen⁹ causę cō-
siderādū est. Ḡna causarū sunt quatuor. Honestū, turpe, dubiū, &
humile. Honestū gen⁹ causę putat quū aut id defendim⁹, qd̄ ab oī-
bus defendēdū videt, aut id oppugnā qd̄ ab oīb⁹ oppugnari vī-
det debere, vt p̄ viro forti cōtra parricidā. Turpe gen⁹ causę intel-
ligit, quū aut honesta res oppugnat, aut defendit turpis. Dubiū
gen⁹ est, quū habet ī se causa & honestatis & turpitudinis partē.
Humile gen⁹ est quū cōcepta res affert. Quum hec ita sint, conue-
niet exordiorū rationē ad omne gen⁹ causę accommodari.

De Exordijs.

Exordiorū
duo ḡna.
Principiū.

Exordiorū duo sunt ḡna. Principiū qd̄ grece προομιον appella-
tur, & insinuatō, q̄ nosat. Principiū est cū statim au-
ditoris aīm nobis idoneū reddim⁹ ad audiēdū. Id ira sumit, vt at-
tētos, vt dociles, vt beneuolos auditores habere possim⁹. Si genus

Oratio... Inuentio... Dispositio... Elocutio... Memoria... Pronunciatio... Ars... Imitatio... exercitatio... Inuentionis partes... Exordium... Narratio... Diuisio... confirmatio... Cōsūtatio... Cōclusio... Ḡna causarū... Honestū... Turpe... Dubiū... Humile... Exordiorū duo ḡna... Principiū...

10... 25... 30... 35... 40... 45... 50... 55... 60... 65... 70... 75... 80... 85... 90... 95... 100...

Handwritten notes at the bottom of the page, including phrases like 'Inuentio est tertū verarū aut verissimā liū excogitatio' and other rhetorical definitions.

L I B E R P R I M V S

cause dubium habebimus, a benevolentia principii constitutum, ne quod illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Sin huile erit genus causa, faciemus attentos. Sin turpe erit genus cause, infinuatio vt edum est, de qua posterius dicemus, nisi quod nacti erimur, quare aduersarios criminando benevolentiam captare possimus. Sin honestum cause genus erit, licet bit recte vel vti vel non vti principio. Si vti principio volem, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breuiter quibus sim dicturi exponere. Si principio vti nolem, a lege vel scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostre cause adiumento principium capere oportebit. Quonia igitur docilem attentum beneuolum habere auditorem volumus, quo quicquid eorum committi possit apiemus, Dociles res habere poterimus, si summam cause breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. Na docilis est ille qui attentum vult audire. Attentos habebimus, si pollicemur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis, verba facturos, aut de his quae ad reipublicam pertineant, aut ad eos ipsos qui audiunt, aut ad deorum immortalium religionem, aut ad pietatem, nos esse dicturos: & si rogabimus vt attentum audiatur, & si numero exponemus res de quibus dicturi sumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis possumus, a nostra, ab aduersario, persona, ab auditore, & a rebus ipsis.

A nostra persona benevolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogancia laudabimus, aut in reipublica quales fuerimus, aut in parentibus, aut in amicis, aut in eos ipsos qui audiunt aliquid referimus, dummodo haec omnia ad eam ipsam rem de qua agitur sint accommodata. Item si nostra incommoda proferimus, inopia, solitudine, calamitate: & si rogabimus vt nobis sint auxilio, & si simul ostendemus in alijs spem nos habere noluisse. Ab aduersario persona benevolentiam captabit, si eos in odium, in inuidiam, in contumeliam adducemus. In odium rapiemus, si quod eorum spurce, superbie, perfidiose, crudeliter committitur, in odium, in inuidiam, in contumeliam referemus. In inuidiam trahemus, si vim potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, eloquentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitates, affinitates aduersario referemus, & his adiumentis magis quam veritatem eos committimus. In contumeliam adducemus, si inertiam, ignauiam, desidia, luxuriam aduersario proferemus.

Ab auditore persona benevolentiam colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, maiore magnifice iudicata proferemus: & si quod de his existimatio, & quod iudicii expectatio sit apiemus. A rebus ipsis beneuolum auditorem efficiemus, si nostram causam laudando extollemus, & aduersariorum

De exordio secundum genus causa.

Dociles.

Attenti.

Beneuoli.

Tria infi-
nuationis
tēpora.

per cōtēptionē deprimem⁹. Deiceps de insinuatōe aperiēdum est. ¹
 Tria sunt tēpora, quę diligēter sunt cōsiderāda, in qb⁹ p̄ncipiū
 vti nō possum⁹: aut cū turpē causā habem⁹, hoc est cū ipsa res ani
 mū auditoris a nobis alienat, aut cū anim⁹ auditoris psual⁹ videt⁹
 esse ab ijs q̄ ante cōtradixerūt, aut cū defess⁹ est eos audiēdo q̄ ante
 dixerūt. Si causa turpitudinē habebit, exordiri poterim⁹ his ratio
 nib⁹, hominē nō rē, rē nō hominē spectari oportere: nō placere nos
 bis ipsis quę facta dicant ab aduersarijs, & esse indigna aut nefa
 ria. Deinde cū rē diu auxerim⁹, nihil simile a nobis factū esse ostē
 dem⁹, aut aliquorū iudiciū de simili causa, aut de eadē, aut de mi
 nori, aut de maiori p̄ferem⁹. Deinde ad nostrā causam pedetērim
 accedem⁹, & similitudinē cōferem⁹. Itē si negabim⁹ nos de aduer
 sarijs aut de aliqua re eorū dicturos, & tamē occulte dicem⁹ inter
 iectione verborū. Si psualus auditor fuerit. i. si oratio aduersariorū
 auditorib⁹ fidē fecerit, neq̄ em̄ nō facile scire poterim⁹, quoniā nō
 sum⁹ nescij, quibus reb⁹ fides fieri solet. ¹⁵

Ergo si fidē factā putabim⁹, his nos reb⁹ insinuabim⁹ ad causā.
 De eo qđ aduersarij firmissimū sibi adiūmētū parant, primū nos
 dicturos pollicebimur, aut ab aduersarij dictōe exordiemur, & ab eo
 maxie qđ ille nuperrime dixerit: aut dubitationē vtemur, qđ potif
 simū dicam⁹: aut cui loco primū respōdeam⁹, cū admiratiōe. Si de
 fessi erūt audiēdo, ab aliqua re, q̄ risum mouere possit, exordiemur:
 ab apologo, a fabula verisimili, imitatiōe, deprauatiōe, inuersione,
 ambiguo, suspitiōe, irrisione, stultitia, exuperatiōe, collatione, adie
 ctiōe, abiectiōe, s̄farū mutatiōe: p̄terea expectatiōe, similitudinē, no
 uitate, historia, versu: aut ab alicui⁹ interpellatiōe aut arrisione: si
 pmiserim⁹ aliter ac parati fuerim⁹ nos esse dicturos, nos non eodē
 modo, vt ceteri soleāt, verba facturos, qđ alij soleāt, qđ nos facturi
 simus, breuiter exposituros. ²⁵

Differētia
inter p̄nci-
piū et infi-
nuationē.

Inter insinuationē & p̄ncipiū hoc interest. Principiū eiusmodi ³⁰
 debet esse vt statim apertis ratiōib⁹ qb⁹ p̄scripsim⁹, aut beneuolū,
 aut attētū, aut docilē faciam⁹ auditorē: at insinuatō eiusmodi de
 bet esse, vt occulte p̄ dissimulationē eadē illa oīa cōficiam⁹, vt ad
 eādē cōmoditatē in dicēdi opere venire possimus. Verum hæ
 tres vtilitates tamen si in tota oratione sunt comparandæ, hoc est ³⁵
 vt auditores sese perpetuo nobis attētos, dociles, beneuolos p̄beāt,

1 tñ hoc p̄ exordiū causę maxie cōparādū est. Nñc, nequādo vitioso
exordio vtamur, quę vitia vitāda sint, docebo. In exordie da causa
seruādū est, vt lenis sit sermo, vt vsitata verborū cōsuetudo, vt nō
apparata oratio esse videatur.

5 Viriosum exordiū est qđ in plures causas pōt accōmodari, qđ
vulgare dicit. Itē vitiosum est, quo nihilomin⁹ aduersari⁹ pōt vtī,
qđ cōmune appellat. Itē illud quo leuiter cōmurato aduersari⁹ ex
cōtrario poterit vtī. Itē vitiosum est qđ nimīū apparatus verbis
cōpositū est, aut nimīū lōgū est, & qđ nō ex ipsa causa natū videt
qđ separatū vocat, in quo etiā trāllatū cōcludit, vt pprie cohereat
10 cū narratione, & qđ neq; beneuolū, neq; docile, neq; attētū facit au
dītorē. De exordio satis dictū est, deinceps ad narrationē trāseam⁹.

¶ De Narratione.

NArrationū gña tria sunt. Vnū est quū exponim⁹ rē gestā, &
vnūqđq; trahim⁹ ad vtilitatē nostrā vicēdi causa: qđ p̄inet
15 ad eas causas, de qb⁹ iudiciū futurū est. Alterū gen⁹ narratiōis est
qđ itercurrit nōnūq; aut fidei, aut criminatiōis, aut trāsiōis, aut
alicui⁹ apparitiōis, vel laudatiōis causa. Terriū gen⁹ est id qđ a cau
sa ciuili remotū est: in quo tñ exerceri conuenit, quo cōmodi⁹ illas
supiores narrationes in causis tractare possim⁹. Ei⁹ narratiōis
20 duo gña sunt, vnū qđ ī negocijs, alterū qđ ī psonis positū est. Id qđ
ī negociorū expositiōe positū est, treis habet ptes, fabulā, historiā,
argumētū. Fabula est, q̄ neq; veras, neq; verisimiles continet res:
vt hęc q̄ tragœdijs tradite sunt. Historia est res gesta, sed ab atatis
nostrę memoria remota. Argumētū est ficta res, q̄ tñ fieri potuit,
25 veluti argumēta Comœdiarū. Illud gen⁹ narratiōis qđ ī psonis po
sitū est, debet habere sermonis festiuitatē, animorū dissimilitudinē,
grauitatē, leuitatē, spem, metū, suspitiōnē, desideriiū, dissimulatio
nē, errorē, misericordiā: rerū varietates, fortunę cōmutationē, inspe
ratū incōmodū, subitā letitiā, iucūdū exitū rerū. Verū hęc ī exercē
30 do trāfigent. Illd vero qđ ad veritatē p̄inet, quō tractari cōueniat
aperim⁹. Treis res cōuenit habere narrationē, vt breuis, vt diluci
da, vt verisimilis sit: q̄ qm fieri oportere scimus, quēadmodū facia
mus cognoscēdū est. Rē breuiter narrare poterim⁹, si inde icipie
35 mus narrare, vñ necesse erit, & si nō ab vltimo initio repetere vole
mus, & si summatim nō particulatim narrabim⁹, & si nō ad extre

Exordia vi
tiosa.
Vulgare.
Cōmune.
Cōmutabi
le.
Longum.
Separatū.
Trāllatum

Narratio.

Fabula.
Historia.

Argumētū

Narratio
breuis.

mū, sed vsq̄ eo quo op⁹ erit psequemur, & si trāsitiōib⁹ nullis vte-
 mur, & si nō deerrabim⁹ ab eo qđ coepim⁹ exponere, & si exit⁹ re-
 ita exponem⁹, vt ante quoq̄ q̄ facta sint sciri possint, tamen si nos re-
 ticiuerim⁹. Qđ gen⁹ est, si dicā me ex puicia rediisse, pfectū quoq̄ i
 puiciā itelligat. Et oīno nō mō id qđ obest, sed & id qđ neq̄ obest,
 neq̄ iuuat, sati⁹ est pterire. Et ne bis aut sepi⁹ idē dicam⁹, cauedū
 est, etiā ne id qđ semel supra dixim⁹ deiceps dicam⁹, hoc mō. Athe-
 nis Megarā vespi aduenit Simo: vbi aduenit Megarā, insidias fe-
 cit virginī: insidias postq̄ fecit, vim in loco attrulit. Rē dilucide
 narrabim⁹, si vt q̄q̄ primū gestū erit, ita primū exponem⁹, & rerū
 ac tēporū ordinē cōseruabim⁹, vt gestę res erūt, aut vt potuisse ge-
 ri videbunt. Hic erit cōsiderādū, ne qđ pturbare, ne qđ cōtorte, ne
 qđ ambigue, ne qđ noue dicam⁹, ne quā i aliā rē trāseam⁹, ne ab vl-
 timo repetam⁹, ne lōge psequimur, ne qđ qđ ad rē p̄tineat p̄tream⁹,
 & si psequimur ea q̄ de breuitate p̄cepta sunt. Nā quo breuior, eo di-
 lucidior & cognitu facilior narratio fiet. Verifilis narratio erit,
 si vt mos, vt opinio, vt natura postulat, dicem⁹: si spatia tēporū, p̄so-
 narū dignitates, cōsiliōrū rōnes, locoꝝ opportunitates cōstabūt: ne
 refelli possit, aut tēporis parū fuisse, aut causam nullā, aut locū ido-
 neū nō fuisse, aut hoīes ipsos facere, aut pati non potuisse. Si vera
 res erit, nihilomin⁹ hęc oīa narrādo cōseruāda sunt. Nā sape veri-
 tas, nisi hęc seruata sint, fidē facere non pōt. Sin erit ficta, eo magis
 cōseruāda erūt. De ijs reb⁹ caute cōsfigēdū est, q̄b⁹ i reb⁹ tabule, aut
 alicui⁹ firma auctoritas videbit̄ iterfuisse. Adhuc q̄ dicta sunt arbi-
 tror mihi cōstare cū ceteris artis scriptorib⁹, nisi q̄a de insinuatō-
 nib⁹ noua excogitauim⁹: q̄ eas solī nos p̄ter ceteros in tria tēpora
 diuisim⁹, vt plane certā viā & p̄spiciuā rōnē exordiorū haberem⁹.
 Nūc qđ reliquū est, qm̄ de rerū inuētione disputādū est, in q̄ singu-
 lare consumit̄ oratoris officiū, dabim⁹ operā, vt nihil min⁹ indu-
 strię q̄ rei vtilitas postulabit, que fuisse videamur, si pri⁹ pauca de
 caufarū diuisione dixerim⁹. ¶ De diuisione caufarū.

Dilucida.

Verifimi-
lis.

CAufarū diuisio i duas ptes distributa est. Primū perorata nar-
 rōne debem⁹ apire qđ nobis cōueniat cū aduersarijs, si vtilia
 erūt nō is q̄ cōueniat, qđ i cōtrouersia reliquat, hoc mō. Interfectā
 eē matrē ab Oreste cōuenit mihi cū aduersarijs: iure fecerit & licue-
 rit ne facere, id est i cōtrouersia. Itē e cōtrario, Agamēnonē esse a
 Clytēnestra occisū confitent: cū id ita sit, me vlcisci parētē negār
 oportuisse. Deīde quū hoc fecerim⁹, distributiōe vti debem⁹. Ea dē

i vidit i duas parteis, enūcationē & expositionē. Enumeratiōe vte
mur quū dicem⁹ nūero, quor de reb⁹ dicturi sum⁹. ✕ Eā plusq̄ triū
ptiū nūero cōstare nō oportet. Nā & piculosū ē, neq̄ pl⁹ minusve
dicam⁹, & suspitiōnē afferat auditori meditatiōis & artificij, q̄ res
fidē abrogat oratori, Expositio est, quū res, qb⁹ de reb⁹ dicturi sum⁹
5 breuiter exponim⁹ & absolute. Nūc ad cōfirmatiōnē trāseam⁹.

✕ Eā plerū
q̄ triū ptii
nūero cōti-
neri opor-
tet.

TOta spes vicēdi, ratioq̄ psuadēdi posita est i cōfirmatiōe &
cōutatiōe. Nā quū argumēta nra exposuerim⁹, contrariāq̄
dissoluerim⁹, absolute nimirū mun⁹ oratoriū cōfecerim⁹. Vtrūq̄
igī facere poterim⁹, si cōstitutiōnē causę cognouerim⁹. Causarū

De cōfir-
matiōe &
confuta-
tione.

10 cōstitutiōes ali j̄ quor fecerut, noster doctor Hermestes treis pura
uit esse, nō vt de illoꝝ qcq̄ detraheret inuētiōe, sed vt ostēderet id
qd̄ oportuisset simplr̄ & singulari modo docere, illos distribuissē du
pliciter & bipitro. Constitutio est prima deprecatio defensoris cū

Cōstitutio.

15 mus, tres sunt, Cōiecturalis, Legitiā, Iuridicialis. Cōiecturalis est
cū de facto cōtrouersia est, hoc mō. Ajax i sylua postq̄ resciauit, q̄ fe-
cisset p̄ isaniā, gladio icubuit. Vlysses iteruenit, occisū cōspicat, e
corpore relū cruētū educit. Teucer interuenit, vbi occisū fratrē, &
inimicū fr̄is cū gladio cruēto videt, capitis arcessit. Hic cū cōie-

Coniectu-
rals.

20 ctura verū q̄rit, de facto erit cōtrouersia, & ex eo cōstitutiō causę
cōiecturalis noīat. Legitiā cōstitutiō est, quū ex scripto aut ex scri-
ptis aliqd̄ cōtrouersię nascit. Ea diuidit i ptis sex, scriptū & sentē-
tiā, cōtrarias leges, ābiguū, definitiōnē, trāllatiōnē, ratiocinatiōnē.

Legitiā.

25 Ex scripto & snia nascit cōtrouersia, quū videt scriptoris volūtas
cū scripto ipso dissērire, hoc mō. Si lex sit q̄ iubeat eos q̄ ppt̄ tēpe-
statē nauī reliq̄rūt oīa pdere, eoꝝ nauī ceteraq̄ esse si nauis cōserua-
ta sit, q̄ remāserit i nauī. Magnitudine tēpestatis oēs p̄teritū nauī
reliq̄rūt, & i scaphā cōscēderūt, p̄ter vnū egrotū. Is ppt̄ morbū exi-
re & fugere nō potuit. Casu & fortuitu nauis i portū icolumis de-

Ex scripto
& sentētia.

30 lata ē. Illā egrot⁹ possidet, nauī perit ille cui⁹ fuerat. Hęc cōstitutiō
legitiā est ex scripto & snia. Ex cōtrarijs legib⁹ cōtrouersia cōstat,
quū alia lex iubet aut pmittit, alia vetat q̄ppiam fieri, hoc mō. Lex
vetat eū q̄ de pecuniis repetūdis dānat⁹ sit, i cōciōe orōnē h̄re. Al-

35 tera lex iubet augurē i demortui locū q̄ petat i cōciōe noīare. Au-
gur qdā dānat⁹ de pecuniis repetūdis i demortui locū q̄ petat noīa-
uit, petit̄ ab eo multa. Cōstitutiō hęc ē legitiā ex cōtrarijs legib⁹.

Ex contra-
rijs legib⁹

Nota Tul-
lius h̄eres
meus.

✕ Filius.

Ex diffini-
tione.

Cistella.

Ex transla-
tione.

Ex ratioci-
natione.
✕ corio deij-
ciatur.

Ex ambiguo controuersia noscitur, quū scriptū duas aut plu-
res sentētiās significat, hoc modo. Pater familias quō filiū heredē
faceret, testamento vasa argentea vxori legauit. Tullius h̄eres
meus Terentiæ vxori meæ triginta pondo vasorum argenteo-
rum dato quæ volet. Post mortem eius, vasa preciosa & cæлата
magnifice illa petit mulier. ✕ Tullius se quæ ipse volet triginta pon-
do ei debere dicit. Constitutio legitima ex ambiguo.

Ex definitione constat causa, quum in controuersia est, quo no-
mine factum appelletur, ea est huiusmodi: Quum Lucius Satur-
ninus legem frumentariam de semissibus & triētibus laturus es-
set, Quintus Cæpio, qui per id temporis quæstor Urbanus erat,
docuit senatum ararium pati non posse largitionem tantam. Se-
natus decreuit, si eam legem ad populum ferat, aduersus rēpubli-
cam videri eum facere. Saturninus ferre coepit, collegæ eius in-
tercedere: ille nihilo minus cistellam detulit. Cæpio, vt illum con-
tra senatusconsultum, intercedentibus collegis aduersus tempu-
vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, pontes disturbat, cis-
tas deicit, impedimento est, quo secus feratur lex, arcessitur Cæ-
pio maiestatis. Constitutio est legitima ex definitione. Vocabu-
lum eī definitur ipsum, cū queritur quid sit minuere maiestātē.

Ex translatione controuersia nascitur, quum aut tempus dif-
ferēdum, aut accusatorē mutādum, aut iudices mutādos reus di-
cit. Hac parte constitutionis Græci in iudiciis, nos in iure ciuili
plerunq; vtimur. In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit.
In iudiciis tamen non nihil ea vtimur, hoc modo. Si quis pecula-
tus accusatur, q̄ vasa argentea publica de loco priuato dicatur
sustulisse, possit dicere, quum definitione sit vsus, quid sit furtū,
quid peculatus, secum furti agi, nō peculat⁹ oportere. Hæc parti-
tio legitimæ constitutionis his de causis raro venit in iudicium,
q̄ in priuata actiōe prætorix exceptiones sunt, & causa cadit is,
qui non quēadmodū oportet, egerit: & in publicis quæstionibus
cauetur legibus, vt ante si reo commodum sit, iudiciū de accusa-
tore fiat, vt rum illi liceat accusare, nec ne.

Ex ratiocinatione cōtrouersia constat, quum res sine ppria le-
ge venit in iudiciū, quæ tamen ab aliis legibus similitudinē quā-
dā aucupatur. Ea est huiusmodi. Lex est. Si furiosus existet, agna-
torū gentiliūq; in eo pecuniæ eius potestas esto. Et lex. Qui pa-

- 1 rēntē necasse iudicatus erit, is obuolutus & obligatus† culeo de uehaſ in profluētē. Et lex. Paterfamilias vti ſup familia pecuniave ſua legauerit, ita ius eſto. Et lex. Si paterfamilias in teſtato morit familia pecuniæq; eius agnatoꝝ gentiliſq; eſto. Malleolus iudica
- 5 tus eſt matrē necaſſe, ei dānato ſtatim folliculo lupino os obuolutū eſt, & ſoleꝝ lignæꝝ pedibꝰ inductæ ſunt, & in carcerē ductus eſt. Qui deſēdebāt eū, tabulas in carcerē aſſert, teſtamētū ipſo pñre cō-
- 10 ſcribūt, teſtes rite aſſert, de illo ſupplicii paulo poſt ſūt. Ii q; here des erāt, teſtamēto hereditatē adeūt. Frater minor Malleoli q; eū
- 15 oppugnauerat in eius piculo, ſuā vocat hereditatē lege agnationis. Hic certa lex in rē nulla aſſertur, & tñ multæ aſſerunt, e qbus ratiocinatio naſciť, quare potuerit aut nō potuerit iure teſtamētū facere. Conſtitutio legitima eſt ex ratiocinatioē. Cuiusmodi partes eſſent legitime cōſtitutionis oſtendimus, nūc de iuridicia
- 20 li cōſtitutione dicamus. Iuridicialis cōſtitutio eſt, quū † factū cōuenit: ſed iure, an iniuriā factū ſit, querit. Eius cōſtitutiois partes ſunt due, quarū vna absoluta, altera aſſumptiua noīat. Absoluta eſt, quū id ipſm qđ factū eſt, vt aliud nihil foris aſſumat, † recte factū eſſe dicemus. Ea eſt hmōi: Mimꝰ qđā noīatim Acciū poetam
- 25 cōpellauit in ſcena, cū eo Accius iniuriarū agit, hic nihil aliud de fendit, niſi licere noīari eū, cuius noīe ſcripta dent agēda. Aſſumptiua pars eſt, quū p ſe deſenſio infirma eſt, ſed aſſumpta ex extra ria re cōprobať. Aſſumptiue partes ſunt quatuor, cōceſſio, remo
- 30 tio criminis, tranſlatio criminis, cōparatio. Cōceſſio eſt, quū reus poſtulat ſibi ignoſci. Ea diuidit in purgationē & deprecationem. Purgatio eſt, quū cōſulto ſe negat reus feciſſe. Ea diuidit i for tunā, imprudentiā, neceſſitudinē. Fortunā, vt Cepio ad tribunosp. de exercitus amiſſioē. Imprudentiā, vt ille, q; de eo ſeruo q; dñm occiderat, ſupplicii ſumpſit, cui frater eſſet, anteq; tabulas teſtamē
- 35 ti aperuerit, cū is ſeruus teſtamēto manumiſſus eſſet. Neceſſitudinē, vt ille q; ad diē cōmeatus nō venit, q; eū aque itercluſiſſent.
- Deprecatio eſt, quū & peccaſſe, & cōſulto feciſſe cōfiteť, & tñ poſtulat vt ſui miſereant. Hoc i iudicio non fere poteſt vſu veni re, niſi quādo p eo dicimus, cuius multa recte facta † cōſtāt. Hoc
- 40 modo in loco cōi p āplificationē iiciemus, q; ſi hoc feciſſet, tñ ei p priſtinis bñficiis ignoſci cōueniret, verū nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudiciū nō venit, aut i ſenatū, aut āte impatorē, aut in cō

* de facto.
Iuridicialis
Absoluta.
* iure.

Aſſumptiua.

Ceſſio
criminis.

Purgatio.

Deprecatio.

* Exiſtūt.

Translatio filium talis causa potest venire. Ex translatione criminis causa 1
criminis. constat, quum fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus, ut Orestes, quum se defendit, in matrem confert crimen.

Remotio Ex remotioe criminis causa constat, quum a nobis non crimen, sed 5
criminis. culpa ipsam amouemus, & vel in hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur, ut si accusetur is, qui P. Sulpitium se fatetur occidisse, & id iussu consulum defendat, & eos dicat non modo impasse, sed ratione quoque ostendisse, quare id facere liceret. In rem confert, ut si quis ex testamento quod 10
Comparatio. facere iustus sit, ex plebiscito vetetur. Ex comparatione causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa huiusmodi est. Caius Popilius, quum 15
 a Gallis obsideretur, neque effugere villo modo posset, venit cum hostium ducibus in colloquutionem: ita discessit, ut impedimenta relinqueret, & exercitum educeret: satius esse duxit amittere impedimenta, quam exercitum: exercitum eduxit, impedimenta reliquit, accersitur matris 20
Ratio. iestatis. Quae constitutione, & quae constitutionum partes sint, satis videor ostendisse. Nunc quomodo eas, & qua via tractari conueniat, demonstrandum est, si prius aperuerimus, quid oporteat ab amobus in causa destinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur. Constitutione igitur repta, statim querenda ratio est. Ratio 25
 est, quae causam facit & continet defensionem, hoc modo, ut docendi causa in hac potissimum consistamus. Orestes cum confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, peruertit defensionem: ergo affert eam, quae nisi intercederet, ne causa quidem esset. Illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo (ut ostendi) ratio ea est, quae continet 30
 defensionem, sine qua nec parua quidem dubitatio potest remoueri damnatione. Inuenta ratione, firmamentum querendum est, id est quod continet accusationem, quod affert contra rationem defensionis, de qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo. Quum usus fuerit Orestes ratione, hoc pacto, Iure occidi, illa enim patrem meum occiderat: uterur 35
 accusator firmamento, hoc modo. Sed non abs te occidi, neque in damnata poenas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, Iudicii questio nascatur oportet, quae nos iudicationem, Graeci κρινωμενον appellat. Ea constituetur ex constructione 40
 firmamenti, & rationis defensione hoc modo. Cum dicat Orestes

1 se patris vlciscendí causa matrem occídísse, rectum ne fuerít a filio sine iudicio Clytemnestram occídí. Ergo hac ratiõe iudicatio nē reperire cōuenit. Reperta iudicatiōe oēm ratiōē toti^o orationis eo cōferri oportebit. In oībus cōstitutiōib⁹ & partib⁹ cōstitutiōnū hac vía iudicatiōes repient, p̄terq̄ in cōiecturali cōstitutiōne. Nā in ea nec ratio quare fecerit queritur, fecisse enim negatur, nec firmamentum exquiritur, quoniam nō subest ratio. Quare ex intentione, & ex inficiatiōe iudicatio cōstituit, hoc modo.

10 Intētiō est, occídísse Aiacē. Inficiatiō, nō occídí. Iudicatio, occídérít ne. Ratio vtriusq; ofonís, vt aū dictū est, ad hāc iudicatiōē cōferēda est. Si plures erūt cōstitutiōes, aut partes cōstitutiōnū, iudicatiōes quoq; plures erūt i vna causa, sed oēs filii rōne repient.

Sedulo dedimus operam, vt breuiter & dilucide quibus de reb⁹ adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc quoniam huius voluminis magnitudo satis creuit, commodius est in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere, ne qua propter multitudinem literarum possit animū tuū defatigatio retardare. Sed † si quo tardius † si quidem hac q̄ studes, absoluentur, cum rerum magnitudinī, tum nostris quoq; occupationibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod nostro negotio dīminutum fuerit, exequabimur industria, vt pro tuo in nos officio, & nostro in te studio mun⁹ hoc accumulatiſſime tuaz largiamur voluntati.

Commentariorū Rhetoricorum ad Herēniū. Liber. II.

25 **I**N p̄rio libro Herēni breuiter exposuimus q̄s causas oratorem recipere oporteret, & in qb⁹ officijs artis elaborare cōueniret, & ea officia q̄ ratiōe facillime cōseq̄ posset. Verū qa neq; de oīb⁹ reb⁹ simul dici poterat, & de maximis primū scribendū fuit, quo cetera tibi faciliora cognitu viderent, ita nobis placitū est, vt ea q̄ difficillima essent, potissimum scriberemus.

Difficiliorū & dicendorū enumeratio.

30 **C**ausarū n̄ tria sunt genera, Demonstratiuum, Deliberatiuum, Iudiciāle. Multo difficillimum est iudiciāle, ergo id primū absoluemus. Hoc & p̄iore libro egimus, cum de quinq; oratoris officijs tractarem, quorum inuentio & prima & difficillima est.

Ea quoq; nobis erit hoc in libro propemodum absoluta, sed partem suam partem eius in tertium volumen transferemus.

De sex partibus orationis primum scribere incepimus.

In primo libro locuti sumus de exordio, narratione, diuisione, nec pluribus verbis, quae necesse fuit: nec minus dilucide, quam te velle existimabamus. Deinde coniunctim de confirmatione, & confutatione dicendum fuit. Quare genera constitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem, & partem constitutionis causa posita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum queri conueniret: qua inuenta, curandum est, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus esse causas complures, in quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarentur. Reliquum videbatur esse, ut ostenderemus, quae ratio posset inuentiones ad vnamquamque constitutionem, aut partem constitutionis accommodare. Et item quales argumentationes, quas graeci επιχειρήματα appellant, sequi, & quales vitari oporteret, quorum vtrumque pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiusmodi conclusionibus orationum vti oporteat, qui locus erat extremus de sex partibus orationis.

Primum ergo quaeremus quemadmodum quamque causam tractari conueniat: & nimirum coniecturalem eam, quae prima, quoque difficilissima est, potissimum consideremus.

Causa coniecturalis. In causa coniecturali, narratio accusatoris, suspitiones interiectas, & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nisi ventum, aut abitum, nihil denique factum sine causa putetur. Defensoris narratio, simplicem, & dilucidam expositionem debet habere cum attenuacione suspitionis. Huius constitutionis ratio in sex partes est distributa, probabile, collationem, signum, argumentum, confecurionem, approbationem. Horum vnumquodque quid valeat aperiemus.

Probabile. Probabile est per quod probat reo expedisse peccare, & a similitudine hominem nunquam abuisse. Id diuiditur in causam, & in vitam. Causa est ea quae induxit ad maleficium commodorum spe, aut incommodorum euitacione: ut cum queritur, numquid commodum maleficio

1 acquiſierit, num honorem, num pecuniã, num dominationem,
 num aliquam cupiditatem amoris, aut huiusmodi libidinis vo-
 luerit explere. Aut num quod incommodum vitarit, iniuicitia-
 as, infamiam, dolorem, supplicium. Hic accusator in spe commodi
 5 cupiditatem ostendet aduersarij, in vitatione incõmodi formidã-
 nẽ augebit. Defensor aut negabit fuisse causam si poterit, aut eam
 vehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet, oẽs ad quos
 aliquid emolumentum ex aliqua re puenerit, in suspitionẽ maleficij
 deuocari. Deinde vita hoĩs ex antefactis spectabitur. In quo pri-
 10 mum considerabit accusator, nunquam simile quid fecerit. Si id
 non reperiet, quæret nunquam venerit in similem suspitionẽ: &
 in eo debet esse occupat⁹, vt ad eã causam peccati, quã paulo añ
 exposuerit, vira hominis possit accommodari, hoc modo. Si dicet
 pecuniã causa fecisse, ostendet eum semper auarum fuisse: si hono-
 15 ris, ambitiosum: ita poterit animi vitium cum causa peccati con-
 glutinare. Si non poterit par animi vitium cum causa reperire, re-
 periat dispar. Si non poterit auarum demonstrare, demonstrat cor-
 ruptorem, vel perfidiosum, si quo modo poterit. Deniq; aliquo aut
 q̃ plurimis vitijs contaminabit personam, deinde qui illud fecerit
 20 tam nequiter, eundem hoc tam perperam fecisse non esse miradũ.
 Si vehementer castus, & integer existimabitur aduersarius, dicet
 facta non famam spectari oportere, illum ante occultasse sua flagi-
 tia, se planum facturum ab eo maleficiũ nõ abesse. Defensor pri-
 25 mum demonstrabit vitam integram si poterit: id si non poterit,
 confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, vim, per-
 suasionem, quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimẽ
 erunt, non debeat assignari. Sin vehemẽter hominis turpitudine
 impediatur, & infamia prius dabit operam, vt falsos rumores diffi-
 30 patos esse dicat de innocente, & vterur loco communi, rumorib⁹
 credi non oportere. Sin nihil eorum fieri poterit, vtatur extrema
 defensione, & dicat, non se de moribus eius apud censores, sed de
 criminibus aduersariorum apud iudices dicere.

Collatio est, quum accusator id quod aduersarium fecisse crimi- Collatio.
 natur, alij nemini, nisi reo bonum fuisse demonstrat: aut alium ne-
 35 minem potuisse perficere, nisi aduersarium: aut eum ipsum alijs ra-
 tionibus, aut non potuisse, aut non æque commode potuisse: aut

eum fugisse alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor vt demonstrat oportet, aut alijs quoque bonum fuisse, aut alios quoque id quod ipse insimuletur, facere potuisse.

Signum. Signum est per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quaesita. Id diuiditur in partes sex, locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem caelandi.

Locus. Locus queritur celebris, an desertus: an semper desertus, an tunc quum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo, Sacer: an prophanus: publicus, an priuatus fuerit: cuiusmodi loci attingunt, num qui est passus, perspectus, aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conueniat, perscribere non grauamur, nisi facile cuius causa posita posset iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debet proficisci, cetera facile comparabit exercitatio.

Tempus. Tempus ita queritur, qua parte anni, qua hora, noctu, an inter diu, qua die, quota hora factum esse dicat, & cuiusmodi temporibus.

Spatium. Spatium ita consideratur, satis ne longum fuerit ad eam rem transigendam, & fuerit ne satis ad id perficiendum spatij futurum. Nam parui refert satis spatij fuisse ad id perficiendum, si id ante sciri, & ratione prouideri non potuit.

Occasio. Occasio queritur idonea ne fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quae aut praeterita sit, aut non expectata.

Spes. Spes perficiendi quae fuerit, spectabitur hoc modo, si quae supra dicta sunt signa, concurrerint: si praeterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, scientia, apparatus: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabit fuisse. Quare scire poterit, vtrum diffidendum, an confidentum fuerit. Spes caelandi quae fuerit, queritur ex consocijs, arbitris, adiutoribus, liberis, aut seruis, aut vtriusque.

Argumentum. Argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspitione. Id diuiditur in tempora tria, praeteritum, instans, consequens.

Tempora tria. In praeterito tempore oportet considerare, vbi fuerit, vbi visus sit, quicum visus sit, num quid apparuit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de consocijs, de adiutoribus, de adiumentis, num quid in loco praeter consuetudinem fecerit, aut alieno tempore. In instanti tempore querit, num visus sit cum faciebat, num qu

1 strepitus, clamor, crepit⁹ exauditus, aut deniq; num qd aliquo sen-
 su pceptū sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustu. Nā quiuis ho-
 rū sensus pōt cōflare suspitōnē. In cōsequenti tempore spectabit,
 num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factū esse ma-
 5 leficiū, aut a quo sit factum. Factum esse hoc modo. Si tumore,
 aut lūore decoloratum corpus est mortuū, significat eum veneno
 necatum. A quo factum sit, hoc modo. Si telum, si vestimentum, si
 qd eiusmodi relictū sit, aut si vestigiū rei fuerit repertū, si cruor in
 vestimentis si in eo loco deprehensus, aut, visus sit transacto nego-
 10 cio, quo in loco res gesta dicitur.

Consecutio est quum queritur quæ signa nocētis & innocentis Consecutio
 consequi soleant. Accusator dicit, si poterit, aduersariū quū ad eū
 ventū sit erubuisse, expalluisse, ritubasse, incōstāter locutū esse, con-
 cidisse, pollicitū esse aliqd, q̄ signa cōsciētie sunt. Si reus horū ni-
 15 hil fecerit, accusator dicit eū vsque adeo pmeditatū fuisse qd sibi
 esset vsu venturū, vt cōfidētissime cōsisteret & respōderet, q̄ signa
 sunt confidentiæ, nō innocentia. Defensor, si ptimuerit, magnitu-
 dine periculi nō cōsciētia peccati se cōmotū esse dicit. Si nō perti-
 muerit, fretum innocentia negabit esse commotum.

20 Approbatio est, qua vtimur ad extremum confirmata suspitio
 ne. Ea habet locos proprios atq; communes. Proprii sunt ij qui-
 bus nisi accusator, & ij quibus nisi defensor, nemo potest vti.
 Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tra-
 ctantur.

25 **I**N causa coniecturali propri⁹ loc⁹ accusatoris est, quū dicit ma-
 lorū misereri nō oportere, & quū auget peccati atrocitatē. Defenso-
 ris pprius loc⁹ est, quū misericordiā captat, & quū accusatorē ca-
 30 lūniari criminat. Cōmunes loci sunt: cū accusatoris, tū defensoris,
 a testibus, cōtra testes: a q̄stionibus, cōtra quaestiones: ab argumen-
 tis, contra argumenta: a rumoribus, contra rumores.

A testibus dicemus secundum auctoritatem, & vitam testium, A testibus
 & constantiam testimoniorum.

Contra testes, vitę turpitudinē, testimoniorū incōstātiā, si aut
 fieri nō potuisse dicemus, aut nō factū esse qd dicāt, aut scire illos
 35 non potuisse, aut cupide dicere, & argumentari. Hæc & ad impro-
 bationem, & approbationem testium pertinebunt.

A quaestio-
nibus.

A quaestionibus dicemus, quum demonstrabimus maiores ve-
ri inueniendi causa, tormentis & cruciatu voluisse quaeri, & sum-
mo dolore homines cogi, vt quicquid sciant, dicant. Et praeterea
confirmatio hanc erit disputatio, si quae dicta erunt argumentan-
do, iisdem viis quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad ve-
risimilem suspicionem, idemque hoc in testimoniis facere oportebit.

Contra que
siones.

† seruari.

Contra quaestiones hoc modo dicemus. Primum maiores volu-
isse certis in rebus interponi quaestiones, quum quae vere dicerentur
† sciri, quae falso in quaestione pronunciarentur, refelli possent,
hoc modo. Quo in loco quid positum sit, & si quid esset simile quod
videri, aut aliquo signo simili percipi posset: deinde dolori credi
non oportere, quod alius alio sit recentior in dolore, quod ingeniosior ad
comminiscendum, quod denique saepe scire, aut suspicari possit, quid qua-
sitor velit audire, quod quum dixerit, intelligat sibi finem doloris
futurum. Haec disputatio comprobabitur, si refellemus quae in qua-
estionibus erunt dicta probabili argumentatione, idque partibus con-
iecturae quas ante exposuimus, facere oportebit.

Ab argum.

Ab argumentis, & signis, & ceteris locis, quibus augetur suspi-
tio, dicere hoc modo conuenit. Quum multa concurrant argu-
menta, & signa quae inter se consentiant, rem perspicuam non sus-
piciosam videri oportere. Item plus oportere signis & argumen-
tis credi quam testibus. Haec enim eo modo exponi, quo modo re vera
sint gesta: testes eorum corrumpi posse, vel precio, vel gratia, vel
metu, vel similitate.

Contra ar-
gumen.

Contra argumenta & signa, & ceteras suspiciones dicemus hoc
modo: si demonstrabimus nullam rem esse, quam non suspicionibus
quiuis possit criminari: deinde vnaquamque suspicionem extenua-
bimus, & dabimus operam, vt ostendamus, nihilo magis in nos eam
quam in alium quempiam conuenire: indignum facinus esse, sine testi-
bus coniecturam & suspicionem firmenti satis habere.

A rumor.

A rumoribus dicemus, si negabimus temere famam nasci sole-
re quin subsit aliquid, & si dicemus causam non fuisse quare quis-
piam confingeret, & comminisceretur. Et praeterea si ceteri falsi so-
leant esse, argumentabimur hunc esse verum.

Contra ru-

Contra rumores dicemus primum, si docebimus multos esse fal-
sos rumores, & exemplis vtetur, de quibus falsa fama fuerit, & aut

1 inimicos nostros, aut homines natura maleuolos, & maledicos cō
 fidisse dicemus, & aliquam aut fictam fabulam in aduersarios afa
 feremus, quam dicamus omnibus in ore esse, aut verum rumorem
 proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat, neq; tamen ei ru
 5 mori nos fidem habere dicemus, ideo q; quiuis homo possit que
 uis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam
 dissipare. Verūtamen si rumor vehementer probabilis esse videbi
 tur, argumentando, fame fidem poterimus abrogare. Q; & diffi
 cillima tractatu est constitutio coniecturalis, & in veris causis sã
 10 pissime tractanda est, eo diligentius omneis eius parteis pefcruta
 ti sumus, vt ne paruula quidem titubatione, aut offensione impe
 diremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercita
 tionis accommodassemus. Nunc ad legitimæ constitutionis par
 tes transeamus.

15 Constitutionis legitimæ partes.

20 **Q**um voluntas scriptoris cum scripto dissidere
 videbitur, si a scripto dicemus, his locis vtetur
 secundum narrationem. Primum scriptoris col
 laudatione. Deinde scripti recitatione. Deinde
 25 percontatione, scirent ne aduersarij id scriptum
 fuisse in lege, aut testamēto, aut stipulatione, aut
 quolibet scripto, quod ad eandem rem pertinebit. Deinde collatio
 ne quid scriptum sit, quid aduersarij se fecisse dicant, quid iudicē
 sequi conueniat, vtrū id quod diligenter perscriptum sit, an id qđ
 30 acute sit excogitatum. Deinde ea sentētia que ab aduersarijs sit ex
 cogitata, & scripto attributa, contemnetur, & infirmabitur. Dein
 de quareq; de iob fuerit, si id voluisset adscribere, aut num nō po
 tuerit perscribere. Deinde a nobis sententia reperietur, & causa p
 feretur, quare id scriptor senserit quod perscripserit, & demonstra
 35 bitur scriptum illud esse dilucide, breuiter, commode, perfecte, cer
 ta cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res cum ab ad
 uersarijs sententia redderetur, & voluntas afferretur, a scripto po
 tius iudicata sint. Deinde ostendetur q̄ periculosum sit a scripto
 recedere. Locus communis est contra eum, qui quū fateatur se cō
 tra id quod legibus sancitum, aut testamēto perscriptū sit, fecisse,
 tamen facti quærat defensionem. A sententia sic dicemus. Primū

laudabimus scriptoris commoditatē atq; breuitatem, qui tm̄ scripserit quod necesse fuerit: illud quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium verba & literas sequi, negligere voluntatem. Deinde id quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, non æquo & bono posse fieri, quæ omnia scriptorem noluisse q̄ rectissime fieri nemo dicet: at ea quæ a nobis facta sint, iustissime facta. Deinde contrariam sententiā, aut nullam esse, aut stultam, aut iniustam, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus & inferioribus sententijs, aut cum iure communi, aut cum alijs legibus communibus, aut cum rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum a voluntate, & cōtra scriptum iudicatorum enumeratione vtemur. Deinde legum, & stipulationum breuiter exceptarum, in quibus intelligatur scriptorum voluntas, & expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, & scriptoris voluntatem non interpretetur.

Si duæ leges
contrarię.

Cum duæ leges inter se discrepent, videndum est primum, numquæ abrogatio, aut derogatio sit. Deinde, vtrum leges ita dissentiant, vt altera iubeat, altera vetet, an ita vt altera cogat, altera permitat. Infirma enim erit eius defensio, qui negabit se fecisse quod cogere, cum altera lex permitteret. Plus enim valet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostēditur id factum esse quod ea lex sanciat, cui legi abrogatum, aut derogatum sit: id quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cum hæc erunt considerata, statim nostrę legis expositione, recitatione, collatione vtemur. Deinde, contrarię legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad nostrę causę commodum. Deinde de iuridicali absolutum sumemus rationem iuris, & queremus † partes iuris, vtrum cum ea faciāt, de † quibus posterius differemus.

† Partem.
† qua parte
Si ambigu
um.
† esset, si.

Si ambiguum est scriptū, vt puta, quod in duas, aut plures sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. Primum sit ne ambiguum, quærendum est. Deinde quo modo scriptum † est, & si id quod aduersarij interpretātur, scriptor fieri voluisset, ostendendum est. Deinde id quod nos interpretemur, & fieri posse, & honeste, & recte, & lege, & more, & natura, bono & æquo fieri posse.

Quod aduersarij interpretantur, e contrario. Nec esse ambiguum.

1 scriptum, cum intelligatur vtra sententia vera sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam, vehementer pertinere cognitionem amphibologiae eam, quam a dialecticis profert. Nos vero arbitramur, non modo nullo adiuumento esse, sed potius maximo impedimento. Omnes enim illi amphibologias faucupant, etiam eas quae parte ex altera sententia nullam
5 possunt interpretari. Itaque & alieni sermonis molesti interpellatores, & scripti tum odiosi, tum obscuri interpretes sunt, & dum caute & expedite loqui volunt infantissimi reperiuntur. Ita dum metuntur in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen suum pronunciare non possunt. Verum horum pueriles opiniones rectissimis rationibus cum voles, refellemus. In praesentia haec interim dicere non
10 alienum fuit, ut huius infantiae garrulam disciplinam contineremus.

Cum diffinitione utemur, primum afferemus breuem vocabuli diffinitionem, hoc modo. Maiestatem is minuit qui ea tollit ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat, quae sunt ea quae capiunt suffragia populi, & magistratus consilium. Nempe igitur tu & populum
15 suffragio, & magistratum consilio priuasti cum pontes disturbasti. Item ex contrario. Maiestatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. Ego non affeci, sed prohibui detrimentum. Aetium enim conseruaui, libidini malorum restiti, maiestatem
20 omnem interire non passus sum. Primum igitur vocabuli sententia breuiter, & ad utilitatem causae accommodate describetur. Deinde, factum nostrum cum verbi descriptione coniungetur. Deinde contrariae descriptionis ratio refellitur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniuriosa. Id quoque ex iuris partibus sumetur de iudiciali absoluta, de qua iam loquemur.

Quaeritur in translationibus primum, num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut executionem habeat, quae non oporteat. Num
25 alio modo, tempore, loco, num alia lege, num alio querente, aut agente. Haec legibus, & moribus, aequo & bono reperientur, de quibus dicetur in iudiciali absoluta.

In causa rationali primum quaeretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum aut iudicatum
30 sit. Deinde, vtrum ea res similis sit ei rei, qua de re agitur, an dissimilis. Deinde, vtrum consulto de ea re scriptum non sit, quod noluerit caute, an quod satis cautum putarit propter ceterorum scriptorum similitudinem.

De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est: nunc ad iuridicialem reuertemur.

De Iuridicali absoluta.

BSoluta iuridicali utemur cōstitutione, cū ipsā rem quā nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine vlla assumptione extrarię defensionis. In ea q̄ri cōuenit, iure ne sit factum, De eo causa posita dicere poterimus, si ex quibus partibus ius constet, cognouerimus.

Natura. Constat igitur ex his partibus, natura, lege, consuetudine, iudicatio, æquo & bono, pacto. Natura ius est, qđ cognitionis, aut pietatis causa obseruatur, quo iure parentes a liberis, & a parentibus liberi coluntur.

Lex. Lege ius est id qđ populi iussu sancitū est: qđ gen⁹, vt in ius eas cū voceris. Cōsuetudine ius est id qđ sine lege eque ac si legitimū fit, vsitatum est: qđ genus ē id, qđ argētario obtuleris expensum, a socio eius recte repetere possis.

Iudicatum. Iudicatū est id de quo sentētia lata est, aut decretū interpositū. Ea sepe diuersa sunt, vt aliud alij iudici, aut p̄tori, aut consuli, aut tribuno plebis placitū sit: & sit, vt de eadē re sepe alius aliud decreuerit, aut iudicari. qđ genus M. Drusus p̄tor vrbanus, q̄ cū herede mādati ageret, iudiciū reddidit, Sextus Iulius nō reddidit. Itē, Caius Cēlius iudex absoluī iniuriarū eū, q̄ Luciliū poetā in scena noiatim leserat, Publi⁹ Muti⁹ eū, q̄ L. Acciū poetā noiauerat, cōdenauit. Ergo, quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatae proferri, cum id vsu venerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferemus.

Ex æquo. Ex æquo & bono ius constat, qđ ad veritatem, & vtilitatem cōmunem videtur pertinere: quod genus, vt maior annis. LX. & cui morbus causa est, cognitorem det. Ex eo nouum ius constitui conuenit ex tempore, & ex hominis dignitate.

Ex pacto. Ex pacto ius est, si qđ inter se pepigerūt, si qđ iter quos cōuenit. Pacta sunt, q̄ legib⁹ obsuāda sunt, hoc mō. Rē vbi pagūt, orone pagūt. In comitio, aut in foro añ meridie causā conijcito. Sūt itē pacta quæ sine legibus obseruantur ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur. His igitur partibus iniuriā demonstrari, ius cōfirma.

1 ri conuenit, idq̄ in absoluta iuridiciali faciendum videtur.

Cum ex cōparatione q̄ret, vtrū fatius fuerit agere id qđ reus dī De comparatione.
 cat se fecisse, an id qđ accusator dicat oportuisse fieri, primū q̄ri cō
 uenit, vtrū fuerit vtili⁹ ex cōtētionē, hoc est, vtrū facili⁹, venusti⁹,
 5 cōducibili⁹. Deinde oportebit q̄ri, ipm ne oportuerit iudicare vtrū
 fuerit vtilius, an aliorū fuerit vtili⁹ statuēdi potestas: Deinde iter
 ponet ab accusatore suspitio ex cōstitutiōe cōiecturali, q̄re putet
 non ea ratione factū esse, quo meli⁹ deteriori anteponeret, sed dolo
 malo negociū gestū. Deinde q̄ret, potuerit ne vitari, ne in eum lo
 10 cum veniret. Ab defensore cōtra refellet argumētatio cōiecturalis
 aliqua pbabili causa, de q̄ añ dictū est. His locis ita tractatis, accu
 sator vte loco cōi in eū q̄ inutile vtili p̄posuerit, cū statuēdi non
 habuerit potestatē. Defensor, cōtra eos q̄ æquū censeāt rē p̄niciosā
 vtili p̄poni, vte loco cōi per cōq̄stionē, & simul q̄ret ab accusato
 15 ribus, & ab iudicibus ipsiis, qđ facturi essent si in eo loco fuissent, &
 tēpus, locū, rem, deliberationem suam ponet ante oculos.

Translatio criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum pec
 catum transfertur. In qua primū quarēdum est, † vere ne in ali
 um crimen transferatur. Deinde spectandum est, an aque magnū Translatio
† iure.
 20 sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atq̄ illud quod res
 us suscepisse † dicatur: Deinde oportuerit ne in ea re peccare, in † fateatur.
 qua alius ante peccarit: Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri:
 Deinde, cum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in ali
 um transferatur, oporteat ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iu
 25 diciū non venerit. Locus communis accusatoris, cōtra eum qui
 censeat vim plus q̄ iudicia valere oportere: & ab aduersarijs percō
 tabitur accusator, quid futurum, sit si idem ceteri faciant, vt de in
 demnatis supplicia sumant, q̄ eos idem fecisse dicat. Quid si ipse
 accusator idem facere voluisset! Defensor eorum peccati atrocita
 30 tem proferet, in quos crimen transfertur: rem, locum, tempus ante
 oculos ponet, vt ij qui audiēt, existiment, aut non potuisse, aut in
 utile fuisse rem in iudicium venire.

Concessio est, per quam nobis ignosci postulamus. Ea diuidi
 tur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consul
 35 to a nobis factum negamus. Ea diuiditur in necessitudinem, fortu
 nam, imprudentiam. De his primū partibus ostendendum est,

deinde ad deprecationem reuertendum videtur. Primum, confide-
randū est, num per culpam ventum sit in necessitudinem, num cul-
pam veniendī necessitudo fecerit.

Necessitu-
do.

Deinde quarendum est, quo modo vis illa vitari potuerit ac
leuari. Deinde is qui in necessitudinem causam conferet, expertus
ne sit quid cōtra facere, aut excogitare possit. Deinde, nūquē suspi-
riones ex coniecturali constitutione trahi possint, quæ significant
id consulto factum esse, quod necessario accidisse dicitur. Deinde,
si maxime necessitudo quæpiam fuerit, cōueniat ne, eam satis ido-
neam causam putari. 10

Impruden-
tia.

Si autem imprudētia reus se peccasse dicet, primum quæret vtrū
potuerit scire, an nō potuerit: Deinde, vtrū data sit opa vt sciret,
an nō. Deinde, vtrū casu nescierit, an culpa. Nā qui se ppter vinū,
aut amorē, aut iracundiā fugisse rationē dicet, is animi vitio vide-
bitur nescisse, nō imprudētia: Quare nō imprudentia se defendet, 15
sed culpa cōtaminabit psonā. Deinde, cōiecturali cōstitutione quæ-
ritur, vtrum scierit, an ignorauerit: & considerabitur, satis ne impru-
dentia p̄sidiū debeat esse, cum factum esse constet.

Fortuna.

Cum in fortunam causa cōferetur, & ea re defensor ignosci reo
dicet oportere, eadem omnia videntur considerāda quæ de neces- 20
situdine p̄scripta sunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter
se finitimæ sunt, vt in omnes eadem fere possint accommodari. Lo-
ci communes in his causis, Accusatoris contra eum, qui cum se
peccasse cōfiteatur, tamē oratione iudices demoret. Defensoris lo-
cus de humanitate, misericordia, voluntatē in oībus rebus specta- 25
ri cōuenire, & quæ consulto facta nō sint, ea fraudi esse nō oportere.

Deprecatio.

Deprecatiōe vtetur, cū fatebimur nos peccasse, neque id imprudē-
ter, aut fortuito, aut necessario fecisse dicemus, & tñ ignosci nobis
postulabim⁹: Hic ignoscēdi ratio quæret ex ijs locis, si plura, aut ma-
iora officia, quā maleficia videbunt cōstare, si qua virtus, aut nobilitas 30
erit in eo, quæ supplicabit si qua spes erit, vsui futurū si sine suppli-
cio discesserit, si ipse ille supplex, māsuet⁹, & misericors in potesta-
tibus ondet fuisse: si ea quæ peccauit, nō odio, neque crudelitate, sed of-
ficio, & recto studio cōmot⁹ fecit, si tali de causa alijs quæp̄ ignotū sit,
si nihil ab eo piculi nobis futurū videbit⁹, si eū missū fecerim⁹, si nul- 35
la aut a nris ciuib⁹, aut ab aliq̄ ciuitate vitupatio ex ea suscipietur.

i Loci cōmunes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerū cōmu- Loci cōs.
 ratione. His locis oībus ex contrario vter is qui contradicet, cum
 amplificatione & enumeratione oīm peccatorū. Hæc causa iudi-
 cialis fieri non potest, vt in libro primo ostendimus, sed q̄ potest
 5 vel ad senatum, vel ad consilium venire, nō visa est suspēda.

Cum a nobis erimen remouere volumus, aut in rem, aut in ho- Remotio
crimini.
 minem nostri peccati causam conferemus, Si causa in hominē cō-
 feretur, quærendum erit primum, potuerit ne tantum quātum re
 us demonstrabit is in quem causa cōferetur, ecquonam modo aut
 10 honeste, aut sine periculo potuerit obsisti. Si maxime ita sit, num
 ea re concedi reo cōueniat, q̄ alieno inductu fecerit. Deinde in cō-
 iecturalē trahet controuersia, & q̄ref, num consulto factum sit. Si
 causa in rem quandam conferetur, & hæc eadem fere, & omnia q̄
 de necessitudine præcepimus, consideranda erunt.

Argumentationes quomodo sint tractandæ.

15 Noniam satis ostendisse videmur, quibus argu- Argumen-
tationes.
 mentationibus in vnoquoq̄ genere causæ iudi-
 cialis vtī conueniret, consequi videtur vt doceamus, quæadmodum ipsas argumentationes or-
 20 nate, & absolute tractare possimus. Nam fere nō
 difficile est inuenire quid sit causæ adiumento,
 difficillimum vero est inuentum expolire, & expedite pronuncia-
 re. Hæc enim res facit vt neq̄ diutius, q̄ satis sit, in ipsdē locis cō-
 mouemur, neq̄ eodē idē idē reuoluamur, neq̄ inchoatā argumen-
 25 tationē relinquam⁹, neq̄ incōmode ad aliā deinceps transeamus.
 Itaq̄ hac ratione & ipsi meminisse poterimus qd in vnoquoq̄ lo-
 co dixerimus, & auditor cū totius causæ, tum vniuscuiusq̄ argu-
 mentationis distributionem percipere, & meminisse poterit.

Ergo absolutissima, & pfectissima est argumentatio ea q̄ in qnq̄ Argu. perfe-
ctæ partes.
 30 partes est distributa, propositionem, rationem, rationis confirma-
 tionem, exornationem, complexionem.

Propositio est, p quā oñdīm⁹ summam qd sit qd pbare volum⁹. Propo. s. tio.
Ratio.

Ratio ē cā q̄ demonstrat verū eē id qd itēdīm⁹, breui subiectiōe. Rationis
confirma-
tio.

35 Rationis confirmatio est ea quæ pluribus argumentis corro-

borat breuiter expositam rationem.

Exornatio est, qua vtīmur rei honestādē, & collocupletādē causa

Confirmatio. confirmata argumentatione.

Causæ offe-
sio.

Exornatio
Complexio

Cōplexio est, q̄ cōcludit breuiter colligēs partes argumētatiōis. 1
Hicce igitur quinq; partibus vt absolutissime vtamur, hoc mo-
do tractabimus argumentationem. Causam ostēdemus Vlyssi fu- 5
isse quare interfecerit Aiācem. Inimicum enim acerrimum de me-
dio tollere volebat, a quo non iniuria sibi summū periculū metue-
bat: videbat illo incolumi, se incolumem non futurum: sperabat il-
lius morte, se salutem sibi comparare: consueuerat, si iure non po-
tuerat, iniuria quauis inimico exitium machinari, cui rei mors i-
digna Palamedis testimonium dat. Ergo & metus periculi horta 10
batur eum interimere. a quo supplicium verebatur, & consuetu-
do peccandi maleficij suscipiendi remouebat dubitationem. Oēs
enim cum minima peccata cum aliqua causa suscipiunt, tum ve-
ro illa quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumen-
to inducti suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pe- 15
cunie spes, si complures se scelere contaminauerūt iperij cupidita-
te, si multi leue compēdiū fraude maxima conmutarunt, cui mi-
rū videbit istū a maleficio ppter acerrimā formidinē non rēperaf-
se? Virū fortissimū, integerrimū, inimicitiarū perseqtissimū, iniu-
ria lacessitū, ira excitatū: homo timidus, nocēs, conscius sui pecca- 20
ti, insidiosus, inimicū incolumē esse noluit, cui tādē hoc mirum
videbitur! Nā cum feras bestias videamus alacres, & erectas vade-
re vt alteri bestie noceāt, non est incredibile putandū, istius quoq;
animū ferum, crudelē, atq; inhumanū cupide ad inimici pncipem
pfectum: pferim cum in bestijs nullam neq; bonā, neq; malā ratio- 25
nē videamus: in isto plurimas, & pessimas rationes semp fuisse in-
telligamus. Si ergo pollicitus sum me daturum causam, qua indu-
ctus Vlysses accesserit ad maleficiū, & si inimicitiarum acerrimam
rationem, & periculi metum intercessisse demonstraui, non
est dubium, quin confiteatur causam maleficij fuisse. 30

Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinq; partib⁹
constat, sed ea non semper necesse est vtī. Tum enim complexione
supsedēdū est, si res breuis est, q̄ facile memoria cōphēdat: tū ex-
ornatio p̄termittenda est, si parum locuples ad amplificandum,
& exornandū res videtur esse. Sin & breuis erit argumētatio, & res 35
tenuis, aut humilis, tū & exornatiōe, & cōplexiōe supsedēdū est.

1 In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc quæ
 exposui, ratio est habēda. Ergo amplissima argumētatio est quin-
 queperrita. Breuissima est triperrita. Mediocris, sublata aut exor-
 natione aut complexione, quadruperrita.

5 **D**vo sunt genera vitiosarum argumētationum. Vnum, quod
 ab aduersario reprehendi potest, id quod pertinet ad cau-
 sam. Alterum, quod tamen si nugatorium est, tamen nō indiget re-
 prehensione. Quæ sint, quæ reprehensione cōfutari cōueniat, quæ
 tacite contemni, atq; vitari sine reprehensione, si exempla subiece-
 10 ro, dilucide intelligere poteris. Hęc cognitio vitiosarum argumē-
 tationum duplicē vtilitatem afferet. Nam & vitare vitium in ar-
 gumentatione admonebit, & ab alijs non vitatum commode re-
 prehendere docebit.

Argumēta-
 tiones vi-
 tiosæ.

Quoniam igitur ostendemus plenam & perfectam argumēta-
 15 tionem ex quinque partibus constare, in vnaquaq; parte argumēti-
 tionis quæ vitia euitanda sunt cōsideremus: vt & ipsi ab his vi-
 tijs recedere, ac aduersariorum argumentationes hac præceptione
 in omnib⁹ partib⁹ tentare, & ab aliqua parte labefactare possim⁹.

20 **E**xpositio vitiosa est, cum ab aliqua, aut a maiore parte ad
 omnes confertur id quod non est necessario omnibus attri-
 butū, vt si quis hoc modo exponat. Omnes qui in paupertate sunt,
 malunt maleficio parare diuitias, q̄ officio paupertatem tueri. Si
 quis hoc modo exposuerit argumentationem, vt non curet quere-
 re qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehē-
 25 demus expositionem: cum ostendemus id quod in aliquo paupere
 improbo fit, in omnes pauperes falso & iniuria conferrī.

Expositio
 vitiosa.

Item vitiosa est expositio cum id quod raro fit, fieri omnino ne-
 gatur, hoc modo. Nemo potest vno aspectu, neq; præteritis in amo-
 rem incidere. Nam cum nō nemo deuenit in amorem vno aspe-
 30 ctu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt, raro id fie-
 ri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri, intelligatur.

Item vitiosa expositio est, cum omneis res ostendemus nos col-
 legisse, & aliquam rem idoneam præterim⁹, hoc modo. Quoniam
 igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut a prædoni-
 35 bus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille heredem tes-
 tamento ex parte faciebat. Prædones in illo loco nunq̄ visi sunt,

inimicum nullum habebat: relinquitur, si neq; a prædonibus, neq; ab inimicis occisus est, quoniam alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemptus. Nam in huiusmodi expositione utemur reprehensione, si quos præter eos, quos ille collegerit, potuisse suscipere maleficium ostenderit. velut in hoc exemplo, cum dixerit necesse esse, aut a prædonibus, aut ab inimicis, aut a nobis occisum esse, dicemus potuisse vel a familia, vel a heredibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionem disturbauerimus, nobis latiore locum defendendi reliquerimus. Ergo hoc quoque vitandum est in expositione, ne quando, cum omnia collegisse videamur, aliquam idoneam partem relinquamus.

Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo.

Duæ res sunt iudices, quæ homines ad maleficium impellunt, luxuriae & auaritia.

Quid amor inquit quispiam, quid ambitio, quid irreligio, quid metus mortis, quid imperij cupiditas, quid denique alia per multa!

Falsa enumeratio.

Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo. Tres res sunt, quæ homines sollicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixisse metum, & cupiditatem, quoniam ægritudinem cum utraq; re coniunctam esse necesse est.

Item vitiosa expositio est, quæ nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum stultitia est mater, quæ præ cæteris parit immensas cupiditates: immensæ porro cupiditates, infinite & immoderate sunt, hæ pariunt auaritiam, auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit: ergo auaritia inducti aduersarij nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium & cæteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.

Vide Crinitum lib. xv. cap. vj.

Utinam, ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiecta ad terram trabes,
Neve inde nauis inchoanda exordium
Cepisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua vecti Argiui delecti viri

- 1 Petebant illam pellem auratam arietis
Colchis imperio regis Pelie per dolum.
Nam nunq̄ hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo egra, amore sauo sauria.
- 5 Nam hic satis erat dicere, si id modo, qđ esset satis, curasset poeta:
Vtinam, ne hera errans mea, domo efferret pedem.
Medea, animo egra, amore seuo sauria.
Ergo hac quoq; ab vltimo repetitione in expositionibus magno-
pere superfedendum est: Non enim reprehensione, sicut alia com-
10 plures, sed sua sponte vitiosa est.
- Vitiosa est ratio, quæ ad expositionem non est accommodata, Ratio vi-
vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. ti.
- Infirma ratio est, quæ non necessario ostendit ita esse, quem Infirma.
admodum expositum est, velut apud Plautum.
- 15 Amicum castigare ob meritam † noxiam. † noxiam.
Immane est facinus, verum in ætate vtile.
Et conducibile.
- Hæc expositio est, videamus quæ ratio afferatur.
Nam ego amicum hodie meum.
- 20 Non castigabo pro commerita noxia.
Ex eo quod ipse facturus est, non ex eo quod fieri conuenit, vtile
quid sit, ratiocinatur.
- Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo. Amor Vana
fugiendus nō est, nam ex eo verissima nascitur amicitia. Aut hoc
25 modo, Philosophia est vitanda. Affert enim socordiam atq; desis-
diam. Nam he rationes nisi falsæ essent, expositiones quoq; earum
veras esse confiteremur.
- Item infirma est ratio, quæ non necessariam causam affert ex Infirma
positionis, velut Pacuuius. versus.
- 30 Fortunam esse insanam & cæcam & brutam perhibent philo-
sophi.
Saxiq; instar globosi prædicant volubilem.
Quo saxum impulerit fors, cadere fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem aurumant, quia nihil cernat quo sese appli-
35 cet.
- Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit.

Brutam quia dignum atq; indignum nequeat internoscere. 1
 Sunt autē alii philosophi qui contra, fortuna negent
 Vllam esse miseriam, sed temeritate omnia regi. id magis
 Verisimile aiunt, quod vsus re apse experiundo edocet,
 Velut Orestes modo fuit rex, modo mendicus factus est: 5
 Naufragio res contigit.

Nempe ergo haud fortuna obtigit. Nam hic Pacui⁹ infirma ra-
 tione vitur cum ait, verius esse temeritate q̄ fortuna res geri. Nā
 vtraq; opinione philosophorum fieri potuit, vt is qui rex fuisset,
 mendicus factus esset. 10

Item infirma ratio est, quę videtur pro ratione afferri, sed idem
 dicitur quod in expositione dictum est, hoc modo. Magno malo est
 hominibus auaritia, idcirco q̄ homines magnis & multis incom-
 modis cōflicantur ppter immensam pecunię cupiditatē. Nā hic
 alijs verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expo- 15
 sitionem. Item infirma ratio est, quę minus idoneam q̄ res po-
 stulat, causam subiicit expositionis, hoc modo. Vtilis est sapien-
 tia, propterea q̄ qui sapientes sunt, pietatem colere consueuerunt.

Item vtile est amicos veros habere: habeas enim quibuscum io
 cari possis. Nam in huiusmodi rationibus nō vniuersali neq; abso- 20
 luta, sed extenuata ratione expositio cōfirmatur. Item infirma
 ratio est, quę vel alij expositioni potest accommodari, vt facit Pa-
 cuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca: eadem, quare bru-
 ta fortuna dicitur.

Confirmatio vitiosa. **I**N confirmatione rationis multa & vitanda in nostra & obser- 25
 uanda in aduersariorum ratione sunt vitia, propterea q̄ dilige-
 ntius consideranda sunt, q̄ accurata cōfirmatio ratiois totam vehe-
 mentissime cōprobat argumentationem. Vtuntur igit studiosi
 si in cōfirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo.

Iniuria abs te afficior indigna pater, 30

Nam si improbum esse Crespontem existimaueras,

Cur me huic locabas nuptiis: sin est probus,

¶ inuitā me Cur talem inuitam ¶ inuitum cogis linquere?

virū cog. Quę hoc modo concludentur, aut ex contrario cōuertentur, aut 35
 ex simplici parte reprehendentur. Ex cōtrario, hoc modo,

Nulla te indigna nata afficio iniuria.

- 1 Si probus est bene locavi, si est improbus
 Diuortio te liberabo in commodis.
 Ex simplici parte reprehenduntur, si ex duplici conclusione altera
 utra pars diluitur, hoc modo.
- 5 Nam si improbum † Chrespontem existimaueras,
 Cur me huic locabas nuptijs? duxi probum,
 Erravi, post cognoui, & fugio nunc cognitum,
 Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est, acutior illa super
 rior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item vitiosa est confir
 10 matio rationis, cum ea re que plures res significat abutimur pro cer
 to unius rei signo, hoc modo. Necessè est quoniam pallet egrotas
 se: aut necessè est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam
 hæc sua sponte certa signa non habent, si non cætera quoque simi
 lia concurrant: quod si concurrerint, non nihil huiusmodi signa adau
 15 gent suspicionem. Item vitiosum est cum vel in alium vel in eum
 ipsum qui dicit, id quod in aduersarium dicitur, potest conueni
 re, hoc modo. Miseri sunt qui vxores ducunt, at tu duxisti alteram.
 Item vitiosum est id quod vulgarem habet defensionem, hoc mo
 do. Iracundia inductus peccauit, aut adolescentia, aut amore. Hu
 20 iusmodi enim deprecationes si probabuntur, impune maxima pec
 cata † dilabentur. Item vitiosum est cum id pro certo sumitur, quod † diluatur.
 inter omnes non constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo.
 Eho tu, dii quibus est potestas motus superum atque inferum,
 Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.
- 25 Nam ita pro suo iure hoc exemplo usum Chrespontem Ennius in
 duxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item
 vitiosum est quod iam quasi sero atque acto negotio dici videtur, hoc
 modo. In mentem mihi si venisset Quirites, non commissem ut
 hunc in locum res veniret, nam hoc aut hoc fecissem: sed me tum
 30 hæc ratio fugit. Item vitiosum est cum id quod in aperto delicto
 positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo.
 Cum te expetebant omnes, florentissimo
 Regno reliqui, nunc desertum ab omnibus
 Summo periculo sola ut restituam paro.
- 35 Item vitiosum est quod in aliam partem ac dictum sit, potest ac
 cipi. Id est huiusmodi, ut si quis potens ac factiosus in concione

dixerit, fatius est vti regibus q̄ malis legibus. Nam & hoc tamen si
 rei augendæ causa potest sine malitiâ dici, propter potentiam ta-
 men eius qui dicit, nō dicitur sine atroci suspitione. Item vitio-
 sum est falsis aut vulgaribus diffinitionibus vti. Falsæ sunt huius-
 modi, si quis dicat iniuriam esse nullam nisi quæ ex pulsatione,
 aut cōuicio cōstet. Vulgares sunt quæ nihilominus in aliam rem
 trāfferri possunt, vt si quis dicat, quadruplator vt breuiter descri-
 bam capitalis est. Est enim improbus & pestifer ciuis. Nam nihilo
 magis quadruplatoris q̄ furis, q̄ sicarij aut proditoris attulit defi-
 nitionem. Item vitiosum est pro argumento sumere quod in
 disquisitione positum est, vt si quis quem furti arguat dicat eum
 esse hominem improbum, auarum, fraudulentum, ei rei testimo-
 nium esse q̄ sibi furtum fecerit.

Item vitiosum est controuersiam controuersia dissoluere, hoc
 modo. Non conuenit censors istum vobis satisfacere, ex eo q̄ ait
 se non potuisse adesse, ita vt iuratus fuerat, q̄ si ad exercitum non
 venisset, id ne tribuno militum diceret! Hoc ideo vitiosum est,
 quia non expedita aut iudicata res, sed impedita & in simili con-
 trouersia posita exempli loco profertur.

Item vitiosum est cum id de quo summa controuersia est, pa-
 rum expeditur, & quasi transactum sit, relinquatur, hoc modo.

Aperte fatur dictio, si intelligas.
 Tali dari arma qualis qui gessit fuit
 Iubet, potiri si studeamus Pergamo.

Quæ ego profiteor esse mea, nam me equum est frui
 Fraternalis armis mihiq̄ adiudicariet,
 Vel q̄ propinquus, vel q̄ virtute æmulus.

Item vitiosum est ipsum sibi in sua oratione dissentire, & cōtra
 quæ antedixerit, dicere, hoc modo.

Qua causa accusem hunc, nequeo exponendo euoluere.
 Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus!
 Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
 Quid eum accusem qui id parui auditu existimet!
 Nō incōmoda ratione videtur sibi ostendisse quare nō accusaret.

Quid quod postea ait!

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Detexam
 exordio.

35

1 Item vitiosum est quod dicitur contra iudicis voluntatē, aut eorum qui audiunt, si aut partes in quibus illi student, aut homines quos illi charos habent lædantur, aut aliquo huiusmodi vitio ledatur auditoris voluntas.

5 Item vitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicit⁹ sis in expositione,

Item verendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuersia sit: inq; huiusmodi vitio considerandum est ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota causa mutata in aliam causam deriuetur. Vti apud Pacuuium Zerus cum Amphione, quorum controuersia cum de musica inducta est, disputatio in sapientiæ rationem & virtutis vtilitatem consumitur.

15 Item considerandum est ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget, quod sæpe consulto multati ab reo faciunt angustijs causæ coacti. Vti quis cum accusetur ambitu magistratum petiisse, ab imperatoribus sæpenumero se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorum oratione obseruauerimus, sæpe deprehendemus, & in eiusmodi deprehensione ostendemus eos de ea re quid dicant non habere.

Item vitiosum est artem, aut sciētiā, aut studium quoppiam vituperare ppter eorum vitam, qui in eo studiosi sunt, veluti qui rhetoricā vituperant ppter alicuius oratoris vituperandā vitā.

25 Item vitiosum est ex eo quod perperam factum esse constat, putare ostendi a quo homine factum est, hoc modo. Mortuum deformatum, rumore præditum, corpore decoloratum fuisse constat, ergo veneno necatus est. Deinde si sit vsq; adeo in eo occupatus, vt multi faciunt, venenum datum, vitio non mediocri consistetur. Non enim factum ne sit queritur, sed a quo factum sit.

35 Item vitiosum est in comparādīs rebus alteram rem efferre, de re altera mentionem non facere, aut negligentius disputare, vt si compareretur vtrum satius sit populum frumentum accipere aut non accipere, quæ commoda sint in altera re vitet aut curet enumerare: quæ in altera incommoda sint, velut depressa pratereat: aut ea quæ minima sunt, dicat.

Itē vitiosum est in rebus comparandis necesse putare alteram rem vituperari, cum alterā laudes. Quod genus, si queratur vtrius maior honor habendus sit, Albensibus, an† Venusinis, q̄ reipub. & populi Roma. praesidio profuerunt, & is qui dicat ab alteris al-
 teros ledat. Non enim necesse est si alteros praeponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, vt cū alteros magis laudaueris, aliquā
 alteris laudis partem attribuas, ne cupide pugnasse contra veritatem puteris. Item vitiosum est de nomine & vocabulo eius rei controuersiam struere, quam rem consuetudo potest optime iudicare. Velut Sulpitius q̄ intercesserat ne exules, quib⁹ causam dicere non licuisset, reducerent, sed idem posteri⁹ immutata voluntate, cū eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum cōmutationem: nam non exules, sed vi eiectos se reducere aiebat. Perinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur a Po. Roma. aut perinde quasi non omnes quibus aqua & igni interdictum est, exules appellentur.

Verū illi fortasse ignoscimus si cum causa fecit, nos tamen intelligimus vitiosum esse intendere controuersiam propter nominum commutationem.

Exornatio vitiosa.

Quoniam exornatio constat ex similibus, & exēplis, & amplificationibus, & iudicatis rebus, & cæteris quæ pertinent ad exaggerandam & locupletandam argumētationem, quæ sint his generib⁹ vitia consideremus. Simile vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parē rationem comparationis, aut sibi ipsi obest qui affert. Exemplum vitiosum est si aut falsum est, vt reprehendatur, aut si improbum, vt non sit imitandū, aut maius, aut minus, q̄ res postulabit.

Simile vit.

Exēplum.

Res iudi.

† idonee.

Res iudicata vitiose pferetur, si aut dissimili de re proferetur, aut de ea re qua de controuersia non est, aut si improba, aut eiusmodi, vt aut plures aut magis † idonee res iudicate ab aduersariis posferri possint. Item vitiosum est, id quod aduersarii factū esse confiteantur, de eo argumentari, & planū facere factum esse: nam id tm̄ augeri oportet. Item vitiosum est id augere quod cōuenit doceri, hoc modo. Vt si quis arguat hominem occidisse, & anteq̄ satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatū, & dicat nihil indignius esse q̄ hominem occidere. Non em̄ vtrū

1 indignum sit an non, sed factum ne sit quaritur.

Complexio vitiosa, quæ non id quod primum dictum est cõple- Complexio
vitiosa.
ctitur, & quæ nõ breuiter cõcludit, & quæ nõ ex enumeratio-
ne certum & constans aliquid relinquit, vt intelligatur quid pro-
5 positum in argumẽtatione sit, quid deinde ratione, quid cõfirma-
tione, quid tota argumẽtatione demonstratum.

Conclusiones quæ apud Græcos *ἐπιλογαὶ* nominantur, tri- Cõclusiones.
partitæ sunt, nam constant ex enumeratione, amplificatione,
& commiseratione. † In quatuor locis vti possumus conclusioni- † Hoc signo
pclusa adul-
terina pu-
tantur.
Enũeratio
10 bus. In principio, secundum narrationem, secundum firmissimam
argumentationem, in cõclusionem †. Enumeratio est per quam col-
ligimus & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breui-
ter, vt renouetur non redintegretur oratio, & ordine, vt quicquid
erit dictum referamus, vt auditor si memoriæ mandauerit, ad id
15 quod ipse meminerit, reducat. In qua curandum est, ne aut ab
exordio, aut a narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta
enim & dedita opera comparata oratio videbitur esse artificij si-
gnificandi, ingenijq; venditandi, & memoriæ ostentandæ causa.
Quapropter initium enumerationis est a diuisione sumendum.

20 Deinde ordine breuiter exponendæ sunt res quæ tractatæ erunt in
confirmatione & confutatione. Amplificatio est quæ per locum
communẽ instigationis auditorum causa sumitur. Amplifica-
tio.

Loci communes ex decem præceptis commodissime sumun- Loci.
tur ad augendũ criminis causa.

25 Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus
quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalib⁹, aut maioribus nostris,
regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, sena-
turi. Item maxime quo modo de his reb⁹ legib⁹ sancitum sit.

30 Secundus locus est cum consideramus, illæ res, de quibus tri-
minamur, ad quos pertineant: vtum ad omnes, quod atrocissimũ
est: an ad superiores, quod genus hi sunt, a quibus auctoritatis lo-
cus cõmunis sumitur: an ad pares, hoc est in eisdem partibus ani-
mi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui his omni-
bus rebus antecelluntur.

35 Tertius locus est, quo percontamur quid sit euenturũ si omni-
bus idem concedatur: & ea re neglecta ostendemus quid pericu-

lorum aut incommodorum consequatur.

Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur.

Quintus locus est, cum ostendemus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore quæ incommodo mederi, aut perperam factum, aut erratum iudicium corrigere possit. Quo in loco non incommodum erit uti cæterarum rerum comparatione, ut ostendam⁹ alias res posse, aut vetustate sedari, aut cõsilio corrigi: huius rei, aut leniendę aut corrigendę nullam rem adiumento futuram.

Sextus locus est, cum ostendemus ex consulto factum, & dicemus voluntario facinori nullam excusationem, imprudentiæ iustam deprecationem paratam.

Septimus locus est, cum ostendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse, quod genus iniuria mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, & cum hostibus de vita dimicatur.

Octavus locus est, quo ostendimus non vulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, & inusitatum: quo maturius & atrocius vindicandum sit.

Nonus locus constat ex peccatorum comparatione quasi cum dicemus maius esse maleficiũ stuprare ingenuam quam sacrũ ledere, quod alterum propter egestatē, alterum propter intemperantē superbiam fiat.

Decimus locus est per quē omnia quę in negotio gerendo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus acriter & criminose & diligenter, ut agi res, & geri negotium videatur rerum consequentium enumeratione.

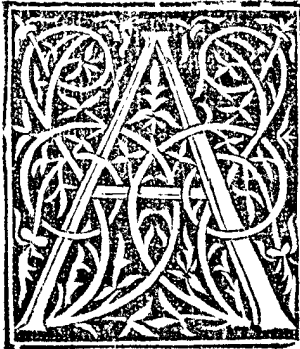
Miseri-
cor-
dia moue-
bitur.

Miseriordia comouebitur auditoribus, si variam fortunam commutationem dicemus, si ostendemus in quibus commodis fuimus, & quibus in incommodis sumus comparatione. Si quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus & ostendemus. Si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestate subiiciemus. Si quid nostris pariter, liberis, ceteris necessarijs casuum sit propter nostras calamitates aperiemus, & simul ostendemus, illorum nos solitudine & miseria, non nostris incommodis dolere. Si de clemencia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus,

aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum fatum aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortē, patientē incōmodorū ostendemus futurū. Cōmiserationē breuem esse oportet. Nihil enim lachryma citius arefcit.

5 Fere locos obscurissimos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapropter huic volumini modus hic sit, reliquas praeceptiones quoad videbitur in tertium librum transferemus. Haec si vt conquisite conscripsimus, ita diligenter fueris consecutus, & nos industriae fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuaque perceptione lataberis: tu sciētior eris praceptorum artificij, nos alacriores ad reliquū persoluendum. Verum haec futura satis scio, te enim non ignoro: nos deinceps ad caetera praecepta transeamus, vt quod libentissime facimus, tuae voluntati rectissimae morem geramus.

15
COMMENTARIORVM RHETORIC.
AD HEREN. LIBER TERTIVS.

20
25
30
35
Domnē iudicialē causam quē admodū cōueniret inuentionē rerū accōmodari, satis abundāter, vt arbitror ī sup̄ orib⁹ libris demonstratū est. Nūc earū rationē rerū inueniendarū, quę ptineāt ad causas deliberatiuas & demonstratiuas, ī hūc librum trāstulim⁹: vt oīs inueniēdi praeceptio tibi q̄primū persolueret. Reliquae quatuor partes erāt artificij, De tribus partib⁹ in hoc libro dicem⁹, dispositio-
ne, p̄nunciatione, & memoria. De elocutione quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere maluim⁹: quē vt arbitror tibi librum celeriter absolutū mittemus, ne quid tibi rhetorice artis deesse possit. Interea prima quęq; & nobiscum cum voles, & interdum sine nobis legendo consequere, ne quid impedire, quin ad hanc utilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac
vt attentum te praebeas, nos proficisci ad instituta pergemus.

Disa & di
cenda.

¶ De genere deliberatiuo.

Eliberationes partim sunt huiusmodi, vt quæra-
 tur vtrum potius faciendum sit: partim huius-
 modi, vt quid potissimum faciendum sit, cõfide-
 retur hoc modo. Vtrũ potius Carthago tollen-
 da, an relinquẽda videatur. Quid potissimum,
 hoc pacto: vt si Annibal consultet cum ex Italia
 Carthaginem accersitur, an in Italia remaneat, an domum redeat,
 an in Ægyptum pfectus occupet Alexandria. Itẽ deliberatio-
 nes partim ipsæ ppter se cõsultandæ sunt, vt si deliberet senatus
 captiuos ab hostibus redimat an non: partim ppter aliquam ex-
 traneam causam veniunt in deliberationẽ & cõsultationem, vt si
 deliberet senatus bello Italico soluat ne legibus Scipionem, vt eũ
 liceat ante tẽpus cõsulem fieri: partim & ppter se sunt delibera-
 nde, & magis propter extraneam causam veniunt in cõsultationẽ,
 vt si deliberet senatus, bello Italico socijs ciuitatem det an non. In
 quibus causis rei natura faciet deliberationẽ, ois oratio ad ipsam
 rem accõmodabitur. In quibus extranea causa conficiet delibera-
 tionem, in his ipsa erit causa adaugenda aut deprimenda. Omnes
 orationes eorũ qui sentẽtiam dicent, finẽ sibi conueniet vtilita-
 tis pponere, vt omis eo totius orationis ratio cõferatur.

¶ ratio.

× rationes.

Vtilitas. Vtilitas in duas parteis in ciuili cõsultatione diuiditur, tutã,
 & honestã. Tuta est quẽ cõficit instantis aut consequẽtis periculi
 vitationẽ qualibet ratione. Hęc distribuit in vim, & dolum: quorũ
 alterũ separatim, aut vtrũq; sumemus coniunctim.

Vis. Vis discernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, reuoca-
 tiones hominum, & alias huiusmodi res.

Dolus. Dolus consumitur in pecuniã, pollicitationes, dissimulatiões,
 maturaciones, mentitiões, & ceteras res, de quibus magis idoneo
 tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratio-
 ne reipublicæ scribere velimus.

Rectum. Honestã res diuiditur in rectũ, & laudabile. Rectum est qd cũ
 virtute & officio fit. Id diuiditur in prudentiã, iustitiã, fortitudi-
 nẽ, modestiã. Prudentia est calliditas, quẽ ratioẽ quadã potest dele-
 ctũ habere bonorũ & malorũ. Dicit itẽ prudentia sciẽtia cuiusdã ar-
 tificij: appellat itẽ prudentia multarũ rerũ memoria, & vsus plurimũ
 negociorũ. Iustitia est equitas ius vniciq; tribuens p dignitate

- 1 cuiusq̄. Fortitudo est rerū magnarū appetitio, & rerū humiliū cō
 tēptio, & laboris cū vtilitatis ratione ꝑperpēio. Modestia est ī ani
 mo cōtinēs moderatio cupiditatū. Prudētiā partib⁹ vtemur in
 5 dicēdo, si cōmoda cū incōmodis cōferemus, cū alterū sequi, alterū
 vitari cohortabimur. Aut si qua in re cohortabimur aliqd, cui⁹ rei
 aliquā discipuliābilē sciētiā poterim⁹ habere, quo modo aut quicq̄
 rōne qua fieri oporteat ostēdem⁹. Aut si suadebim⁹ quippiā, cui⁹
 rei gestē aut præsentiē aut auditā memoriā poterim⁹ habere, qua ī
 in re facile id qđ velimus, exēplo, allato persuadere poterimus.
- 10 Iustitiā partibus vtemur, si aut innocētū, aut supplicū dicem⁹
 misereri oportere. Si ostēdem⁹ bene merētib⁹ gratiā referri cōueni
 re. Si demonstrabim⁹ vlcisci male meritos oportere. Si fidē magno
 pere cēsebimus cōseruandā. Si leges & mores ciuitatis egregie di
 cemus seruari oportere. Si societas atq̄ amicitias studiose dice
 15 mus colī cōuenire. Si quod ius in parētes, deos, patriā natura com
 parauit, id religiōse colēdum demonstrabimus. Si hospitias, cliēte
 las, cognationes, affinitates caste colēdas esse dicemus. Si nec pre
 cio, nec gratiā, nec periculo, nec similitate a viā recta ostendemus
 oportere deduci. Si dicem⁹ æquale ius in omīb⁹ statui cōuenire.
- 20 Hīs atq̄ huiusmodi partibus iustitiā, si quā rem in concione, aut
 in concilio faciēdam esse cēsebimus, iustā esse ostēdemus, contra
 rijs iniustam. Ita fiet vt eisdem locis ad suadendum, & ad dissua
 dendum simus comparati.

Fortitudo.
 Modestia.
 ꝑperpēio.
 Prudentiā
 partes.

Iustitiā
 partes.

- Si fortitudinis retinendæ causa faciendum quid esse dicemus,
 25 ostendemus res magnas & excelsas sequi & appeti oportere: & itē
 res humiles indignas viris fortib⁹ viros fortes p̄pterea contēnere
 oportere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Itē a nulla re hone
 sta periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorē
 morē turpitudine haberi, nullo dolore cogi vt ab officio recedat,
 30 nulli⁹ p̄ rei veritate metuere inimicitias, quodlibet p̄ patriā, parē
 tibus, hospitibus, amicis, & ijs rebus quas iustitiā colere cogit, adi
 re periculū, & quēlibet suscipere laborem.

Fortitudi
 nis.

- Modestię partib⁹ vtemur, si nimias libidines honoris, pecunię,
 similiūq̄ rerū vitupabim⁹. Si vnāquāq̄ rē certo nature termino de
 35 finiem⁹. Si deniq̄ qđ cui⁹q̄ satis sit ostēdem⁹, & nimitū p̄gredi dis
 suadebim⁹, & modū vnicui⁹q̄ rei statuē⁹. Huiusmodi partes sūt

Modestię
 partes.

virtutis amplificã de si suadebim⁹, attenuandę si ab his dehortabi
mur, vt hec attenuent q̄ supra demõstrauĩ. Nã nemo erit q̄ sentiat
a virtute recedẽdũ: verũ aut res huiusmodi nõ dicat esse, vt virtu
tẽ possim⁹ egregiã expiri, aut i cõtrarijs poti⁹ reb⁹ q̄ i his virt⁹ cõ
stare ostẽdat. Itẽ si quo pacto porctim⁹, quã is q̄ cõtradicer iustitiã
vocatit, nos demõstrabim⁹ ignauia esse & inertia ac prauã libera
litate. Quã prudẽtia appellarit, ineptã & garrulã & odiosam sciẽ
tia esse dicem⁹. Quã ille modestiã dicet esse, eã nos inertia & disso
lutã negligẽtia dicem⁹. Quã ille fortitudinẽ nominarit, eã nos gla
diatoriã & incõsideratã appellabimus temeritatem. 10

Laudabile. Laudabile est qd̄ cõficit honestã & præsentẽ & cõsequẽtẽ cõme
morationẽ. Hoc nos eo a recto separauim⁹, nõ q̄ hæ quatuor par
tes q̄ subiiciunt sub vocabulo recti, hæc honestatis cõmemoratio
nem dare non soleant, sed q̄q̄ ex recto laudabile nascatur, tamen in
dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. Neq̄ enim solum lau
dis causa rectum sequi conuenit, sed si laus cõsequitur duplicatur
recti appetendĩ voluntas. 15

Cũ igit̄ erit demõstratũ rectũ, laudabile esse demõstrabim⁹ aut
ab idoneis hoib⁹, vt si qua res honestiori ordinĩ placeat, q̄ a deterio
re ordine iprobet̄, aut aliqb⁹ socijs, aut oib⁹ ciuib⁹, exteris nationi
bus, posterisq̄ nostris. Cũ huiusmodi locorũ diuisio sit i cõsultatio
ne, breuiter aperiẽda est toti⁹ tractatio causę. Exordiri licebit vel a
p̄icipio, vel ab insinuatõẽ, vel iisdẽ rationib⁹ qb⁹ in iudiciali cau
sa. Si cui⁹ rei natio incidet, eadẽ ratiõẽ narrari oportebit. Qm̄ in
huiusmodi causis finis est vtilitas, & ea diuidit̄ i rationẽ tutã atq̄ 25
honestã, si vtrũq̄ poterim⁹ ostẽdere, vtrũq̄ pollicebimur nos i dicẽ
do demonstraturos esse: sin alterũ demõstraturi erim⁹, simpliciter
qd̄ dicturi sum⁹ ostẽdem⁹. At si nostrã rationẽ tutã esse dicemus,
diuisione vtemur in vim & cõsiliũ. Nã qd̄ i docẽdo rei dilucidan
dę causa dolũ appellauim⁹, id in dicẽdo honesti⁹ cõsiliũ appellabi
mus. Si ratiõis nostrę sententiã rectã esse dicem⁹, & oẽs partes recti
incidẽt, quadripartita diuisione vtemur: si nõ incidẽt, quot eorũ tot
exponem⁹ in dicẽdo. In cõfirmatione & cõfutatione vtemur lo
cis, quos ante ostẽdim⁹, nostris cõfirmãdis, cõtrarijs cõfutãdis. Ar
gumẽtationis artificiosę tractãdę ratio de secũdo libro petet̄. Sed
si acciderit vt i cõsultatiõẽ alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta 35

1 sententia sit, vt in deliberatione eorum q̄ a Poenis circūfessi deliberant
 quid agant: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis vtetur,
 nullam rem vtiliorem esse incolumitate: virtutibus vtī neminem
 5 esse auxilio ijs, qui se inconsulto in periculum mittāt. Honestum
 nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui turæ rei
 præponet rationem honestam, his locis vtetur: Virtutem nullo
 tempore relinquendam, vel dolorem si is timeatur, vel mortem si
 10 ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse: considerare quæ
 fit turpitudine consecutura. At non immortalitatem, neq̄ æternam
 incolumitatem consequi, nec esse exploratum illo vitato periculo
 nullum in aliud periculum venturos, virtute vel vltro ad mortem
 proficisci esse præclarum. Fortitudini fortunam quoq̄ esse ad-
 15 iumento solere: eum tute viuere qui honeste viuat, non qui in præ-
 sentia incolumis sit: & eum qui turpiter viuat, incolumem in per-
 petuum esse non posse. Conclusionibus fere similibus in his &
 iudicialibus causis vtī solemus, nisi q̄ his maxime conducit q̄ plu-
 rima rerum ante gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstra-
 tiuum genus causę transeamus.

20

De genere demonstratiuo.

Voniam hæc causa diuiditur in laudem & vi-
 25 tuperationem, quibus ex rebus laudem consti-
 tuerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio
 comparanda.

25

Laus igitur potest esse rerū externarū & cor-

poris & animi. Rerū externarum sunt ea quæ
 casu aut fortuna secunda aut aduersa accidere possunt, vt genus,
 educatio, diuitiæ, potestates, gloria, ciuitates, amicitia, & ea quæ
 his sunt contraria. Corporis sunt ea quæ natura corpori attri-
 30 buit commoda aut incommoda, vt velocitas, vires, dignitas, vale-
 tudo, & quæ contraria sunt. Animi sunt ea quæ consilio & co-
 gitatione nostra constant, vt prudentia, iustitia, fortitudo, mode-
 stia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio confuta-
 tioq̄ nobis. In huiusmodi igitur causa principiu sumet aut a no-
 35 stra, aut ab eius de quo loquemur, aut ab eorum qui audient per-
 sona, aut ab re. A nostra, si laudabimus, dicemus aut officio fa-

cere, q̄ causa necessitudinis intercedat: aut studio, q̄ eiusmodi viri
 rutis sit, vt om̄es cōmemorare debeāt velle: aut q̄ rectū sit, ex alioꝝ
 laude ostēdere qualis ipsius vel noster animus sit.

Vitupatio. Si vituperabim⁹, aut merito facere q̄ ita tractatū sum⁹: aut stu-
 dio, q̄ vt ille putem⁹ esse, ab oib⁹ vnica malitiā, atq̄ nequitiā cogno- 5
 sci: aut q̄ placeat ostēdi, qd nobis displiceat, ex alioꝝ vitupatione.

Ab ei⁹ p̄sona de quo loq̄mur, si laudabim⁹, vereri nos dicem⁹, vt
 illi⁹ facta verbis cōsequē nō possim⁹, om̄es hoīes illi⁹ virtutes predi-
 care oportere, ipsa facta oīm laudatoꝝ eloquētiā anteire. Si vitupe-
 rabim⁹, ea que videbim⁹ cōtraria paucis verbis cōmutatis dici pos- 10
 se, dicem⁹, vt paulo supra exēpli causa demonstratū est.

Ab auditoroꝝ p̄sona, si laudabim⁹, qm̄ nihil noui, nihil apd̄ igna-
 ros laudemus, nos monēdi causa pauca esse dicturos: aut si erunt
 ignari, vt talē virū velint cognoscere petem⁹, qm̄ in eodē virtutis 15
 studio sint, apud quos laudem⁹, atq̄ ille qui laudat⁹ fuerit: sperare
 nos facile ijs, qb⁹ velim⁹, hui⁹ facta p̄baturus. Cōtraria vitupatio,
 qm̄ norint, pauca de negtia ei⁹ nos esse dicturos: q̄ si ignorēt, pete-
 mus vt cognoscāt, vt malitiam vitare possint, quoniā dissimiles
 sunt qui audiunt, atq̄ ille qui vituperatur, nos sperare illius vitā 20
 vehementer improbaturos.

Ab reb⁹ ipsis, incertū esse qd potissimū laudem⁹: vereri, nos ne cū
 multa dixerim⁹, plura preteream⁹, & q̄ similes sentētias habebūr: q̄
 bus sentētijis cōtraria sumunt a vitupatione. Prīcipio tractato, ali-
 qua harū, quas ante cōmemorauim⁹, rationū narratio nō erit vlla,
 que necessario cōsequat̄, sed si qua incidit, cū aliqd̄ factū ei⁹ de quo 25
 loquemur, nobis narrādū sit cū laude, aut vitupatiōe, p̄ceptio nar-
 rādi de primo libro repetet̄. Diuisiōe hac vtēmur. Prīo exponem⁹
 quas res laudaturi sum⁹, aut vitupaturi. Deinde vt queq̄, quoue tē-
 pore res erit gesta, ordine dicem⁹, vt qd q̄ tute cauteq̄ egerit in- 30
 telligat̄. Sed exponere oportebit animi virtutes aut vitia. Deinde
 cōmoda, aut incōmoda corporis, aut rerū externarū, quomodo ab
 animo tractata sint, demonstrare.

Vitę demō
strādōrdo Ordinē hūc adhibere in demōstrāda vitā debem⁹. Ab externis
 reb⁹, gen⁹ in laude, qb⁹ maiorib⁹ natus sit: si bono genere, parē, aut
 excellētiorē fuisse: si huili genere, ipsum i suis, nō in maiorū virtu- 35
 tibus habuisse p̄sidiū. In vitupatione, si bono genere, dedecori

1 maioribus fuisse: si malo, tamē his ipsis detrimento fuisse.

Educatio in laude, q̄ bene, honeste, in bonis disciplinis educat⁹ tota pueritia: vel si in malis, inde se retraxit. In vituperatiōe ecōtrario.

A corporis commodis. A natura, si sit dignitas, atq̄ forma, laud⁵ di fuisse eam, non quemadmodum ceteris detrimento, atq̄ dedecori. Si vires atq̄ velocitas egregia, honestis hęc exercitationib⁹, & industrijs dicemus comparata. Si valetudo, ex ppetua diligētia, & tēperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt hęc corporis commoda, male his vsū dicemus, quæ casu, & fortuna tanq̄ q̄ libet gladiator habuerit. Si nō erūt, p̄ter formā, oīa ipsius culpa & intēperantia nō fuisse dicemus: Deinde reuertemur ad extraneas res, & in his animi virtutes, aut vitia quæ fuerint, cōsiderabimus.

Diuitiæ an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloria, quæ amicitia, quæ inimicitia, & quid fortiter in inimicitijs gerendis 15 fecerit, cuius causa susceperit inimicitias, qua fide, benevolentia, officio gesserit amicitias. In diuitijs qualis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerēdis animum. Si interierit, cuiusmodi mors fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit cōsecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime consideratur, illę quatuor animi virtutes erunt ac commodāda, vt si laudemus, aliud iuste, aliud †modeste, aliud for †honeste. 20 titer, aliud prudenter factum esse dicamus.

Si vituperabimus, aliud iniuste, aliud ignaue, aliud immodeste, aliud stulte factum esse dicemus. Perspicuū est iam nimirū ex hac 25 dispositione, quēadmodū sit tractanda tripartita diuisio laudis, & vituperationis: si illud etiam assumpserimus, non necesse esse nos omneis has partes in laudem, aut vituperationem transferre, propterea q̄ saepe non incidunt, aut ita tenuiter, vt non sint necessarię. Quapropter eas partes, q̄ firmissimæ videbunt, legere oportebit.

30 Conclusionib⁹ breuib⁹ vtetur, enumeratiōe ad exitū causæ, in ipsa causa crebras, & breues amplificationes interponere oportebit p locos cōmunes. Nec hoc genus causę eo q̄ raro accidat in vitā, negligētius cōsiderandum est. Neq̄ enī id qd̄ videri p̄t accidere, vt faciendum sit aliquando, non oportet velle q̄ accōmodatissime 35 posse facere. Et si separatim hęc causa minus sepe tractat, at in iudicialibus, & in deliberatiuis causis saepe magna partes versant

laudis, aut vituperationis. Quare in hoc quoque genere causę non
nihil industrię conferendum putauimus.

Nunc absoluta nobis difficillima parte rhetorię, hoc est inue-
tione perpolita, atque ad omne causę genus accommodata, tēpus est ad
ceteras partes orōnis p̄ficisci. Deiceps igitur de dispositiōe dicem⁹. 5

De Dispositiōe.

Quoniam dispositiō est, per quam illa quę inue-
nimus, in ordinē redigimus, vt certo quod loco
pronuncietur, videndum est, cuiusmodi rationem
in disponendo habere cōueniat. Genera disposi- 10
tioniū sunt duo, vnū ab institutiōe artis p̄fectū,
alterum ad casum temporis accommodatum.

Ex institutiōe artis disponemus, cum sequemur eam præceptio-
nem, quam in primo libro exposuimus, hoc est. Vt vtamur princi-
pio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusio- 15
ne: & hūc ordinē, quęadmodum præceptum est, ante in dicēdo se-
quemur. Item ex institutiōe artis non modo totas causas per ora-
tionē, sed per singulas quoque argumētatiōis p̄tes disponemus, quę-
admodum in libro secundo docuimus, id est expositionem, ratio- 20
nem, cōfirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hęc
igitur duplex dispositiō est, vna per orationes, altera per argumen-
tationes, ab institutiōe artis p̄fecta.

Est autē & alia dispositiō, quę cum ab ordinē artificioso receden-
dum est, oratoris iudicio ad tēpus accommodat: vt si a narratiōe di-
cere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut a li- 25
terarum aliquarum recitatione, aut si secundum principium con-
firmatione vtamur, deinde narratione, aut siquam huiusmodi p̄-
mutationem ordinis faciamus: quorum nihil, nisi causa postulet,
fieri oportebit. Nam si vehemēter aures auditorū obtuse videbū- 30
tur, atque animi defatigati ab aduersarijs multitudīne verborū, cō-
mode poterimus principio sup̄sedere, & exordiri causam, aut a nar-
ratione, aut ab aliqua firma argumētatione. Deinde si commodū
erit, quod non semper necesse est, ad principij sententiam reuertī lice-
bit. Si causa nostra magnam difficultatē videbitur habere, vt ne- 35
mo æquo animo principium possit audire, a narratione cum ince-
perimus, ad principij sententiam reuertamur licebit.

1 Si narratio parum pbabilis est, exordiemur ab aliqua firma ar-
 gumētatiōe. His cōmurationibus, & trāslationibus partiū tū vti
 necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem artificiose cō-
 mutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationū
 5 dispositiones huiusmodi cōuenit habere, firmissimas argumen-
 tationes in primis, & postremis causę partibus collocare: mediocres,
 & neq; inutiles ad dicendum, neq; necessārias ad probandum, que
 si separatim, ac singule dicantur, infirmę sint, cum cæteris coniun-
 ctæ, firmæ & probabiles fiūt, interponi & in medio collocari oportet.
 10 Nam statim re narrata expectat anim⁹ auditoris, ex qua re cau-
 sa confirmari possit, quapropter continuo firmam aliquam oportet
 inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facile
 memorię mandatur, vtile est, cum dicere definamus, recentem
 aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumen-
 15 tationem. Hęc dispositio locorum, tanq̄ instructio militum, facile
 lime in dicendo, sicut illa in pugnando, parere victorię poterit.

De Pronunciatiōe.

20 **P**ronunciatiōem multi maxime oratorī vtilem dixerunt ef-
 fe, & ad persuadendum plurimum valere. Nos qdem vnum de
 quinque rebus plurimū posse, nō facile dixerim⁹, nec egregie magnā
 esse vtilitatē in pronūciatiōe sola audacter cōfirmauerimus. Nā
 commodæ inuentiones, & concinna verborū elocutiones, & par-
 tium causę artificiosę dispositiōes, & horum omnium diligens
 memoria sine pronūciatiōe, non plus q̄ sine his rebus pronū-
 25 ciatiō sola valere poterit. Quare & quia nemo de ea re diligenter
 scripsit, nam omnes vix posse putarunt de voce, & vultu, gestu, di-
 lucide scribi, cum hæ res ad sensus nostros pertinerēt, & quia ma-
 gnopere ea pars a nobis ad dicendum comparanda est, non negli-
 gener videtur tota res consideranda.

30 Diuidit̄ igit̄ pnunciatio in vocis figurā, & corporis motū. Fi-
 gura vocis est ea q̄ suū quendā possidet habitū ratiōe & industria
 cōpatū. Ea diuidit̄ i tres pres, magnitudinē, firmitudinē, mollitu-
 dinē. Magnitudinē vocis maxie cōpat natura, nōnihil hęc auget,
 sed maxie cura cōseruat. Firmitudinē vocis maxie natura cōpat,
 35 nōnihiladaugēt, & maxie cōseruat exercitatio declātiōis. Mollitu-
 dinē vocis, hoc ē vt eā torq̄re p nro cōmodo possim⁹, maxie faciet.

Que quoq;
 loco ponenda.

Figura ve-
 cis.

exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis, & 1
 firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura compara-
 tur, nihil nos attinet commonere, nisi vt ab ijs, qui non inscijs sunt
 eius artificij ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudis
 nis, quæ conseruatur ratione declamationis, & de mollitudine vo- 5
 cis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoque modera-
 tione declamationis comparatur, dicendum videtur.

Firmitudo
 vocis.

¶ vulneran-
 tur.

Firmam maxime poterimus in dicendo vocem conseruare, si quæ
 maxime sedata, & depressa voce principia dicemus. Nam lædun- 10
 tur arteriæ, si antequam vox bene permulsa est, acri clamore complean-
 tur. Et interuallis longioribus vti conueniet. Recreatur enim spiri-
 ritu vox & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamo-
 rem ommittere, & ad sermonem transire oportet. (Commutatio-
 nes enim faciunt, vt nullo genere vocis effuso, in omni voce inte-
 gri simus) & acutas vocis exclamations vitare. Ictus enim fit, & 15
 ¶ vulnus arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione, & si
 quis splendor est vocis, cõsumitur vno clamore vniuersus. Et vno
 spiritu continenter multa dicere, in extrema conuenit oratione.
 Fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox quæ varie 20
 tractata est, reducitur in quendam, sonum æquabilem atque constan-
 tem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, velut acci-
 dit in hac re. Nam quod dicimus ad vocem cõseruandã prodesse,
 idem ad suauitatem prononciationis: vt quod nostræ voci pro-
 fit, idem voluptate auditoris pberetur. Vtile est ad firmitudinẽ vo-
 cis sedata vox in principio. Quid insuauius, quàm clamor in exordio 25
 cause! Interualla vocẽ confirmant, eadẽ sententiã cõcinniores diui-
 sione reddunt, & auditori spatiũ cogitãdi relinquunt. Conseruat
 vocẽ continui clamoris remissio. Et auditorem quidem varietas ma-
 xime delectat, cum sermone animum eius retinet, & exuscitat cla-
 more. Acuta exclamatio vocem, & fauces vulnerat, eadem lædit 30
 auditorem. Habet enim quiddam illiberale, & ad muliebre potius
 vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommo-
 datum. In extrema oratione continens vox remedio est voci. Quid
 hæc eadem, nõne animũ vehementissime calefacit auditoris in ro-
 tius cõclusiõne cause! Quoniã igitur res eedẽ vocis firmitudini, & p 35
 nunciationis suauitati profunt, de vtraque re simul erit in p̄sentia

1 dictum, de firmitudine, quæ visa sunt, & de suauitate, quæ coniuncta fuerunt: cætera suo loco post dicemus.

Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consideranda est: eam diuidimus

Mollitudo
vocis.

5 in sermonem, contentionem, & amplificationem.

Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni.

Sermo.
Contentio.

Contentio est oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata.

Amplificatio.

10 Amplificatio est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum.

Sermo diuiditur in partes quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, iocationem.

Dignitas est oratio cum aliqua grauitate, & vocis remissione.

Demonstratio est, oratio quæ docet remissa voce quo modo

15 quid fieri potuerit, aut non potuerit.

Narratio est rerum gestarum, aut perinde ac gestarum expositio.

Iocatio est oratio, quæ ex aliqua re risum pudentem, & liberale potest comparare.

Contentio diuiditur in continuationem, & distributionem.

20 Continuatio est orationis enunciandæ acceleratio clamosa.

Distributio est in contentione oratio frequens cum raris & breuibus interuallis acri vociferatione.

Amplificatio diuiditur in cohortationem, & conquestionem.

Cohortatio est oratio, quæ aliquod peccatum amplificans, au-

25 ditorem ad iracundiam adducit.

Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit.

30 Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes diuisa est, & hæ ipsæ partes sunt in octo partes alias distributæ, harum octo partium, quæ cuiusque idonea pronuntiatio fit, demonstrandum videtur.

Sermo cum est in dignitate, plenè faucibus quæ sedatissima & depresso voce uti conueniet, ita tamen ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus.

35 Cum autem est in demonstratione, voce paululum attenuata, crebris interuallis, & diuisionibus oportet uti, ut ipsa pronuntiatione eas res quas demonstrabimus, inserere, atque interfecare videamur

in animis auditorū. Cū autē est sermo in narratione, vocū varieta-
 te opus est, vt quo qdq; pacto gestū sit, ita narrari videat̃. Strenue
 qđ volumus ostēdere factū, celeriuscule dicem⁹, at aliud ociose re-
 tardabimus. Deinde modo acriter, tū clementer, moeste, † hilare in
 oēs partes cōmutabim⁹, vt verba, ita pñciationē. Si qua inciderit
 in narratione dicta, rogata, respōsa, siq; admirationes, de qbus nos
 narrabimus, diligenter aſaduertem⁹, vt oīm pñsonarū sensus, atq;
 animos voce exprimamus. Sin erit sermo in iocacione, leniter tre-
 mebunda voce cum parua significatōne risus, sine vlla suspitione
 nimia cachinnationis, leniter oportebit a sermone serio torque-
 re ad liberalem iocum vocem. Cum autem contendere oportebit,
 quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciē-
 dum est, in cōtinuatōe adaucto mediocriter sono vocis, verbis cō-
 tinuādīs, vocē quocq; † iungere oportebit, & torquere sonum, & ce-
 leriter cum clamore verba conficere, vt vim volubilem orationis
 vociferatio consequi possit. In distributione vocem ab imis faucibus
 exclamatione q̄ clarissima adhibere oportet, & quantum spa-
 tij per singulas exclamationes sumperimus, tantum inter singula
 interualla spatij consumere iubemur. In amplificationibus, cum
 cohortatiōe vtemur voce attenuatissima, clamore leni, sono aqua-
 bili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestio-
 ne vtemur voce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis
 spatijs, magnis cōmutationibus. De figura vocis satis dictum est,
 nunc de corporis motu dicendum videtur.

Motus cor-
 poris.

Motus est corporis gestus, & vultus moderatio qđā, quæ pro
 nunciati conuenit, & pbabiliora reddit ea, q̄ pñnciant. Cō-
 uenit igit̃ in vultu pudorē, & acrimoniā esse. In gestu nec venu-
 statē cōspiciam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut ope-
 rarij videamur esse. Ad easdē igitur partes, in quas vox est distri-
 buta, motus quoq; corporis ratio videtur esse accōmodāda. Nam
 si erit sermo cum dignitate, stantes in vestigio, leni dexterē motu
 loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermo-
 nis sentētiās accommodata. Sin erit in demonstratōne sermo, pau-
 lulum corpus a ceruicibus demitteamus. Nam hoc est a natura da-
 tum, vt q̄ proxime tum vultum admoueam⁹ ad auditores, si quā
 rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in nar-

1 ratione sermo, idē motus poterit idoneus esse, q̄ paulo añ demon-
 strabatur in dignitate. Sin in iocatione, vultu quādā debemus hi-
 laritatē significare sine cōmutatione gestus. Sin cōrēdemus p̄ con-
 5 tinuationē, brachio celeri, mobili vultu, acri aspectu vtēmur. Sin
 contentio flet per distributionem, celeri porrectione brachij, inam-
 bulatione, pedis dextri rara suppositione, acri & defixo aspectu vt
 oportet. Sin vtēmur amplificatiōe p̄ cohortationē, paulo tardiore
 & cōsideratiore gestu cōueniet vtī, similib⁹ ceteris reb⁹, atq; in cō-
 10 tētione p̄ cōtinuationē: Sin vtēmur amplificatiōe p̄ cōq̄stionem,
 foemineo plāgore, & capitīs ictu, nōnunq̄ sedato & constāti gestu,
 mcesto & cōturbato vultu vtī oportebit. Nō sum nescius, quātū
 susceperim negocij, q̄ motus corporis exprimere verbis, & imitari
 scriptura conatus sim voces. Verū nec hoc cōfissus posse fieri, vt
 de his rebus satis commode scribi posset: nec si id fieri non posset,
 15 hoc quod feci, fore iutile putabam, propterea q̄ hic admonere vo-
 luimus quid oporteret, reliqua trademus exercitationi. Hoc scire
 tamen oportet, prononciationem bonam id perficere, vt res ex ani-
 mo agi videatur. Nunc ad thesaurum inuentorum, atq; omnium
 partium rhetoricæ custodem memoriam transeamus.

De Memoria.

20 **M**Emoria vtrum habeat quiddam artificij, an omnis a natura
 Memoria:|
 ra proficiscatur, aliud dicendi tempus magis idoneum da-
 bitur. Nunc perinde atq; constet in hac re multum valere artem,
 & præceptionem, ita de ea re loquemur. Placet enim nobis esse ar-
 25 tificium memoriæ: quare placeat, alias ostendemus, in præsentia
 cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ, vna na-
 turalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis in-
 Natural's.
 Artificial's.
 sita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam
 confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in
 30 ceteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinam, ars por-
 ro naturæ commoda confirmat, & auget, ita fit in hac re vt non-
 nunq̄ naturalis memoria, si cui data est egregia, similis sit huic
 artificiosæ. Porro hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, &
 amplificat ratione doctrinæ.

35 **Q**u: propter & naturalis memoria præceptione confirmanda
 est, vt sit egregia, & hæc quæ doctrina datur, indiget ingenij.

Nec hoc magis, aut minus in hac re, q̄ in cæteris artibus fit, vt ingenio, doctrina, præceptione, natura nitescat. Quare & illis, qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio, quod tute paulo post poteris intelligere: & si illi freti ingenio nostra præceptione non indigerent, tamen iusta causa daretur, quare ijs, qui minus ingenij habet, adiuuato velim⁹ esse. Nunc de artificiosa memoria loquimur.

Artificiosa.

Loci.

Constat igitur artificiosa memoria ex locis, & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, insignite, aut natura, aut manu sunt absoluti, vt eos facile naturali memoria comprehendere, & amplecti queamus, vt ædes, intercolumnium, angulum, fornix, & alia, quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædam, & notæ, & simulacra eius rei, quam meminisse volumus, quod genus equi, leones, aquilæ. Quorum memoriam si volumus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus. Quæadmodum igitur qui literas sciunt, possunt id quod dictum est, scribere, & recitare quod scriperunt, ita qui Mnemonica didicerunt, possunt quæ audierunt in locis collocare, & ex his memoriter pronunciare. Loci enim cere aut chartæ simillimi sūt, imagines literis: dispositio & collocatio imaginum, scripturæ: pronuntiatio, lectioni.

*videre.

Oportet igitur, si volumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, vt in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, ne quando perturbatione ordinis impediamur, quo secius quoto quoque loco licebit, vel a superiore, vel ab inferiore, vel ab media parte imagines sequi, ea quæ mandata locis erunt, * edere, & proferre possimus. Nam vt si in ordine stantes notos complures viderimus, nihil nostra intersit, vtrum a summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eueniet, vt in quamlibet partem quoto quoque loco libebit, imaginibus commoniti dicere possimus id quod locis mandauerimus.

*comeditari oportet.

Quare placet & ex ordine locos comparare, & locos quos assumerimus, egregie * commoditerque notare oportebit, vt perpetuo nobis harere possint. Nam imagines, sicut literæ delentur, vbi nihil illis vtimur: loci tanquam cera remanere debent. Et ne forte in nu-

1 i mero locorum falli possimus, quântum quęq; locum placet notari: quod genus, si in quinto loco manum auream collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui prænomen sit Decimo: deinde facile erit similes notas quânto quoq; loco collocare.

5 Item commodius est in derelicta, quã in celebri regione locos cõparare, propterea quod frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas. Solitudo conferuat integras simulaeorum figuras. Præterea dissimiles forma atq; natura loci cõparandi sunt, vt distincte interlucere possint. Nam si quis multa
 10 intercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorum, vt ignoret quid in quocq; loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet. Nam & præter modum ampli vagas imagines reddunt, & nimis angusti sæpe non videntur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustres, nec ve-
 15 hementer obscuros locos haberi oportet, ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Interualla locorũ media esse placet fere paulo plus, aut minus pedum tricenum: nam vt aspectus, ita cogitatio min⁹ valet, siue nimis procul remoueris, siue vehementer prope admoueris id quod oportet videri. Sed quã
 20 facile est ei, qui paulo plura explorauerit, quãuis multos, & idoneos locos comparare, tamen si quis ad ista satis idoneos inuenire se nõ putabit, ipse sibi cõstituat quã volet multos licebit. Cogitatio enim, quãuis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cuiusdam ad suum arbitrium fabricari, & architectari. Quare licebit, si hac præ-
 25 pta copia contenti non erimus, nosmetipsos cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est, nũc ad imaginũ rationem transeamus.

30 Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, & ex omnibus verbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent, vnæ rerum, alteræ verborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summatim ipsorum negociorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum vnusquisq; nominis, & vocabuli memoria imagine notat.
 35 Rei totius memoriam sæpe vna nota, & imagine simplici cõprehendimus, hoc modo. Vt si accusator dixerit ab reo hominem vene-

no necatum, & hæreditatis causa factum arguerit, & eius rei multa
 tos dixerit testes, & cōscios esse. Si hoc primum, vt ad defendēdū
 nobis expeditum sit, meminisse volumus, in primo loco rei totius
 imaginē cōformabimus, ægrotū in lecto cubatē faciem⁹ ipsum illū
 de quo agit, si formā eius detenebim⁹: si eū nō agnouerim⁹, aliquē
 egrotū nō de minimo loco sumemus, vt cito in mētem venire possit,
 & reum ad lectū eius adstituemus, dextra poculum, sinistra ta-
 bulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testiū,
 & hæreditatis, & veneno necati memoriā habere poterimus. Itē
 deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus, & quoties-
 cunq; rem meminisse volumus, si formarum dispositione, & imagi-
 nū diligentī notatione vtemur, facile ea que volumus, memoria cō-
 seqmur. Cum verborū similitudines imaginibus exprimere vo-
 lemus, plus negocij suscipiemus, & magis ingeniū nostrū exercebi-
 mus: id nos hoc modo facere oportebit. Iam domi vltionē reges
 Attride parāt. In loco cōstruere oportet manus ad cælū tollentem
 Domitiū, cū a regibus Martijs lorīs cædat. Hoc erit, Iā domi vltio-
 nē reges. In altero loco Æsopū & Cimbrū subornari, vt ad Iphige-
 niam, Agamēnonem, & Menelaū. Hoc erit, Attride parāt. Hoc mō-
 oīa verba erūt exp̄ssa. Sed hæc imaginū cōformatio tū valet, si natu-
 ralē memoriā exuscitauerimus hac notatione, vt versu posito, ipsi
 nobiscū primū transeamus bis, aut ter eū versum, deinde cū imagi-
 nibus verba exprimamus. Hoc modo nature suppediabit doctri-
 na, nā vtraq; altera separata minus erit firma, ita tamen vt multo
 plus in doctrina, atq; arte præsidij sit. Quod docere non grauare-
 mur, ni metueremus, ne cum ab instituto nostro recessissemus, mi-
 nus cōmode seruares hæc dilucida breuitas p̄ceptionis. Nunc, quā
 solet accidere, vt imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ
 sint, partim imbecilles & infirmæ, quæ vix memoriā possint ex-
 citare, qua de causa vtrūq; fiat, considerandum est, vt cognita cau-
 sa, quas vitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus.

Docet igit nos ipsa natura, qd oporteat fieri: nā si quas res in vi-
 ta videmus patuas, vsitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus,
 propterea q̄ nulla nisi noua, aut admirabili re cōmouet ani-
 mus: at si qd videmus, aut audimus egregie turpe, aut honestum,
 inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse cō-

1 **l**uenuimus. ¶ At quod recens audiuimus obliuiscimur plerūq; que
 acciderūt in pueritia, meminim⁹ optime sepe, nec hoc alia de cau- *¶ Itaq; quas*
 sa potest accidere, nisi q; v̄sitate res facile e memoria elabunt, insi- *res āte ora*
 gnes & noue diutius in animo manēt. Solis exort⁹, cursus, occasus *videm⁹ aut*
 5 nemo admirat, p̄pterea q̄a quotidie fiunt, at eclipses solis mirant, *audimus.*
 quia raro accidunt, & solis eclipses magis mirant q̄ lune, propter
 ea q; h̄c crebriores sunt. Docet ergo se natura vulgari, & v̄sitata re
 non exuscitari, nouitate vero, & insigni quodā negocio cōmoue- *Ars imitat*
 ri. Imitetur igit ar̄s naturā, & qd̄ ea desiderat, ¶ inueniat: qd̄ osten *naturam.*
 10 dit, sequatur. Nihil est enim quod aut natura extremū inuenerit, *¶ inueniet*
 aut doctrina primū, sed rerū principia ab ingenio profecta sunt, & *si qd̄ ostendit*
 exitus disciplina cōparatur. Imagines igitur nos in eo genere cō- *sequat.*
 15 stituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissime po-
 test: id accidet, si q̄ maxime notas similitudines cōstituemus, si nō
 25 multas, nec vagas sed aliquid notum agentes imagines ponemus,
 si egregiam pulchritudinem, aut vnicam turpitudinem eis attri-
 buemus, si aliqua re exornabim⁹, vt si coronis aut veste purpurea,
 quo nobis notior sit similitudo, aut si q̄ re deformabimus, vt si crue
 tam, aut coeno oblitam, aut rubrica delibutā inducamus, quo ma-
 20 gis insignita sit forma, aut si ridiculas res aliquas imaginibus attri-
 buamus. Nam ea res quoq; faciet, vt facilius meminisse possimus.
 Nam quas res veras facile meminimus, easdem fictas, & diligenter
 notatas meminisse nō est difficile. Sed illd̄ facere oportebit, vt idē
 25 tidem primos quosq; locos imaginum renouandarum causa cele-
 riter animo pcurramus. Scio plerosq; grecos, qui de memoria scri-
 pserunt, fecisse, vt multorum verborum imagines conscriberent,
 vti qui eas ediscere vellent, paratas haberent, ne quid inquirē-
 30 tendo consumerent operæ, quorum rationem aliquot de causis
 improbamus. Primum q; in verborum innumerabilium mul-
 titudine ridiculum sit mille verborum imagines comparare,
 Quantulum enim poterant hęc valere, cum ex infinita verbo-
 rum copia, modo aliud, modo aliud nos verbum meminisse
 oportebit!
 Deinde, cur volumus ab industria quēq; remouere, vt ne qd̄ ipse
 35 q̄rat, cū nos illi oīa parata, q̄sitaq; tradamus? Pręterea similitudine
 alia alius magis cōmouet. Nā vt sepe, formā si quā simile cuipiam

dixerimus esse, non omnes habemus assensores, quod alij videtur alia
 ud, ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ sint, eæ pa-
 rum videntur insignes alijs. Quare sibi quæq; suo commodo con-
 uenit imagines comparare. Postremo præceptoris est docere, quæ
 admodum quarî quicq; cõueniat, & vnum aliquod, aut alterum,
 non omnia quæ eius generis erunt, exempli causa subiicere, quo
 res possit esse dilucidior. Ut cum de proœmijs quærendis dispu-
 tamus, rationem damus quærendi, non mille proœmiorum gene-
 ra conscribimus, ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire.

Memoria
 verborũ.

Nunc ne forte verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut
 parum vtilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum cõtentus sis,
 quod & vtiliores sint, & plus habeant facilitatis, admonendus es, qua-
 re verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere
 eos, qui velint res faciliores sine labore & molestia facile memi-
 nisse, in rebus difficilioribus esse ante exercitatos. Nec nos hanc
 verborum memoriam inducimus, ut versus meminisse possimus,
 sed ut hac exercitacione illa rerum memoria, quæ perrinet ad vti-
 litatem, confirmetur: ut ab hac difficili consuetudine sine labore
 ad illam facilitatem transire possimus. Sed cum in omni discipli-
 na infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitacio-
 nis, tum vero in Mnemonicis minimum valet doctrina, nisi indu-
 stria, studio, labore, diligentia comprobetur. Quod plurimos locos vt
 habeas, & quæ maxime ad præcepta accommodatos, curare debebis.
 In imaginibus collocandis exerceri quotidie cõueniet. Non enim,
 sicut a cæteris studijs abducimur nonnunquam occupatione, ita ab
 hac re nos potest causa deducere aliqua. Nunquam est enim, quin alia
 quid memoriæ tradere velimus, & tum maxime, cum aliquo ma-
 iore negotio detinemur. Quare, cum sit vtile facile meminisse, non
 te fallit, quod tantopere vtile sit, quanto labore sit appetendum,
 quod poteris existimare vtilitate cognita. Pluribus verbis ad eam
 te adhortari non est sententia, ne tamen aut tuo studio diffisi, aut mi-
 nus quam res postulat, dixisse videamur. De quinta parte rhetoricæ de-
 inceps dicemus, tu primas quasque partes in animo frequenta, & quæ
 maxime necesse est, exercitacione confirma.

¶ aut tu no-
 stro, aut
 nos tuo stu-
 dio diffide-
 re.

COMMENTARIORVM RHETORICORVM
AD C. HERENNIVM. LIBER. III.

VOniam in hoc libro C. Herenni de
elocutione conscripsimus, & quibus in
rebus opus fuit exemplis vtri, nostris ex
emplis vti sumus, & id fecimus præter
cõsuetudinem Græcorum, qui de hac
re scripserunt: necessario faciendum est,
vt paucis rationem nostrî consilij de-
mus. Atq; hoc nos necessitudine face-
re, non studio satis erit signi, q; in su-
perioribus libris nihil, neq; ante rem,

neq; præter rem locuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, di-
xerimus, tibi id quod reliquum est artis, ita vti instituimus, persol-
uemus. Sed facilius nostram rationem intelliges, si prius quid illi
dicant, cognoueris.

Compluribus de causis putant oportere, cum ipsi præceperint
quo pacto oporteat ornare elocutionem, vniuscuiusq; generis ab
Oratore, aut Poeta probato sumptum ponere exemplû. Et primû
se id modestia commotos facere dicunt, propterea q; videatur esse
ostentatio quædam, nõ satis habere præcipere de artificio, sed etiã
ipsum videri velle artificiose gignere exẽpla: hoc est iniquiunt ostẽ-
tare se, nõ artem ostendere. Quare pudor in primis est ad eam rem
impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios cõtemnere, &
deridere videamur. Etenim cum possimus ab Ennio sumptum
aut a Graccho ponere exemplum, videtur esse arrogantia, illa re-
linquere, & ad sua deuenire. Præterea, exempla testimoniorum lo-
cum obtinent. Id enim quod admonuerit, & leuiter fecerit præce-
ptio, exemplo, sicut testimonio comprobatur. Nõne igitur ridicu-
lus sit, si quis in lite, aut in iudicio domestico testimonio pugnet,
& sui ipsius testimonio abutatur? Vt enim testimonium, sic exem-
plum rei cõfirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi a
pbatissimo sumi, ne quod aliud cõfirmare debeat, egeat ipsum cõ-
firmationis. Etenim necesse est, aut se omnibus anteponant, & sua
maxime pbent, aut negent optima esse exempla, quæ a pbatissimis
oratoribus, aut poetis sumpta sunt. Si se omnibus anteponant, in-

Exempla
vnde pec-
tenda.

tolerabili arrogantia sunt: si quos sibi præponant, & eorum exempla
 suis exemplis non putent præstare, non possunt dicere, quare
 sibi illos antepoſant. Quid igitur ipsa auctoritas antiquorum?
 Nam cum res probabiliores, tum hominum studia ad imitandum
 alacriora reddit, immo erigit omnium cupiditates. Et acuit indu-
 striam, cum spes iniecta est posse imitando Gracchi aut Crassi cõ-
 sequi facultatem. Postremo hoc ipsum summum est artificium, res va-
 rias, & dispares in tot poematis, & orationibus sparsas, & vage dis-
 iectas, ita diligenter eligere. Vt vnũquodq; genus exemplorum sub
 singulos artis locos subijcere possis. Hoc si industria solũ fieri pos-
 set, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus:
 nunc vero sine summo artificio nõ potest fieri. Quis est enim qui
 cum non summe teneat artem, possit ea quæ iubeat ars, de tanta, &
 tam diffusa scriptura notare, & separare? Cateri, cum legunt oratio-
 nes bonas, aut poemata, probant oratores, & poetas, neq; intelligunt
 quare commoti p̄bent, q̄ scire non possunt vbi sit, nec quid sit, nec
 quomodo factum sit id quod eos maxime delectet. At is qui & hæc
 oia intelligit, & idonea maxime eligit, & oia in arte maxime scribenda,
 redigit in singulas rationes p̄ceptionis, necesse est eius rei sum-
 mus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, † in arte sua
 posse & alienis exemplis vti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctori-
 te sua commouent, q̄ veritate disputatiõis. Illud enim veremur, ne cui
 satis sit ad contrariam rationem p̄bandam, q̄ ab ea steterint ij, qui & in
 uentores huius artificij fuerunt, & vetustate iam satis oibus probati
 sunt. Quod si illorum auctoritate remota res oes volent cum re cõ-
 parare, intelligent non oia esse concedenda antiquitati. Primum igitur
 quod ab eis de modestia dicitur, videamus ne nimium inutiliter, &
 pueriliter p̄ferat. Nam si tacere, & nihil scribere modestia est, cur
 quicq; scribunt, aut loquuntur? Sin aliqd suum scribunt, cur quo feci-
 us oia scribant, impediunt modestia? Quasi si quis ad Olympiam cum
 venerit cursum, & steterit vt mittatur, impudenter dicat esse illos,
 qui currere coeperint, ipse intra carcerem stet, & narret alijs quo-
 modo Ladas aut Boius cum Sicyonijs cursum fecerint. Sic isti, cum in
 artis curriculum descenderunt: illos qui in eo quod est artificij, elabo-
 rant, aiunt facere immodeste: ipsi aliquem antiquum oratorem,
 aut poetam laudant, aut scripturam, sic vt in stadium rhetoricæ at-

† pro.

1 ris prodire nō audeāt. Non ausim dicere, sed tamen vereor, ne qua
 in re laudē modestiē venentur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid
 enim tibi vis aliquis inquiet: artem tuam scribis, gignis nobis no-
 5 uas p̄ceptiones, eas ipse confirmare nō potes, ab alijs exempla su-
 mis: vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorū la-
 boribus libare laudem. Nam si eorum volumina p̄henderint an-
 tiqui oratores, & poetæ, & suum quisq; de libris suis tulerit, nihil
 istis quod suum velint, relinquetur. At exempla, quoniam testimo-
 10 niorum similia sunt, item conuenit vt testimonia ab hominibus
 probatissimis sumi. Primum omnium exempla ponuntur hic nō
 confirmandi, neq; testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim
 cum dicimus esse exornationem, quæ verbī causa constet ex simili-
 ter definitibus verbis, & ponimus hoc exēplum a Crasso, qđ possu-
 mus, & debemus, testimoniū collocamus, sed exemplum.

15 Hoc igit̄ interest inter exēplū, & testimoniū. Exēplo demonstrat̄
 id qđ dicimus cuiusmodi sit. Testimonio esse illud ita vt nos dici-
 mus, cōfirmat̄. P̄terea oportet testimoniū cum re cōuenire, aliter
 enī rem nō pōt confirmare: at id qđ illi faciūt, cum re nō cōuenit.
 Quid ita: quia pollicent̄ se artē scribere, & expla p̄ferunt ab ijs p̄-
 20 rūq; qui artē nescierunt. Tum quis est qui possit id qđ de arte scri-
 pserit, nō probare, nisi aliqd scribat ex arte: Cōtraq; faciunt, q̄ polli-
 ceri vident̄: nā cū scribere artē instituūt, vident̄ dicere se excogitas-
 se qđ alios docerēt: cum vero scribūt, ostendunt nobis quid alij ex-
 cogitarint. At hoc ipsum difficile est, iniquiunt, eligere de multis.

25 Quid dicitis difficile: vtrum laboriosum, an artificiosum? Si labo-
 riosum, nō statim p̄clarū. Sunt enī multa laboriosa, quæ si faciatis,
 nō continuo gloriemini. Nisi forte etiā si vestra manu fabulas, aut
 orationes totas trāscripseris, gloriosum putaretis. Sin aut̄ istud
 artificium egregiū dicitis, videte ne inueterū rerū maiōr̄ videamini-
 30 ni, si vos parua res, sicuti magna delectat. Nam isto modo eligere
 rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio multi. Quis-
 quis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione p̄feratim,
 omnia videre poterit quæ ex arte dicuntur: facere nemo poterit, nisi
 35 si cruditus. Ita vt si de tragœdijs Ennij velis sentētias eligere, aut
 de Pacuuianis periodos, sed quia plane rudis id facere nemo po-
 terit, cum feceris, te literatissimum putes, ineptus sis, propterea

ea quæ id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Itē si cum ex orationibus, aut poematibus elegeris exempla, quæ certis signis artificij notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erras: propterea quæ isto signo videmus te non nihil eius scire, alijs signis te scire multa intelligimus.

Quæ si artificiosum est intelligere quæ sunt ex arte scripta, multo est artificiosius ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiose, ab alijs commode scripta facile intelligere poterit: qui eligit facile, non continuo ipse commode scribet. Et si est maxime artificiosum, alio tempore vtantur ea facultate, non tum, cum parere ipsi & gignere, & proferre debent. Postremo in eo vim artificij consulant, vt ipsi ab alijs potius eligendi, quam aliorum boni electores existimentur. Contra ea quæ ab ijs dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis vti oportere, satis est dictum. Nunc quæ separatim dici possint, consideremus.

Dicimus ergo eos omnes, ideo quæ alienis vtant, peccare, tum etiã magis delinquere quæ a multis exempla sumunt. Et de eo, quod postea diximus, ante videamus. Si concederem aliena oportere assumere exempla, vincerem vnus oportere. Primum, quæ contra hoc nulla staret eorum ratio. Licet enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem, cuius auctoritate niterentur. Deinde interest magni eius qui discere vult, vtrum vnum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes vnum consistere, ipse quoque ad omnium nitetur facultatem: si id desperarit, in paucis se exercebit. Ipsi enim contentus erit, nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes vnum reperire non potuerit. Alatis igitur exemplis a Catone, a Gracchis, a Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, ceterisque, item sumptis alijs a poetis, & historiarum scriptoribus, necesse erit eum qui discet, ab omnibus putare omnia, ab vno pauca vix potuisse sumi. Quare si vni alicuius esse similem satis habebit, omnia quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. Ergo inutile est ei, qui discere vult, non putare vnum posse omnia: Igitur nemo in hanc incidere opinionem, si ab vno exempla sumpisset. Nunc hoc signi est ipsos artis scriptores non putasse vnum potuisse in omnibus elocutionis parti-

1 bus enitere, quoniã neq; sua ptulerūt, neq; vnius alicuius, aut de
 niq; duorū: sed ab oībus oratoribus, & poetis exēpla sumpserunt.
 Deinde, si quis velit artem demonstrare nihil prodesse ad discen-
 dum, non male vtatur hoc adiumento, q; vnus omnes artis partes
 5. consequi nemo potuerit.
 Quod igitur iuuat horum rationē, qui omnino improbēt artē, id
 non ridiculum est, ipsum scriptorē artis suo iudicio comprobare.
 Ergo ab vno sumenda fuisse docuimus exēpla, si semper aliunde su-
 merentur. Nunc omnino aliunde sic intelligemus sumēda nō fuis-
 10 se. Primū omnium, qđ ab artis scriptore affertur exēplū, de eius ar-
 tificio debet esse, nō vt si quis purpurā, aut aliud quippiā vēdens,
 dicat sumē a me, sed hui⁹ exēplum aliunde rogabo, tibi qđ ostēdā.
 Si merces ipsi qui vēdirant, aliunde exēplum queritent aliud mer-
 15 cīs, acruos se dicāt tritici habere, sed eorū exēplum pugno nō ha-
 beāt, qđ ostendant. Si Triptolemus, cum hominib⁹ semen largire-
 tur, ipse ab alijs hoīb⁹ id mutuares: aut si Prometheus, cū mortali-
 bus ignē diuidere vellet, ipse a vicinis cū testa ambulans, carbonu-
 culos corrogaret, nō ridiculum videret: Isti magistri oīm dicendi
 20 praeceptores nō vident sibi ridicule facere, cum id qđ alijs pollicē-
 tur, ab alijs querunt: Si, q se fontes maximos penit⁹ absconditos ape-
 ruisse dicat, & hęc sitiens q̄ maxime loquat, neq; habeat quo sitim
 sedet, nō irrideat: Isti cum nō modo dominos se foriū, sed se ipsos
 fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, nō putant
 25 fore ridiculum, si cū id polliceant alijs, arescant ipsi siccitate. Cha-
 res a Lisippo statuas facere nō isto modo didicit, vt Lisipp⁹ caput
 ostēderet Mironis, brachia Praxitelis, pect⁹ Polycleti: sed omnia co-
 ram magistrum facientem videbat, ceterorum opera vel sua spē
 cōsiderare poterat. Isti credunt eos q hęc velint discere, alia ratiōe
 30 doceri posse cōmodius. Præterea, nec possunt quidem ea, quæ su-
 muntur ab alijs exempla, tam esse accōmodata ad artem q̄ ppria,
 ppter ea q; in dicēdo leuiter vnusquisq; locus p̄teritū tangitur, ne
 ars appareat. In præcipiendo expresse conscripta ponere oportet
 exempla, vt in artis formam cōuenire possint, & post in dicēdo, ne
 35 possit ars eminere, & ab omnib⁹ videri, facultate oratoris occulta-
 tur. Ergo etiam, vt magis ars cognoscatur, suis exemplis meli⁹ est
 vti. Postremo hęc quoq; res nos duxit ad hanc rationem, q; nomi-

na rerum græca quæ cōuertimus, ea remota sunt a cōsuetudine. Quæ enim res apud nostros nō erant, earum rerum nomina nō poterant esse vsitata. Ergo hæc asperiora primo videantur necesse est, idq; fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturæ cōsumetur in exemplis, hæc aliena si posuissemus, factum esset vt quod cōmodius esset in hoc libro, id nostrum nō esset: quod asperius, & inusitatum, id pprie nobis attribueretur. Ergo hanc quæ nōq; incommoditatem fugimus. His de causis cum artis inuentionem græcorum pbassemus, exemplorum rationem securi nō sumus. Nunc tempus postulat, vt ad elocutionis præcepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper ois oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

Tres dicendi figuræ.

Grauis.

Mediocris.

Attenuata.

Quæ i graui.

Vnt igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio nō vitiosa cōsumitur, vnam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatā vocam⁹. Grauis est, quæ constat ex verborum grauium magna, & ornata cōstructione. Mediocris est, quæ cōstat ex humiliori, neq; tamen ex infima, & peruulgatissima verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est vsq; ad vsitatissimam puri cōsuetudinem sermonis.

In graui cōsumetur oratio figura, si quæ cuiusq; rei poterunt ornatissima verba reperiri, siue ppria, siue translata, siue extranea, ad vnamquãq; rem accōmodabuntur: & si graues sententiæ, quæ in amplificatione, & cōmiseratione tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum, aut verborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum. Nam quis est vestrum iudices qui satis idonea possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit: quod maleficium cum hoc scelere comparari: quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri! In ijs qui violassent ingenuam, marrem familias cōstuprassent, pul. assent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia maiores nostri consumperunt: Huic truculentissimo ac ne. ari. s. facinori singularem pœnam

1 non reliquerunt! Atq; in alijs maleficijs ad singulos aut ad paucos
 ex alieno peccato iniuria peruenit, huius sceleris qui sunt affines,
 vno consilio vniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machi-
 nantur. O feros animos. O crudeles cogitationes. O derelictos ab
 5 humanitate homines. Quid agere ausi sunt, aut cogitare potue-
 runt! Quo pacto hostes reuulsis maiorum sepulcris, deiectis mœ-
 nibus, ouantes irruerent in ciuitatem! quomodo deum spoliatis
 templis, oprimatibus trucidatis, alijs arreptis in seruitutem, ma-
 tribus familias, & ingenuis sub hostilem libidinem subiectis, vrbs
 10 acerbissimo concidat incendio conflagrata! qui se non putant id
 quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissime patriæ mi-
 ferandum scelerati viderint cinerem! Nequeo verbis consequi iu-
 dices indignitatem rei, sed negligentius id fero, quia vos mei non
 indigetis. Vester enim vos animus amantissimus reipubli. facile
 15 edocet, vt eum qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipi-
 tem perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostiũ
 dominatu nefario voluit obruere.

In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, vt ante dixi, aliquã
 tulum demiserimus, neq; tamen ad infimum descenderimus, sic. In medio-
cri quæ.

20 Quibus cum bellum gerimus iudices videtis, cum socijs, qui pro
 nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul virtute, &
 industria conseruare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copi-
 am necessariorum norunt, tum vero nihilo minus propter pro-
 pinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus po-
 25 pu. Romanus posset, scire & astimare poterant. Hi, cum delibe-
 rassent nobiscum bellum gerere, quæ res erat, qua freti bel-
 lum suscipere conarentur: cum multo maximam sociorum par-
 tem in officio manere intelligerent, cum sibi non multitudinem
 militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præ-
 30 sto esse viderent, nõ deniq; vllam rem, quæ res pertinet ad bellum
 administrandum! Si cum finitimis de finibus bellum gererent, si
 totum certamen in vno prælio positum putarent, tamen omni-
 bus rebus instructiores, ac paratiores venirent, nedum illud impe-
 rium orbis terre, cui imperio omnes gêtes, reges, nationes. partim vi,
 35 partim volũtate concesserunt, cū aut armis, aut liberalitate a po-
 Ro. superati essent, ad se trãfferre tãtulũ virib⁹ conarent. Quæret:

aliquis, quid Fregellani, nō sua spē conati sunt: Eo quidē minū 1
 isti facile conarent, quo illi quē admodum descissent, videbāt. Nā
 rerum imperiti, qui vniuscuiusq; rei de rebus ante gestis exempla
 petere nō possunt, ij per imprudentiam facillime deducuntur in
 fraudem. At ij qui sciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euē 5
 tis suis rationibus possunt puidere. Nulla igitur re inducti, nul-
 la spe freti arma sustulerunt! Quis hoc credat, tantam amentiam
 quēq; renuisse, vt imperium Popu. Roma. tētare auderet nullis co-
 pijs fretus! Ergo aliquid fuisse necesse est, quid aliud, nisi id quod
 dico, potest esse! 10

In attenua-
 to quæ.

In attenuato figuræ genere, id quod ad infimum, & quotidia-
 num sermonem demissum est, hoc erit exemplum. Nam, vt forte
 hic ī balneas venit, cœpit postq̄ perfusus est, defricari. Deinde, vbi
 visum vt ī alueum descenderet, ecce ibi iste de transuerso, heus 15
 inquit adolescens, pueri tui modo me pulsauerūt, satisfacias oportet.
 Hic qui id ætatis ab ignoto, præter cōsuetudinem appellatus
 esset, erubuit. Iste clarius eadem & alia dicere cœpit. Hic vix tan-
 dem inquit, sine me considerare. Tum vero iste cœpit clamare vo-
 ce ista, quæ per facile cuius rubores eijcere posset. Ita petulans es,
 atq; acer, vt ne ad solarium quidem idoneus, vt mihi videtur, sed 20
 † exercitus penes scœnam, & in eiusmodi locis † exercitatus sis: Conturbatus
 est adolescens, nec mirum, cui etiam nunc pædagogī lites ad auris
 culas versarent, imperito eiusmodi cōuiciorum. Vbi em̄ iste vi-
 disse scurrā exhausto rubore, q̄ se putaret nihil habere, qd̄ de exi-
 stimatiōe pderet, vt om̄ia sine fame detrimento facere posset! Igit̄ 25
 genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim
 & attenuata verborum cōstructio quædam, & item alia in graui-
 tate, alia posita in mediocritate.

Vitia abu-
 sētū figuræ
 dicendi.

St autem cauendum, ne dum hæc genera consectemur, in fi-
 nissima & propinqua vitia veniamus. Nam graui figuræ, 30
 quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ recte vi-
 debitur appellari, si suffulta nominabitur. Nam ita vt corporis bo-
 nam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe im-
 peritis videtur ea, quæ turget, & inflata est, cum aut nouis, aut
 priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus q̄ 35
 res postulat, aliquid dicitur, hoc modo, Nam qui perduellioni-

1 bus vēditat patriam, non satis supplicij dederit, si præceptis in Ne-
 ptunias depultus erit lacunas. Poenitet igitur istum, qui montes bel-
 li fabricat⁹ est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum decli-
 nassent, & ab eo quo perfecti sunt, aberrauerunt, & specie grauitatis
 5 fallunt, nec prospicere possunt orationis tumorē. Qui in mediocre
 gen⁹ orationis perfecti sunt, si peruenire eo non potuerunt, errantes
 perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuās
 & dissolutū, eo quod sine nervis, & articulis fluctuat huc & illuc, nec
 potest confirmare, nec viriliter sese expedire, id est huiusmodi. So-
 10 cij nostri cum belligerare nobiscum vellent, perfecto ratiocinati essent
 etiā atque etiā quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, &
 non haberent hic adiutores multos & malos homines & audaces.
 Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negocia volunt age-
 re. Non potest huiusmodi sermo tenere auditorē: diffluit
 15 enim tot⁹, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur.

Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuacione como-
 de versari, veniunt ad aridum & exangue gen⁹ orationis, quod non alienum
 est exile notari, cuiusmodi est hoc. Nam istuc ad balneas accessit, ad
 huc postea dixit, hic tu⁹ seruum me pulsauit. Postea dixit hic illi, com-
 20 siderabo. Post ille conuictum fecit, & magis magisque presentibus multis
 clamauit. Friuol⁹ hic quidem iam, & illiberalis est sermo. Non enim ade-
 ptus est id quod habet attenuata figura puris verbis & electis compo-
 sita oratione. Omne gen⁹ orationis, & graue, & mediocre & attenuatum
 dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquimur: quae si rare
 25 disponent, distincta sicuti coloribus, si crebre collocabunt, oblitam red-
 dunt oratione. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut graue me-
 diocri, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutent,
 ut facile satietas varietate vitetur.

De ornamentis.

30 Voniam quibus in generibus elocutio versari
 debeat, dictum est, videamus nunc quas res de-
 beat habere elocutio commoda, & perfecta. Que
 maxime ad commodum oratoris accommoda-
 ta est, tres res in se debet habere, elegantiam, com-
 35 positionem, dignitatem.

Elegantia est, quae facit ut vnumquodque pure, & aperte dici vi

† admodum
oratori.

Elegantia.

- Latinitas.** deatur. Hæc distribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas est quæ sermonem purum cōseruat ab omni vitio remotū. 1
- Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse, Solæcismus, & Barbarismus. Solæcismus est, cum verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum verbum aliquod vitiose effertur. Hæc qua ratione vitare possimus in arte grammatica dilucide discemus. 5
- Solæcismus**
Barbarismus.
- Explanatio** re possimus in arte grammatica dilucide discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, vilitatis verbis, & proprijs. Vilitata sunt ea, quæ versantur in sermone, & cōsuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei verba sunt, aut esse possunt, de qua loquemur. 10
- Cōpositio.** Cōpositio est verborum constructio † æqualiter perpolitata. † quæ facit
Ea conseruabitur, si fugiemus crebras vocalium cōcurfiones, quæ oēs partes orationis æquiter perpolitatas. 15
- † quæ facit oēs partes orationis æquiter perpolitatas.
- Compositio est verborum constructio † æqualiter perpolitata. Ea conseruabitur, si fugiemus crebras vocalium cōcurfiones, quæ vastam atq; hiantem orationem reddunt: vt hoc est, Bacce aneque amoenissime impendebant. Et si vitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem, cui vitio versus hic erit exemplo, nam hic nihil prohibet in vitijs, alienis exemplis vti. 15
- O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti, & hic eiusdem Poete. Quicq; quisq; cuiq; quod conueniat, neget. Et si eiusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus, ea est huiusmodi. Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et si non vtemur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo. Fientes plorantes, lachrymantes, obtestantes. Et si verborum transiectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re posterius loquemur, quo in vitio est Lucilli assiduus, vt hoc est in priore lib. 20
- Has res ad te scriptas Luci misimus Aeli. Itē fugere oportet longam verborum cōtinuationē, quæ & auditoris aures, & orationis spiritum ledit. His vitijs in cōpositione vitatis, reliquū operis cōsummandum est in dignitate. 25
- Dignitas.** Dignitas est, quæ reddit ornatam orationem varietate distinguens. Hæc & in verborum & sententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita cōtinet perpolitatione. Sētentiārum exornatio est, quæ nō in verbis, sed in ipsis rebus quādam habet dignitatem. 30
- Repetitio.** Repetitio est, cum continenter ab vno, atq; eodem verbo in rebus similibus & diuersis principia sumuntur, hoc modo. 35
- Repetitio est, cum continenter ab vno, atq; eodem verbo in rebus similibus & diuersis principia sumuntur, hoc modo.

1 Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honori.

Item, Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem seruauit.

5 Item. Tu in forum prodire, tu lucem conspicerere, tu in horum conspectum venire conaris! Audes verbum facere, audes quicquid ab istis petere, audes supplicium deprecari! Quid est, quod possis defendere! Quid est, quod audeas postulare! Quid est, quod tibi putes concedi oportere! Non iusiurandum [†] contempsisti! [†] reliquisti
 10 non amicos prodidisti! non parenti manus intulisti! non denique in omni dedecore volutatus es! Hac exornatio, cum multum venustatis habet, tum grauitatis, & acrimoniae plurimum. Quare videtur esse adhibenda, & ad exornandam, & ad augendam orationem.

Cōuersio.

15 **C**onuersio est per quam non vt ante primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter reuertimur, hoc modo. Poenos Popu. Roma. iustitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit.

Item, Ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, resp. sublata est.

20 Item, C. Lelius homo nouus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis viris & studiosis amicus erat, ergo in ciuitate primus erat.

Item, Nam cum istos vt absoluant te rogas, vt peierent, rogas, vt existimationem negligant, rogas, vt leges Populi Romani tuae libidini largiantur, rogas.

Cōplexio.

25 **C**omplexio est quae vtraque complectitur exornationem, & hanc, & quam ante exposuimus, vt & repetatur idem primum verbum saepius, & crebro ad idem postremum reuertamur, hoc modo. Qui sunt, qui foedera sepe ruperunt! Carthaginenses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt! Carthaginenses. Qui sunt, qui Italiam deformaerunt! Carthaginenses. Qui sunt, qui sibi postulant ignoscere! Carthaginenses. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item, Quem senatus damnarit, quem populus Roma. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos senentis vestris absoluetis!

Traductio.

35 **T**raductio est, quae facit vt cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animam, sed etiam concinienter orationem reddat, hoc pacto.

Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam non potest colere. Item, eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus, ergo inimicum sic vlcisci voluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus. Item, diuitias sine diuitum esse, tu vero virtutem preferas diuitiis. Nam si volens diuitias cum virtute comparare, vix satis idonee tibi videbunt diuitiae, quae virtutis pedissequae sint. Ex eodem genere est exornationis, cum idem verbum modo ponit in hac, modo in altera re, hoc modo. Cur eam rem tam studiose curas, quae multas tibi dabit curas. Item, amarum iucundum est, si curetur ne quid insit amari. Item, veniam ad vos, si mihi senatus det veniam. In his quatuor generibus exornationum, quae adhuc propositae sunt, non inopia verborum fit ut ad idem verbum redeat sepius, sed inest festiuitas quaedam, quae facilius auribus diiudicari, quam verbis demonstrari potest.

Contentio.

Contentio est cum ex contrariis rebus oratio conficitur, hoc pacto. Habet assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos affert. Item, inimicis te placibilem, amicis inexorabilem praebes. Item, in ocio tumultuaris, in tumultu solus es ociosus. In re frigidissima cales, in feruētissima friges. Tacito cum opus est clamas, cum loqui conuenit obmutescis. Ades, abesse vis: abes, reuertii cupis. In pace bellum queritas, in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in praelio per ignauiam tubae sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornatam, & graues poterimus esse.

Exclamatio

Exclamatio est, quae conficitur significationem doloris, aut indignationis alicuius per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo. Te nunc alloquor Africanae, cuius mortui quoque nomen splendori, ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidiose Fregelle, quam facile scelere vestro contabuistis, ut cuius nitor urbis Italiae nuper illustrauit, eius nunc vix fundamentorum reliquiae maneant. Item, Bonorum insidiatores latrociniis vitam innocētissimi cuiusque petistis, tantam ne ex iniquitate iudiciorum vestris calumniis assumitis facultatem. Hac exclamatione si loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo postulare videbitur, ad quam volumus indignationem animum auditoris adducemus.

Interrogatio nō om̄is grauis est, neq; cōcinna, sed hæc quæ cum Interrogatio.
 enumerata sunt ea quæ obsunt causæ aduersariorum, cōfirmat
 superiorē orationē, hoc pacto. Cum igitur hæc om̄ia faceres, dice-
 res, administrares, vtrum animos sociorum ab repu. remouebas, &
 5 alienabas, an nō! & vtrū aliq̄ exhorrari oportuit, qui ista phibe-
 ret, ac fieri non sineret, an non!

Ratiocinatio est per quam nos ipsi a nobis rationē poscimus, Ratiocina-
tio.
 quare quidq; dicam⁹, & crebro nosmet a nobis petim⁹ vni⁹
 cui⁹q; ppositiōis explanatiōē. Ea est hui⁹smodi. Maiores nr̄i si
 10 quā vn⁹ peccati mulierē dānabant, simplici iudicio multorū ma-
 leficiorū cōuictam putabant. Quo pacto! quoniā quā impudicam
 iudicabant, eā veneficij quoq; dānatā existimabāt. Quid ita! quia
 necesse est eā quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati,
 timere permultos. Quos istos! virum, parētes, ceteros ad quos vi-
 15 det sui dedecoris infamiā pertinere. Quid postea! quos tantopere
 timeat, eos necesse est vt quoquo modo possit veneficio petat. Cur!
 quia nulla potest honesta ratio retinere eā, quā magnitudo pecca-
 ti facit timidam, intēperantia audacē, natura muliebris incōside-
 ratā. Quid veneficij dānatā! putabāt impudicā quoq; necessario.
 20 Quare! quia nulla facili⁹ ad id maleficiū causa, q̄ turpis amor, & in-
 tēperās libido cōmouere potuit, cū cui⁹ anim⁹ mulieris esset cor-
 rupt⁹, ei⁹ corp⁹ castū esse nō putarint. Quid in viris! idem ne hoc
 obseruabāt! minime. Quid ita! quia viros ad vnūq; maleficiū
 25 vna ducit. Itē bene maiores nr̄i hoc cōparauerūt, vt neminē re-
 gē, quē armis cepissent, vita priuarēt. Quid ita! quia quā nobis for-
 tuna facultatē dedisset, iniquum erat in eorū supplicio cōsumere,
 quos eadem fortuna paulo ante in amplissimo statu collocarat.
 Quid q̄ exercitum cōtra duxit! desino meminisse. Quid ita! quia
 30 viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hostes putare: qui
 victi sunt eos homines iudicare, vt possit bellū fortitudo minue-
 re, pacē humanitas augere. At ille, si vicisset, num idē fecisset! non
 pfecto tā sapiēs fuisse. Quid igit ei parcis! quia talē stultitiā cō-
 35 tēnere, nō imitari cōsueui. Hęc exornatio ad sermonē vehementer
 accommodata est, & animū auditoris † retinet attētū, cū venustate † reddit.
 sermonis, tum rationum expectatione.

Sententia.

Sententia est oratio sumpta de vita, q̄ aut qd sit, aut qd esse oportet in vita breuiter ostēdit, hoc modo. Difficile est primū virtutes reuereri, q̄ semp̄ secunda fortuna fit vsus. Itē, Liberis est existimandus, q̄ nulli turpitudini seruit. Itē, Egēs æque est is, q̄ non satis habet, & is cui nihil satis potest esse. Itē, Optima viuendī ratio est eligēda, eā iucundam cōsuetudo reddet. Huiusmodi sententię simplices nō sunt improbandę, p̄pterea q̄ habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationē. Sed illud quoq̄ p̄bā dum est genus sententię, qd cōfirmatur subiectione rationis, hoc modo. Omnes bene viuendī rationes in virtute sunt collocandę, p̄pterea q̄ sola virtus in sua potestate est, omnia præter eam subiecta sunt fortunę dominatiōi. Item, Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt, hi simulac fortuna dilapsa est, deuolūt omnes. Cum em̄ recessit ea res, quæ fuit cōsuetudinis causa, nihil superest quare possint in amicitia retineri. Sunt itē sententię quæ dupliciter efferuntur, hoc modo sine ratione. Errāt, qui in p̄speris rebus om̄is impetus fortunę se putant fugisse. Sapienter cogitāt, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione, hoc pacto. Qui adolescentiū peccatis ignosci putant oportere, fallunt, p̄pterea q̄ ætas illa nō est impedimēto bonis studijs: at hi sapienter faciūt, qui adolecētes maxime castigāt, vt qb⁹ virtutibus omnē vitā tueri possint, eas in ætate maturissima velint cōparare.

Sententijs interponi raro cōuenit, vt rei actores, nō viuendī preceptores esse videamur: cū ita interponēt, multū afferēt ornāmētū. Nam necesse est animo eum comprobet tacitus auditor, cū ad causam videat accommodari rē certā ex vita, & morib⁹ sumptā.

Contrarij.

Contrariū est idē fere, qd cōtētiō. Cōtrariū est, qd ex reb⁹ diuersis duab⁹ alterā breuiter, & facile cōfirmat, hoc pacto. Nā q̄ suis ratiōib⁹ inimic⁹ fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicū fore speres? Et itē. Nā quē in amicitia p̄fidiosum cognoueris, eū quare putes inimicitias cū fide habere posse? Et qui priuat⁹ intolerabili superbia fuerit, eum cōmodum, & cognoscētē sui videre in potestate quis speret? Et q̄ in sermonibus, & cōuētū amicorum verum nō dixerit, nunquid eum in cōcionibus credas a mē dacio tēperaturum? Item. Quos ex collibus deiecimus, cum ijs in campo metuimus dimicare? Qui, cum plures erant paucis nobis

i exequari nō poterant, hi postq̄ pauciores sunt, metūimus ne sint superiores! Hoc, exornationis genus breuibus, & continuatis verbis perfectum debet esse: & cum cōmodum est auditu ppter breuē & absolutam cōclusionē, tum vero vehemēter id qđ opus est oratori, cōprobat cōtraria re, & ex eo qđ dubium nō est, expedit illud qđ dubiū est, vt aut dilui nō possit, aut multo difficillime possit.

5 **M**embrum orationis appellatur res breuiter absoluta sine rotius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio mēbro orationis excipitur, hoc modo, Et inimico proderas, id est vnum qđ appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero, Et amicum lædebas, Ex duobus mēbris solis hæc exornatio potest cōstare: sed cōmodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto, Et inimico pderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non confulebas. Item, nec reipubli. consuluisti, nec amicis pfuisti, nec inimicis restitisti.

Membrum

15 **A**rticulus dicitur, cum singula verba interuallis distinguntur caesa oratione, hoc modo, Acrimonia, voce, vultu aduersarios perterruisti. Item, Inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia sustulisti. Inter huius generis, & illius superioris vehemētiā hoc interest, qđ illud tardius & rarius venit, hoc crebrius & celerius peruenit. Itaq; in illo genere ex remotione brachij, & contortione dextre gladius ad corpus afferrī, in hoc autem crebro, & celeri corpus vulnere consautiari videtur.

Articulus.

20 **C**ontinuatio est densa, & cōtinens frequentatio verborum cū absolute sententiarum. Ea vtemur cōmodissime tripertita, in sententiā, in contrario, in conclusionē. In sententiā, hoc pacto. Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in virtute, q̄ in casu praesidium collocauit. In contrario, hoc modo. Nā si quis spei non multum collocarit in casu, quid est qđ ei magno pre casu obesse possit: In conclusionē, hoc pacto. Quod si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt, non sunt omnia committenda fortunæ ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio est necessaria, vt infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiā, & contrarium, & conclusionem frequentibus efferat verbis. Sed & alias quoq; nonnunq̄, non

Continuatio.

alienum est, tametsi, necesse non est, eloqui res aliquas per huiusce i modi continuationes.

Compar
grauē.

Compar appellat, qđ habet in se mēbra oratiōis, de quib⁹ ante diximus, quæ cōstāt ex parī fere numero syllabarum. Hoc nō de enumeratione nostra fiet, nā id quidem puerile est, sed tātum af fert vsus, & exercitatio facultatis, vt animi quodam sensu par mēbrum superiori referre possimus, hoc modo. In praelio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias cōparabat, hęc omnia graues casus administrabāt. Itē, Illi fortuna dedit felicitatē, huic industria virtutē cōparauit. In hoc genere saepe fieri potest, vt nō plane par sit numerus syllabarum, & tamē esse videatur, si vna, aut etiā altera syllaba est alterum breuius, aut si cum in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores syllabæ erunt, vt longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur, & exæquet. 15

Similiter
cadens.

Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadem cōstructione verborū duo, aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casib⁹ efferuntur, hoc modo. Hominē laudas egentē virtutis, abundantē felicitatis. Itē, cuius omnis in pecunia spes est, eius a sapiētia est animus remotus. Diligētia cōparat diuitias, negligētia corrūpit animum, & tamē cū ita viuit, neminē pre se ducit hominē. 20

Similiter
desinens.

Similiter desinens est, cū tametsi casus nō insunt in verbis, tamen similes exit⁹ sunt, hoc pacto. Turpiter audes facere, neqter studes dicere. Viuis inuidiose, deliquis studiose, loqueris odiose. Itē, Audacter territas, humiliter placas. Hęc duo genera, quorū alterū in exit⁹, alterū in casus similitudine versat, iter se vehemēter cōueniunt, & ea re, q̄ his bene vtunt, plerūq̄ simul ea collocāt in iisdem partib⁹ orationis. Id hoc pacto facere oportet. Perditissima ratio est amorē petere, pudorē fugere, diligere formā, negligere famam, hic & ea verba quæ casus habent, ad casus similes, & ea quę nō habent, ad similes exitus veniunt. 30

Annominatio.

Annominatio est cū ad idē verbū & idē nomē accedit cū mutatione vocū, vel additione vni⁹ literę, aut syllabę, aut syllabarū, aut ad res dissimiles similia verba accōmodant. Ea multis, & varijs rationib⁹ cōfficit. Attenuatione, ac cōplexione eiusdē literę, sic. Hic, q̄ se magnifice iactat atq̄ ostētat, venit a te anteq̄ Romā

i venit. Ex cōtrario sic. Hic quos hoīes alea vincit, eos ferro statim
 vincit. Productiōe eiusdē literę, hoc modo. Hūc auūū dulcedo du
 cit ad auūū. Breuitate eiusdē literę, hoc modo. Hic tametsi videt
 esse honoris cupid⁹, tamē nō tātū curiā diligit, quātū Curiā. Ad
 5 dendis literis hoc pacto. Hic sibi posset tēperare, nisi amori mallet
 obtēpare. Demēdis literis, sic. Si lenones tanq̄ leones vitasset, vitæ
 se tradidisset. Trāsserēdis literis, sic. Videte iudices vtrū homini
 nauo, an vano credere malitis. Itē, Nolo eē laudator, ne videar adu
 lator. Cōmutādīs, hoc modo. Deligere oportet, quē velis diligere.
 10 Hæ sunt annominatiōes, quæ in literarū breui cōmutatiōe, aut p
 ductiōe, aut trāsectiōe, aut aliquo huiusmodi genere versant. Sūt
 autē alię, q̄ nō habēt tā ppinquā in verbis similitudinē, & tamē dif
 similes nō sunt, qb⁹ de generib⁹ vnū est huiusmodi. Quid veniā,
 q̄ sim, quare veniā, quē insimulē, cui p̄sim, quē postulē, breui cogno
 15 scetis. Nā hic est in qbusdā verbis quædā similitudo nō tā affectā
 da, q̄ illę superiores, sed tamē adhibēda nōnunq̄. Alterū genus hu
 iusmodi. Demus operā quirites, ne oīno patres cōscripti circūscri
 pti putent. Hęc annominatio accedit magis ad similitudinē, q̄ su
 perior: sed min⁹, q̄ illę supiores: p̄pterea q̄ non solū additę, sed vno
 20 tēpore dēptę quoq̄ literę sunt. Tertiū gen⁹ est, qđ versat̄ in casuū
 cōmutatiōe, aut vni⁹, aut pluriū nominū. Vni⁹ nominis, hoc mo
 do. Alexander Macedo summo labore animū ad virtutē pueritiā
 cōfirmauit. Alexādri virtutes p̄ orbē terrę cū laude, & gloria vul
 gatę sunt. Alexandro si vira lōgior data esset, Oceanū Macedonū
 25 gloria trāsuolasset. Alexādri omnes maxime metuerunt, itē plu
 rimum dilexerūt. Varie hic vnū nomē in cōmutatione casuū vo
 lutatū est. Plura noīa casibus cōmutatis, hoc modo faciēt annomi
 nationē. Tyberium Gracchum rēpu. administrātē p̄hibuit † indī
 30 oblata, quę reipub. virum amantissimum subito de sinu ciuitatis
 eripuit. Saturninum fide captum maiorum natu perfidia per sce
 lus vita priuauit. Tuus o Druse sanguis domesticos parietes, &
 vultum parentis asperfit. Sulpitio, cui paulo ante omnia concede
 bant, eum breui spatio non modo viuere, sed etiam sepeliri prohi
 35 buerunt. Hęc tria genera proxima exornationum, quorum vnū
 in similit̄ cadentibus, alterū in similit̄ desinentibus verbis ter

Nex.
 † indigne
 subdit̄ s̄re
 nō similis.

tium in annominationibus positum est, perraro sumenda sunt, csi
 in veritate dicemus, pprerea q̄ nō hac reperiri posse videntur si-
 ne elaboratiōe, & cōsumptione operæ. Eiusmodi autem studia ad
 delectationem, q̄ ad veritatem videntur accommodatiora. Quare
 fides, & grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationi- 5
 bus frequenter collocatis, & nō modo tollitur auctoritas dicendi,
 sed offenditur quoq̄ in eiusmodi oratione auditor, pprerea q̄ est
 in his lepos & festiuitas, non dignitas, neq̄ pulchritudo. Quare,
 quæ sunt ampla, & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida, & cō-
 cinna, cito satietate afficiūt aurium sensum fastidiosissimū. Quo 10
 modo igitur, si crebro his generibus vtemur, puerili videbimur
 elocutione delectari, ita si raro has interferemus exornatiōes, & in
 causa tota varie dispergemus, commode luminibus distinctis il-
 lustrabimus orationem.

Subiectio.

Subiectio est, cum interrogamus aduersarios, aut querim⁹ ipsi, 15
 quid ab illis, aut quid cōtra nos dici possit. Deinde subiicim⁹
 id, quod oportet dici, aut nō potest, aut nobis ad iūmento futurum
 sit, aut offururum illis e cōtrario, hoc modo. Quaro igitur vnde
 iste tam pecuniosus sit factus, amplum patrimonium relictum est:
 At patris bona venierunt. Hæreditas aliqua obuēnit: nō potest di- 20
 ci, sed etiam a necessarijs omnibus exheredatus est. Præmium ali-
 quod ex lite aut iudicio cepit: nū modo id nō fecit, sed etiam insu-
 per ipse grandi sponsione vincus est. Ergo si his rationibus locu-
 pletatus nō est, sicut omnes videris, aut isti domi nascitur aurum,
 aut vnde nō est licitum, pecunias accepit. Itē. Scpe iudices animad- 25
 uerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem crimi-
 nari possint, sibi præsidium petere, quorum nihil potest aduersa-
 rius facere. Nam vtrum ad patris eius virtutem cōfugiet: at eum
 vos iurati capite damnastis. An ad suam reuerteretur antiquam vi-
 tam alicubi honeste tractatam: at hic quidem ante oculos ve- 30
 stros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumera-
 bit, quibus vos cōueniat cōmoueri: at hi quidem nulli sunt. Ami-
 cos pferet: at nemo est qui sibi non putet turpe, istius amicum no-
 minari. Item, Credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudice
 cium adduxisti: non, nam indemnatum necasti. Leges, quæ id face- 35
 re phibent, veritus es: at ne scriptas quidem iudicasti. Cum ipse

i te veteris amicitia commonefaceret, commotus es: at nihil mi-
 nus, sed etiam studiosius occidisti. Quid, cum tibi pueri ad pedes
 voluarentur, misericordia motus es: at eorum patrem crudelissi-
 me sepultura quoque prohibuisti. Multum inest acrimoniae & gra-
 5 uitatis in hac exornatione, propterea quod cum quaesitum est quid
 oporteat, subiicitur id non esse factum: quare facillime fit, ut exau-
 geatur indignitas negocij. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque
 personam referamus subiectionem, sic fit. Nam quid me facere con-
 ueniret, cum a tanta Gallorum multitudine circumfederer: an di-
 10 micarere: at cum parua manu tum periremus, locum quoque inimicissimum
 habebamus. Sederere in castris: at neque subsidium, quod expectare, ha-
 bebamus, neque erat quo vitam perducerem. Castra relinquerere: at obsi-
 debamur. Vitam militum negligere: at eos videbar ea accepisse con-
 ditione, ut quoad possem incolumes patriae, & parentibus conserva-
 15 rem. Hostium conditionem repudiarem: at salus antiquior est mi-
 litum, quam impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem
 subiectiones, ut ex omnibus ostendi videatur, nihil potius quam quod fa-
 ctum sit faciendum fuisse.

20 **G**radatio est, in qua non ante ad consequens verbum descendit
 tur, quam ad superius consensum est, hoc modo. Nam quae reli-
 qua spes libertatis manet, si illis & quod libet licet, & quod licet possunt,
 & quod possunt audent, & quod audent faciunt, & quod faciunt vobis mo-
 lestum non est? Itaque, Non sensi hoc, & non suasi, neque suasi: & non ipse sta-
 25 tim facere coepi, neque facere coepi, & non perfeci, neque perfeci, & non
 probavi. Item, Africano industria virtutem, virtus gloriam, glo-
 ria amulos comparauit. Item, Imperium Graeciae fuit apud Athe-
 nienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatae, Spartiatae superaue-
 re Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Gre-
 30 ciae breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam.

Gradatio.

Habet in se quendam leporem superioris cuiusque crebra repe-
 titio verbi, que propria est huius exornationis.

35 **D**iffinitio est, quae rei alicuius proprias amplectitur potestates bre-
 uiter & absolute, hec modo. Maiestas rei publicae, est, in qua continentur
 dignitas & amplitudo ciuitatis. Itaque, Iniuriae sunt, quae aut pulsatione
 corpus, aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam

Diffinitio.

violant. Itē, Nō est ista diligentia, sed auaritia: ideo, q̄ diligentia est accurata cōseruatio suorum: auaritia, iniuriosa appetitio alienorum. Itē, Nō est ista fortitudo sed temeritas, p̄pterea q̄ fortitudo est cōtēptio laboris, & periculi cum ratione vtilitatis, & cōpensatione cōmodorum: temeritas est, cum incōsiderata laborum * p̄ s
* p̄ p̄fessione pensione gladiatoria periculorum susceptio. Hęc igit̄ commoda putat̄ exornatio, q̄ omnē rei cuiuspiam vim, & potestātē, ita dilucide p̄ponit, & breuiter explicat, vt neq̄ plurib⁹ verbis oportuisse dici videat̄, neq̄ lucidius potuisse dici putetur.

Transitio. **T**Ransitio vocat̄, quæ cum ostēdit breuiter qđ dictū sit, p̄po- 10
 nit itē breuī qđ cōsequat̄, hoc modo. In patriam cuiusmodi fuerit habetis, nunc in parentes qualis extiterit, considerate. Item, Mea in istum beneficia cognoscitis, nunc quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hęc aliquantū exornatio ad duas 15
 res, nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat au-
 ditorem.

Correctio. **C**orrectio est, quæ tollit id qđ dictum est, & p̄ eo id quod magis idoneum videt̄, reponit, hoc pacto. Q̄ si iste suos hospites rogasset, immo innuisset modo hoc facile perfici posset. Item, Nam postq̄ isti vicerunt, atq̄ adeo victi sunt, eam quomodo victo- 20
 riam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, q̄ boni dederit! O virtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerunq̄, atq̄ adeo infectaris. Comiuuetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata tātūmodo dicta videtur, ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur 25
 fatius esset, diceret aliquis, ab initio, præsertim cum scribas, ad optimum, & electissimum verbum deuenire! Est cum non est fatius, si commutatio verbi id erit demonstratura. eiusmodi rem esse, vt cum eam communi verbo appellaris, leuius dixisse videaris, cum ad electius verbum accedas, insigniorem rem facias: q̄ si continuo 30
 venisses ad id verbum, nec rei, nec verbi gratia animaduersa esset.

Occupatio. **O**ccupatio est cum dicimus nos præterire, aut non scire, aut 35
 nolle dicere, id qđ tunc maxie dicim⁹, hoc modo. Nā de pueritia qđē tua, quā tu omī intēperatiē addixisti, dicerē, si hoc rep⁹ idoneum putarem, nunc consulto relinquo. Et illud prætereo, q̄ rei militaris te infrequentem tradidisti. Deinde, q̄ iniuriarum.

1 fatiffecisti Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico, reuertor ad illud de quo iudicium est. Item, Non dico te ab socijs pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, q̄ ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es, furta, rapinas omnes tuas omittō.
5 Hęc vtilis est exornatio. Si aut rem quam non pertineat alijs ostendere, occulte admonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi, vt vtilius sit occulte fecisse suspicionem q̄ huiusmodi intendisse orationem quę redarguatur.

10 **D**isjunctio est, cum eorum de quibus dicimus, aut vtrūq̄, aut vnumquodq̄ certo concluditur verbo, sic, Populus Roma, Numantiam deleuit, Carthaginem sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatę sunt, nihil Carthaginensibus scientia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthijs erudita calliditas p̄sidij tulit, nihil Fregellanis morum & sermonis societas opitulata est. Item formę dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate extinguitur. Hic vtrūq̄, & in superiore exemplo vnamquāq̄ rem certo verbo cōcludi videmus.

20 **C**oniunctio est, cum interpositione verbi & superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo, Formę dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate.

Adijunctio est, cum verbum quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum aut postremū collocamus. Primum hoc pacto: Deflorescit formę dignitas, aut morbo: postremū sic, aut morbo, aut vetustate formę dignitas deflorescit. Ad festiuitatem disjunctio est apposita. Quare rarius vtemur ea, ne satietatem pariat. Ad breuitatē coniunctio apposita est. Quare sepius adhibenda est. Hęc tres exornationes de simplici genere manant.

30 **C**onduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, eiusdem vnus, aut plurium verborum iteratio, hoc modo. Tumultus C. Gracchi, tumultus domesticos & intestinos comparat. Item, Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item, Nunc etiam audes in horum conspectum venire proditor patrię, proditor inquam patrię venire audes in horum conspectum! Vehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit in con-

trario cause, quasi aliquod telum sepius perueniat in eandem partem corporis.

Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat verbum, sed id commutat quod positum est, alio verbo quod idem valeat, hoc modo. Rempub. radicibus euertisti, ciuitatem funditus deiecisti.

Item, Patrem nefarie verberasti, parenti manus scelerate intulisti. Neceffe est eius qui audit animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione verborum.

Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transiectione ita efferunt, vt a priore posterior contraria prior proficiatur, hoc modo. † Esse oportet vt viuas, non viuere vt edas. Item, Ea re poemata non facio, quia cuiusmodi volo non possum, cuiusmodi possum nolo. Item, Quæ de illo dicuntur dici non possunt: quæ dici possunt, non dicuntur. Item, Si poëma loquens pictura est, pictura tacitum poema debet esse. Item, Quia stultus es, ea re taces: non tamen quia taces, ea re stultus es. Non potest dici quin commode fiat, cum contrariæ sententiæ translatione verba quoque conuertantur. Plura hic subiicimus exempla, vt quonia difficile est hoc genus exornationis inuentu, dilucidum esset, vt cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inueniretur.

Permisio est, cum ostendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicui voluntati, sic. Quonia omnibus ereptis solum mihi superest animus & corpus, hæc ipsa que mihi de multis sola relicta sunt, vobis & vestre condono potestati. Vos me quo pacto vobis videtur vramini, atque abutamini licebit, impute in me quodlibet statuere, dicite, atque obtinebo. Hoc genus tamen alias quoque nonnumquam tractandum est, tamen ad maiorem commouendam vehementissime est accommodatum.

Dubitatio est, cum querere videtur orator, vtrum de duobus potius, aut quod de pluribus potissimum dicat, hoc modo. Obfuit eo tempore plurimum responsum, siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue vtrumque. Item, Tu istud ausus es dicere homo omnium mortalium: quæ ro quoniam te digno moribus tuis appellem nomine.

Expositio est, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, ceteræ tolluntur, vna relinquatur, quam nos intedimus, hoc modo. Neceffe est, cum constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas te aut vacu-

1 um possedisse, aut vsu tuum fecisse, aut emisse, aut hæreditate tibi venisse. Vacuum, cum ego adessem, possidere non potuisti. Tu um vsu fecisse etiam nunc non potes. Emptio nulla profertur, hæreditate tibi me viuo mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo vt me vi de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum iuuabit coniecturales argumētationes, sed non erit tā est in plerisque, vt cum velimus, ea possimus vtī: nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negocij natura dabit facultatem.

10 **D**issolutio est, quæ coniunctionibus verborum e medio sublati, partibus separatis effertur, hoc modo. Gere morē parenti. Pare cognatis. Obsequere amicis. Obtempera legibus. Item, Descende in integram defensionem. Noli quicquid recusare. Da seruos in quaestionem. Stude verum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in se, & vehementissimum est, & ad breuitatem ac commodatum.

15 **P**recisio est, cum dictis quibusdam reliquum quod conceptum est dici relinquitur in audientium iudicio, sic. Mihi tecum peroratio non est, ideo quod Populo. Roma. me, nolo dicere, ne cui forte arrogans videar, te autem sepe ignominia dignum putauit. Item, Tu istud nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui, non ausim dicere, ne cum te digna dixero, me indignum quippiam dixisse videar!

Hic atrocior tacita suspitio, quam diserta explanatio facta est.

25 **C**onclusio est quæ breui argumētatione ex ijs quæ dicta sunt, conclusa facta, cōficat id quod necessario consequatur, hoc modo. Quod si Danais datum erat oraculum non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis, hæc autem nihil aliud fecerunt nisi Alexandrum perculerunt, hunc extringere, id nimirum capi fuit Troiam.

Exornationes verborum.

30 **R**estant etiā decem exornationes verborum, quas idcirco non vage dispersimus, sed a superioribus separauimus, quod omnes in vno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, vt ab vilitate verborum potestate recedat, atque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferat. De quibus exornationibus.

35 **N**ominatio est propria, quam nos admonet, vt cui rei nomen aut non sit, nomen aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nosemus,

aut imitationis, aut significatiōis causa. Imitatiōis hoc modo, i
 vt maiores rudere, vagire, mugire, & murmurare, & sibilare appel
 larunt. Significatiōis rei causa, sic. Postq̄ iste in rēpublicā fecit im
 petum, fragor ciuitatis in primis est auditus. Hoc genere raro est
 vtendum, ne noui verbī assiduitas odium pariat, sed si commode 5
 quis eoytatur & raro, non modo non offendet nouitate, sed etiam
 exornabit orationem.

Pronomi
 natio.

PRonomīnatio est, quæ sicutī cognomīne quodam extraneo
 demonstrat id quod suo nomīne appellari non potest. Vt si
 quis cū loquatur de Gracchīs, at non Aphricanī nepotes, inquit, 10
 istiusmodi fuerunt. Item si quis de aduersario dicat. Videte nunc,
 inquit, iudices, quē admodum me Plagiosippus iste tractarit. Hoc
 pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædendo aut
 in corpore aut in animo, aut in extraneis reb⁹ dicere, sicutī † pno
 men quod pro certo nomīne collocamus.

Cognomē.

Denomina
 tio.

Denomīnatio est q̄ a ppīngs & finitīmīs reb⁹ trahit orōnē, q̄
 possit itelligi res q̄ nō suo vocabulo sit appellata. Id aut ab
 inuento cōficiē, vt si qs de Tarpeio loq̄ns, eū Capitolinū nominet.
 Aut ab inuētore, vt si qs p̄ Libero vinū, p̄ Cere frugem appellet.
 Aut ab instrumēto dñm, vt si qs Macedonas appellarit hoc mō. Nō 20
 tā cito Sarissē Grēcia poritē sunt. Aut idē Gallos significās dicat,
 Nec tā facile ex Italia armatura trāsalpina depulsa est. Aut id qd̄
 fit ab eo q̄ facit, vt si qs cum bello velit ostēdere aliquid quēpiā fe
 cisse, dicat, Mars istud te facere necessario coegit. Aut si qd̄ facit 25
 ab eo qd̄ fit, vt cū desidiosam artē dicemus qa desidiosos facit, &
 frigus pigrum, quia pigros efficit. Ab eo quod continet id qd̄ con
 tinetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia non potest vinci,
 nec Grēcia disciplinis. Nam hic p̄ grēcis & Italis q̄ continent no
 tata sunt. Ab eo qd̄ cōtinet id qd̄ cōtinet, vt si qs aurū vel argētū,
 aut ebur nominet, quū diuitias velit noīare. Harū oīm denotiatio 30
 num magis in p̄cipiendo diuisio, q̄ in q̄rendo difficilis inuentio
 est, ideo q̄ plena consuetudo est non mō poetarū & oratorum, sed
 etiam quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum.

Circuitio.

Circuitio est oratio rem simplicem assumptam circumscribens
 elocutione, hoc pacto. Scipionis prouidentia Carthaginis 35
 opes fregit. Nam hic nisi ornandi ratio qdam esset habita, Scipio

1 potuit & Carthago simpliciter appellari.

Transgressio est quæ verborum perturbat ordinem, peruersio
ne aut transiæctione. Peruersio sic. Hoc vobis deos immor- Transgressio.
tales arbitror dedisse virtute pro vestra. Transiæctione, hoc modo.

5 Instabilis in istum plurimū fortuna valuit. Item, Omnes inuidio-
se eripuit tibi bene viuendi casus facultates. Huiusmodi transiæ-
ctio quæ rem non reddit obscuram multum proderit ad cōtinua-
tiones, de quibus ante dictum est: in quibus oportet verba sicut a
poetis in quendam extruere numerum, vt perfecte & † perpolitif-
10 sime possint esse absolutæ.

†perpolite.
Superlatio

Superlatio est oratio superans veritatem, alicuius augendi, mi-
nuendiue causa. Hæc sumitur separatim, aut cum comparatio-
ne, Separatim sic. Qz si concordiam retinebimus in ciuitate, impe-
rij magnitudinem solis ortu, atq; occasu metiemur. Cum compa-
15 ratione, aut a similitudine, aut a præstantia superlatio sumitur.
A similitudine sic. Corpore niueum candorem, aspectu igneum ar-
dorē assequebatur. A præstantia, hoc modo. Cuius ore sermo mel-
le dulcior profuebat. Ex eodem genere hoc est. Tantus erat in ar-
mīs splendor, vt solis fulgor obscurior videretur.

20 **I**ntellectio est, cum res tota parua de parte cognoscitur, aut de Intellectio.
toto pars. De parte totum sic intelligitur. Non ille te nuptiales
tibiæ eius matrimonij commonebant. Nam hic omnis sanctimo-
nia nuptiarum vno signo tibiærum intelligitur. De toto pars, vt
si quis ei, qui vestitum, aut ornatum sumptuosum ostendet, dicat.

25 Ostentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab vno plura
intelliguntur, hoc modo. Pæno fuit Hispanus auxilio, fuit immā-
nis ille transalpinus, in Italia quoq; idem nō nemo togatus sensit.
A pluribus vnum sic intelligitur. Atrox calamitas pectora mæcro
re pulsabat: itaq; anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus du-
30 cebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati,
& hic vnū pectus, & vnus pulmo intelligitur, & erit illic diminu-
tus numerus festiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia.

Abusio est quæ verbo simili, & propinquo pro certo, & pprio Abusio.
abatur, hoc modo. Vires hominis breues sunt, aut parua
35 statura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut
vti paucio sermone. Nam hic facile est intellectu, finitima verba re-

rum diffimilium, ratione abusionis esse traducta.
 Translatio **T**ranslatio est, cum verbum in quandam rem transfertur ex
 alia re, quod propter similitudinē recte videtur posse trāffer-
 ri. Ea vtimur rei ante oculos ponendæ causa, sic. Hic Italiā tumultus
 expergefecit terrore subito. Breuitatis causa sic, Recens aduen-
 tus exercitus subito ciuitatem extinxit. Obscenitatis vitæde cau-
 sa sic, cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendī causa
 sic, Nulli⁹ moeror & calamitas istius explere inimicitias, & nefaria-
 am saturare crudelitatem potuit. Minuendī causa sic, Magno se p̄-
 dicat auxilio fuisse, quia paululum in reb⁹ difficillimis aspirauit.
 Ornandī causa sic, Aliquando reipub. rationes, quæ malitia nocē-
 tum exaruerant, virtute optimatum reuifescunt. Translationem
 pudentem dicunt esse oportere, vt cum ratione in cōsimilem rem
 transeat, ne sine delectu temere & cupide videatur in dissimilem
 rem transcurrisse.

Permuta-
tio.

Translatio-
nes plures.

Permutatio est oratio aliud verbis, aliud sententiā demonstrās:
 Ea diuiditur in tres partes, similitudinem, argumentum, con-
 trarium. Per similitudinem sumitur † cum translationes vna aut
 plures frequenter ponuntur a simplici ratione ductæ sic. Nam cum
 canes fungantur officijs luporum, cuiusnam præsidio pecuaria cre-
 demus? Per argumentum tractatur, cum a persona, aut a loco, aut
 a re aliqua similitudo augendī, aut minuendī causa ducitur, vt si
 quis Drusum, Gracchum, Numitoremq; obsoletum dicat. Ex con-
 trario ducitur sic, Vt si quis hominem prodigum, & luxuriosum
 illudens, parcum & diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod
 ex contrario sumitur, & illo primo, quod a similitudine ducitur, p
 translationem argumento poterimus vtī, per similitudinem, sic.
 Quid ait hic rex, atq; Agamemnon noster, siue vt crudelis est, po-
 tius Atreus? Ex contrario, si quem impium qui patrem verbera-
 uerit, Æneam vocemus; intemperantem & adulterum, Hippoly-
 tum nominemus.

Hæc sunt fere, quæ dicenda videbantur de verborum exorna-
 tionibus, nunc res ipsa monet, vt deinceps ad sententiarum exor-
 nationes transeat.

Exornationes Sententiarum.

1 **D**istributio est, cum in plures res, aut personas ne- Distributio.
 5 gociā certa quaedam dispertiuntur, hoc modo. Qui vestrum iudices nomē senatus diligit, hūc
 10 odierit necesse est: petulātissime enim semper iste
 oppugnauit senatum: qui equestrem locū splen-
 didissimum cupit esse ī ciuitate, is oportet, istū
 15 maximas pœnas dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordinī hone-
 stissimo maculæ atq; dedecori sit: qui parentes habetis, ostendite
 istius supplicio, vobis homines impios non placere: quibus liberi
 20 sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ in ciuitate sint hominib⁹
 huiusmodi cōparatæ. Itē, Senatus officii est, cōsilio ciuitatē iuuare,
 Magistratus officii est, opa & diligētia cōseque Senat⁹ volūtātē,
 Populi est officii, res optimas, & hoīes idoneos maxime suis sentē-
 25 tijs eligere, & pbare. Accusatoris officii est, īferre crimina. Defen-
 soris, diluere & ppulsare. Testis est, dicere quæ scierit, aut audierit.

Quæstoris est, vnumquemq; horum in officio suo continere.

20 **Q**uare L. Cassi, si in causa testem præterq; quod sciat aut audierit,
 argumentari, & coniectura prosequi patieris, ius accusatoris cum
 iure testimonij commiscebis, testis improbi cupiditatem confir-
 25 mabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio co-
 pioſa. Compræhendit enim breuī multa, & suum cuiq; tribu-
 ens, officium separat, & res diuidit plures.

25 **L**icentia est, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debe- Licentia.
 mus, ramen aliquid pro iure nostro dicimus, quod eos mini-
 me offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato vere repre-
 hendī posse videantur, hoc modo.

30 **M**iramini Quirites, q̄ ab omnibus vestræ rationes deserantur,
 q̄ causam vestram nemo suscipiat, q̄ se nemo vestri defensorem
 profiteatur: id tribuite vestræ culpæ. Atq; definite istud mirari.
 35 Quid est enim, quare non omnes istam rem fugere, ac vitare debe-
 ant? Recordamini, quos habueritis defensores, studia eorum vobis
 ante oculos proponite.

35 **D**einde exitus omnium considerate, tum vobis veniat in men-
 tem, vt vere dicam. Negligentia vestra, siue ignauia potius, illos
 omnes ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris
 suffragijs in amplissimum locum peruenisse.

Item, Nam quid fuit iudices, quare in sententijs ferendis dubi-
 taueritis, aut istum hominem nefarium ampliaueritis: non apertis
 sine res erant crimini datae: non omnes hæc testibus comprobatae:
 non contra tenuerit, & nugatorie responsum: Hic vos veriti estis,
 si primo coetu condemnassetis, ne crudeles existimaremini. Dum
 eam vitastis vituperationem, quæ lōge a vobis erat abfutura, eam
 inuenistis, vt timidū atq; ignauū putaremini. Maximas & priuatas
 & publicas calamitates accepistis, cum etiam maiores impendere
 videantur, sedetis & oscitamini. Luce noctem, nocte lucem expecta-
 tis. Aliquid quotidie acerbi atq; incommodi nunciatur, & eū cu-
 ius opera nobis hæc accidunt, vos remoramini diutius & alitis,
 ac reipub. perniciem retinetis quoad potestis in ciuitate. Eiusmo-
 di licentia si nimium videbitur acrimoniæ habere, multis mitiga-
 tionibus lenietur: nam continuo aliquid huiusmodi licebit infer-
 re. Hic ego virtutem vestram quero, sapientiam desidero, veterem
 consuetudinem requiro: vt quod erit commotum licentia, id lau-
 de mitigetur, vt altera res ab iracundia, & molestia remoueat, alte-
 ra res ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicēdo,
 si loco fit, maxime facit vt & illi qui audient, a culpa absint, & nos
 qui dicimus, amici eorum, & veritatis esse videamur. Est autem
 quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione com-
 paratur, cum aut ita obiurgamus eos qui audiunt, quomodo ipsi
 se cupiunt obiurgari, aut id quod scimus facile omnes audituros,
 dicimus nos timere quomodo accipiant, sed tamen veritate com-
 moueri, vt nihilo secius dicamus. Horum amborum generum exē-
 pla subiiciemus. Prioris huiusmodi, Nimiū Quirites, animis estis
 simplicibus & mansuetis, nimium creditis vniciq; existimatis
 vnumquemq; eniti, vt perficiat quæ vobis pollicitus sit: erratis, &
 frustra falsa spe iandiu detinemini, stultitia vestra est, quia qd erat
 in vestra potestate, ab alijs petere, q̄ ipsi sumere maluistis. Postero-
 ris licentię hoc erit exemplum. Mihi cum isto iudices fuit amicitia,
 sed ista tamen amicitia, tametsi vereor quomodo accepturi si-
 tis, tamen dicam, vos me priuastis, quid ira: quia vt vobis essem p-
 batus, eum qui vos oppugnabar, inimicum, q̄ amicum habere ma-
 lui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen est, sicuti demonstra-
 uimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ si nimium fuerit

aspera, mitigabitur laude & assimulatione, de qua superius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte se ad animum auditoris accommodat.

5 **D**iminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut ijs quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium, quod ne qua significetur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo. Nam hoc pro meo iure iudices dico, me labore, & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tamen si vere dixisset, tamen arrogans visus esset, nunc & ad invidiam vitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item, vtrum igitur avaritiæ causa, aut egestatis accessit ad maleficium? Avaritiæ: at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria avaritiæ est. Egestatis: at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne magnum, aut maximum diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregijs commodis proferendis obseruabimus. Nam eiusmodi res & invidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, si inconsiderate tractes. Quare quæ admodum ratione in viuendo fugitur inuidia, sic in dicendo consilio vitatur odium.

Descriptio notatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam, & dilucidam cum gravitate expositione, hoc modo. Quæ si istum iudices vestris sententijs liberaueritis, statim sicut e cauea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex catenis volitabit, & vagabitur in foro acies detes inultos in cuiusque fortunas, in amicos atque inimicos, notos atque ignotos incurans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans. Aliorum domum ac omnem familiam perfringens, repulsi funditus labefactans. Quare iudices eijcite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, vobiscum ipsis consulite: nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmet ipsos, mihi credite, feram, & truculentam bestiam iudices imiseritis. Item, Nam si de hoc iudices grauem sententiam tuleritis, vno iudicio simul multos iugulaueritis, gradis natu pares, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare velit in vita manere, non habebit, filij parui priuati patris auxilio, ludibrio, & despectui patris inimicis erunt oppositi, tota domus huius indigna concidet

calamitate, at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiri insultabunt in horum miserias, superbi re simul & verbis inuehatur. Item, Nam neminem vestrum fugit Quirites capta vrbe, quæ miseriam consequi soleant, arma qui contra tulerint, statim crudelissime trucidantur, ceteri qui possunt per atatem, & vires laborem ferre, rapiuntur in seruitutem, qui non possunt, vita priuantur: vno denique, atque eodem tempore domus hostili flagrat incendio, & quos natura aut voluntas necessitudine, aut benevolentia coniunxerit, distrahuntur, liberi partim e gremijs parentum diripiuntur, partim in sinu iugulatur, partim ante pedes constupratur, nemo iudices est, qui possit satis rem consequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel misericordia potest commoueri, cum res consequentes comprehensæ vniuersæ perspicua breuiter exprimuntur oratione.

Diuisio.

Diuisio est, quæ rem semouens a re, vtrancque absoluit ratione subiecta, hoc modo. Cur ego nunc tibi obijciam quicquid si probus es, non meruisti: sin improbus, num commoueris? Item, Quid nunc ego de meis proprijs meritis predicem? si meministis obtundam: sin obliti estis, cum re nihil egerim, quid est quod verbis proficere possim? Item, Duæ res sunt quæ possunt homines ad turpe et compendium commouere, inopia atque avaritia, te avarum in fraterna diuisione cognouimus, inopem atque egentem nunc videmus, qui potes igitur ostendere causam maleficij non fuisse? Inter hanc diuisionem, & illam quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundum narrationem, hoc interest. Illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & breuiter duabus, aut pluribus partibus subijciens rationes, exornat orationem.

Frequentatio

Frequentatio est cum res in tota causa disperse coguntur vni in locum, quo grauior, aut acrior, aut criminiosior oratio sit, hoc pacto. A quo tandem abest iste vitio? quid est iudices, cur velitis eum liberare? Sua pudicitia proditor est, insidiator aliena, cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infestus cognatis, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes

infestus in cognatos.

i intolerabilis. Eiusdem generis est illa frequentia, quae plurimum
 coniecturalibus causis opitulatur, cum suspitiones, quae separatim
 dictae, minutae, & infirmae erant, vnum in locum coactae rem viden-
 tur perspicuam facere, non suspitiosam, hoc pacto. Nolite igitur,
 5 nolite iudices ea quae dixi, separatim spectare, sed omnia colligite,
 & conferte in vnum. Si & commodum ad istum ex illius morte ve-
 niebat, & vita hominis est turpissima, animus auarissimus, fortu-
 nae † familiares attenuatissimae, & res ista nemini bono praeter
 istum fuit, neque alius quisquam aequae commode, neque iste commodiori
 10 bus alijs rationibus facere potuit: neque praeteritum quicquam est ab
 isto, quod opus fuerit ad maleficium, neque factum quod opus non
 fuerit, & cum locus idoneus maxime quaesitus, tum occasio aggre-
 diendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium con-
 ficiendi longissimum sumptum est non sine maxima occultandi,
 15 & perficiendi maleficij spe: & praeterea antequam occisus homo is est,
 iste visus est in eo loco in quo est occisio facta, solus. Paulo post in
 ipso loco maleficij vox illius qui occidebatur, audita est: deinde
 post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constat, po-
 stera die titubanter, & inconstanter de occisione illius locutum.
 20 Haec partim testimonijs, partim quaestionibus, & argumentis omnia
 comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum ne-
 cesse est esse verum: vestrum iudices est his vnum in locum colla-
 tis, certam sumere scientiam, non suspitionem maleficij. Nam vnum
 aliquid, aut alterum potest in istum † casu cecidisse suspitiose, vt
 25 omnia inter se a primo ad postremum conueniant maleficia, ne-
 cesse est casu non posse fieri. Vehemens est haec exornatio, & in con-
 iecturali constitutione causa ferme semper necessaria, & in cate-
 ris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam.
 30 **E**xpolitio est, cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud
 dicere videmur. Ea autem dupliciter fit, si aut eandem plane di-
 cimus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicemus non eodem modo, nam id
 quidem obrundere auditorem est, non rem expolire, sed commutare.
 Commutabimus tripliciter, verbis, pronunciando, tractando. Verbis
 commutabimus, cum res semel est dicta, iterum, aut saepius alijs verbis, quae
 35 idem valeant, eadem res profertur, hoc modo. Nullum tamen est periculum,
 quod sapiens pro salute patriae vitandum arbitretur. Cum auget incolumitas

†familia-
ris rei.

†casum.

Expolitio.

perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum vitæ discrimen sibi pro fortunis reipub. fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, vt pro patria studiose, in quibus magnam descendat vitæ dimicationem. Pronunciando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio, atque alio genere vocis atque gestus, eadem verbis commutando. Pronunciatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodissime scribi potest, neque parum est apertum, quare non eget exempli. Tertium genus est commutationis quod tractando conficitur, si sententiam traiciemus, aut ad sermocinationem, aut ad exuscitationem. Sermocinatio est, de qua planius paulo post suo loco dicemus. Nunc breuiter ad hanc rem quod satis sit attingemus, in qua constituetur alicuius personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, vt quo facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus. Sapiens, qui omnia reipub. causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur. Non mihi, solus etiam atque adeo multo potius natus sum patriæ: vitæ quæ fato debetur, salutis patriæ potissimum soluat. Alluit hæc me tute atque honeste, perduxit usque ad hanc ætatem, munijt meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod a me satis ei persolui possit, vnde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reipub. nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exuscitationem, cum & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commouemus, sic. Quis est tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis angustijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet, & sapientissimum iudicet? qui pro salute patriæ, pro incolumitate ciuitatis. Pro reipub. fortunis, quibus magnū atque atrox periculum studiose suscipiat, & libenter subeat. Equidē hunc hominem magis cupio satis laudare, quam possim, idemque hoc certo scio vobis omnibus vsu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, verbis, pronunciando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, & exuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus vtetur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronunciauerimus, rationem poterimus subijcere. Deinde duplicem, vel sine rationibus, vel cum rationibus pronun-

1 **ciare sententiam.** Deinde afferre contrarium, de quibus omnibus
 diximus in verborum exornationibus. Deinde simile & exempli,
 de quo suo loco plura dicemus. Deinde cōclusionem, de qua in se-
 cundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes argumen-
 5 **tationem,** quæ admodum concludere oporteat. In hoc libro docui-
 mus, cuiusmodi esset exornatio verbî, cui conclusioni nomen est.
 Ergo huiusmodi vehementer ornata poterit esse expolitio, quæ cō-
 stabit ex frequentibus exornationibus verborum, & sententiarum.
 Hoc modo igitur septem partibus tractabitur: sed ab eiusdem sen-
 10 **tentiæ non recedamus exemplo,** vt scire possis, quod facile præceptiōe
 rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur. Sapiēs nullum
 pro repub. periculum vitabit, ideo quod sepe fit, vt cum pro republi-
 ca perire noluerit, necessario cum republica pereat. Et quoniã sunt
 15 **omnia commoda a patria accepta,** nullum incommodum pro pa-
 tria graue putandum est: ergo qui fugiunt id periculum quod p
 repub. subeundum est, stulte faciūt. Nam neque effugere incommo-
 da possunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. At qui patrię peri-
 cula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cum & eum
 quem debent honorem reipub. reddunt, & pro multis perire ma-
 20 **lunt, quod cum multis.** Etenim vehementer est iniquum, vitam quam
 a natura acceptam propter patriam conseruaueris, naturæ cum co-
 gat reddere, patriæ cum roget non dare: & cum possis cum sum-
 ma virtute & honore p patriam interire, malle per dedecus & igna-
 uiam viuere: & cum pro amicis, & parentibus, & cæteris necessa-
 25 **rijs adire periculum velis,** pro repub. in qua & hoc, & illud sanctis-
 simum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire. Itaque
 vti contemnendus est, qui in nauigando se, quod nauim mauult in-
 columē: ita vituperandus, qui in reipub. discrimine suę plus quod cō-
 muni salutis consulit. Naue enim fracta, multi incolumes † euase-
 30 **runt, ex naufragio patriæ saluus nemo potest enatare.** Quod mihi
 bene videtur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro le-
 gionibus in hostes misisse medios. Vnde amisit vitam, at non per-
 didit: re enim vilissima & parua maximam redemit: dedit vitam,
 accepit patriam: amisit animam, potitus est gloria, quæ cum sum-
 35 **ma laude pdita vetustate quotidie magis enitescit.** Quod si p repu-
 debere accedere ad periculum, & ratione demonstratum est, & ex-
 f iij

emplo comprobatum, ij sapientes sunt existimandi, qui nullum p̄ salute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expolitio versatur, de qua producti fumus vt plura diceremus, q̄ non modo cum causam dicimus, adiuuat, & exornat orationē, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitiois, in dicendo vti cum exornabimus argumentationem, de qua dixim⁹ in libro secundo.

Commoratio.

Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sepius reditur. Hac vti maxime conuenit, & id est oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimouendi. Huic exemplum satis idoneum subijci non potuit, p̄pterea q̄ hic locus non est a tota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed tanq̄ sanguis profusus est per totum corpus orationis.

Contentio.

Contentio est per quam contraria referuntur. Ea est in verbis cum exornationib⁹, vt ante docuimus, eiusmodi. Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem prebes. In sententiarum huiusmodi. Vos huius incommodis lugetis, iste reipub. calamitate latatur. Vos vestris fortunis diffiditis, iste solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex verbis celeriter relatis constat, hic sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet.

Similitudo.

Similitudo est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur, aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Et quæ modo quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur. per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad vnamquamq̄ sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi.

Per contrarium.
Incandentes.

Ornandi causa sumit per contrariū, sic. Non enim quæadmodū in palestra q̄ tēdas ῥ ardētes accipit, celerior est in cursu cōtinuo q̄ ille q̄ tradit, ita melior impator nouus, q̄ accipit exercitū, q̄ ille q̄ decedit, p̄pterea q̄ defatigatus cursor integro facē, hic perit⁹ impator ip̄ito exercitū tradit. Hoc sine simili satis plane, & p̄spicue, & p̄babiliter dici potuit, hoc mō. Dicit minus bonos impatores a melio

1 ribus exercitū accipe solere. Sed ornādī causa simile sumptum est,
vt orationi dignitas quædam comparetur.

5 Dictum est autē per contrariū. Nam tūc similitudo sumit p con-
trariū, cū ei rei quā nos pbamus, aliquā rem negamus esse similem
vt paulo ante, cū de cursorib⁹ assereram⁹. Per negationē dicet pro-
bandi causa, hoc modo. Neq⁹ equus indomit⁹, q̄uis natura bñ cō-
positus sit, idoneus pōt esse ad eas vtilitates, & aptus, q̄ desiderant^r
ab equo: neq⁹ hō indoctus, q̄uis sit ingeniosus, ad virtutē pōt pue-
10 nire. Hoc pbabilius factū est, q̄ magis est verisimile, nō posse vir-
tutē sine doctrīna cōparari, qm̄ nec equus q̄dem indomit⁹ idone⁹
possit esse: ergo sumptum est probandi causa.

Per nega-
tionem.

15 Dictum est autem per negationem. Id enim perspicuum est de
primo similitudinis verbo. † Sumitur & apertius dicendī causa
simile per breuitatem, hoc modo. In amicitia gerenda, sicut in cer-
tamine currendi non ita conuenit exerceri, vt quoad necesse sit, p-
uenire possis, sed vt productius studio, & viribus vltra facile pro-
curras. Nam hoc simile est, vt apertius intelligatur, mala ratione
facere eū qui reprehendat eos, qui verbi causa post mortē amici li-
beros eius custodiant, propterea q̄ in cursore tantum velocitatis
20 esse oporteat, vt efferatur vsq⁹ ad finem, in amico tantum beneuo-
lentia⁹ studium, vt vltra q̄ amicus sentire possit, procurrat amicitia⁹
tia studio.

† Apertius
dicendi cau-
sa similitu-
do dicitur
per breuita-
tem.

25 Dictum autem simile est per breuitatem. Non enim ita vt in ce-
teris rebus res ab re separata est, sed vtreq⁹ res coniuncte, & confu-
se pronunciatæ sunt. Ante oculos ponendī negocij causa, sumetur
similitudo cum dicetur per collationem, sic.

30 Vti citharædus, cum prodierit optime vestitus palla inaurata
indutus, cum chlamyde purpurea coloribus varijs intexta. Et cū
corona aurea magnis fulgentibus gēmis illuminata, citharā tenēs
exornatissimā, auro & ebore distinctā, ipse p̄terea forma, & specie
fit, & statura apposita ad dignitatem, si cum magnam populo cō-
mouerit his rebus expectationem, repente silentio facto, vocē emit-
tat acerbissimā cum turpissimo corporis motu: quo melius orna-
tus sit, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus, & cōtēptus ei
35 citur: ita siq⁹ in excelso loco, & in magnis, ac locupletib⁹ copijs col-
locatus, fortunę muneribus, & naturæ cōmodis omnibus abunda-

bit, si virtutis, & artium, quæ virtutis magistræ sunt, egebit: quo magis cæteris rebus erit copiosus, & illustris, & expectatus, eo vehementius derisus, & contemptus ex omni conuertu bonorum ei iaciatur. Hoc simile exornatione vtriusque rei, & alterius inscitia artificij, alterius stultitia simili ratione collata, sub aspectu omnium rem subiecit.

Dictum autem est per collationem, propterea quod proposita similitudine, paria sunt omnia relata. In similibus obseruare oportet diligenter, vt cum rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata, id est huiusmodi. Ita vt hirundines æstiuo tempore preesto sunt, frigore pulse recedunt, ex eadē similitudine, nunc per trālationem verba sumimus, ita falsi amici sereno vitæ tempore preesto sunt, simulatque hyemem fortunæ viderint, deuolant omnes. Sed inuentio similitum facilis erit, si quis sibi omnes res animatas, & inanimatas, mutas, & loquentes, feras, & mansuetas, terrestres, & cælestes, & maritimas, artificio, casu, natura cōparatas, vilitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertio-rem rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum ad quod conferetur similitudinem habeat oportet.

Exemplū.

Exemplum est alicuius facti, aut dicti preteriti cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei nisi dignitatis causa sumitur. Apertio-rem, cum id quod sit obscurius, magis dilucidum reddit. Probabiliorem, cum magis verisimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, vt res dicta prope manu tentari possit. Vniuscuiusque generis singula subiecimus exempla, nisi exemplum quod genus esset in expolitione demonstrassemus, & causas sumendi in similitudine aperuissemus. Quare noluimus, neque pauca quo minus intelligeretur, neque re intellecta, plura conscribere.

Imago.

IMago est formæ cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumit, aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic. Ibat in prelium corpore tauri validissimi, impetu leonis acerrimi similis.

1 Vituperationis, vt in odiũ, aut in inuidiã, aut in cõteptionẽ ad
 ducat, vt in odium, hoc modo. Iste quotidie p forum mediũ tanq̃
 iubatus draco serpit, dentibus aduncis, aspectu rabido, spiritu ve
 5 faucibus afflare, quẽ ore attingere, dentib⁹ infecare, lingua asper
 gere possit. Vt in inuidiã adducat, hoc modo. Iste q̃ diuitias suas
 iactat, sicut gallus e Phrygia, aut ariolus qui spiã depressus, & one
 ratus auro clamat, & † delirat. Vt in cõteptionẽ adducat, sic, Iste, † deierat.
 qui tanq̃ cochlea abscondens, retentat sese tacitus, quo sit tutus,
 10 comeditur cum domo sua, & auferrur.

Efficacio est, cum exprimit, & effingit verbis corporis cuius Efficacio.
 piam forma, quoad satis sit ad intelligendũ, hoc modo. Hũc
 dico iudices rubrum, breuẽ, incuruum, canum, subcrispum, cẽsiũ,
 cui sane magna est in mento cicatrix, si quo modo potest vobis in
 15 memoriã redire. Habet hæc exornatio cũ vtilitatẽ, si quã velis ostẽ
 dere, tum venustatẽ, si breuiter, & dilucide facta est.

Notatio est, cum alicuius natura certis describit signis, quæ Notatio.
 sicuti notę quædam naturę sunt attributa. Vt si velis nõ di
 uitẽ, sed ostentatorẽ pecuniosum describere, Iste inquit, iudices,
 20 qui se dici diuitẽ putat esse præclarũ. primũ nunc videte, quo vul
 tu nos intueat, nõne vobis videt dicere, darẽ, si mihi molesti non
 essetis: cum vero sinistra mẽtum subleuat, existimat se gẽmẽ nito
 re, & auri splẽdore aspectus omnium perfringere. Cum puerum
 respicit hunc vnum, quem ego noui, vos nõ arbitror nouisse, alio
 25 nomine appellat, deinde alio atq̃ alio, heus tu inquit, veni Sãnio,
 ne quid istri barbari perturbent, vt ignoti qui audiũt, vnum putet
 eligi de multis, ei dicit in aurẽ, aut vt domi lectuli sternantur, aut
 ab auunculo roget athiops, qui ad balneas veniat, aut asturconi
 30 locus ante ostium suum det, aut aliquid fragile falsæ choragium
 gloriã cõparet. Deinde exclamat, vt omnes audiant, videro vt di
 ligenter enumeret, si potest ante noctẽ. Puer qui iam bene homi
 nis naturam nouit, tu illo plures mittas oportet, inquit, si hodie
 vis transnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Sosiã, Sa
 35 ne. Deinde casu veniunt hospites homini, † qui istum splẽdide,
 dum peregrinaret, receperunt, ex ea re homo hercle sane cõturban
 tur, sed tamen a vitio naturę non recedit. Bene, inquit, facitis cum
 † q̃s dũ iste splẽdide peregrinaret in uitaerat.

venitis, sed rectius fecissetis, si ad me domum recta abiissetis. Id se
 cisse inquit illi, si domum nouissetis. At istud quidem faci-
 * euntē cū. le fuit vndelibet inuenire. Verum ¶ ite mecum: sequuntur illi, ser-
 mo interea huius consumit omnis in ostentatione. Quærit in agris
 cuiusmodi frumenta sint, negat se, quia villem incensum sint, accedere pos-
 se, nec ædificare etiam nunc audere, tamen in Tusculano quidem coe-
 pi insanire, & in istis fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, ve-
 nit in aedes quasdam, in quibus sodalitiū erat eodem die futurum, quo
 iste per notitiam domini ædium ingreditur cum hospitibus, hic inquit, ha-
 bito prospicit argentum quod erat expositum, visit triclinium stratum, per-
 bat, accedit seruulus, dicit homini clare dominum iam venturum, si
 velis exire. Ita ne inquit: Eam hospites, frater venit ex Salerno, ego
 illi obuiam pergā, ¶ vos huc decima venitote, hospites discedunt.
 * huc vos
 ad decimā
 venitote. Iste se raptim domum suam coniicit, illi decima, quo iusserat, veniunt,
 quærunt hunc, reperiunt domus cuius sit, in diuersorium derisi cõfe-
 runt sese. Vident hominem postera die, narrant, expostulant, accu-
 sant, ait iste eos similitudine loci deceptos, angiporto toto deer-
 rasse, contra valetudinem suam se ad multam noctem expectasse. Sannio-
 ni puero negocium dederat, ut vasa, vestimenta, pueros corroga-
 ret, seruulus non inurbanus satis strenue & concinne comparat, iste
 hospites domum deducit. Ait se aedes maximas cuiusdam amico ad
 nuptias accommodasse, nunciat interea puer argentum repeti (per-
 muerat enim, qui commodarat) Apagete, inquit, aedes commodavi, fa-
 miliam dedi, argentum quoque vult: tamen si hospites habeo, tamen
 vti licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego quæ deinde efficiat,
 narrat: eiusmodi est hominis natura, ut quæ singulis diebus efficiat
 gloria, atque ostentatione, ea vix annuo sermone enarrare possim. Hu-
 iusmodi notationes, quæ describunt quod consentaneum sit vniuscuiusque
 nature, vehementer habent magnam delectationem, totam enim natu-
 ram cuiuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos exempli cau-
 sa coeperamus, aut inuidi, aut timidi, aut avari, ambitiosi, amato-
 ris, luxuriosi, furis, quadruplatoris, denique cuiusvis studium pertra-
 hi potest in medium tali notatione.

Sermocina-
tio.

Sermocinatio est, cum alicui persone sermo attribuitur, & is ex
 sponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto. Cum militibus viris
 redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit

1 iste cum fago, gladio succinctus, tenēs iaculum, quinq; adoleſcens
 res hominem simili ornatu ſubſequitur, irrupit in ædes ſubito,
 deinde magna voce, Vbi eſt iſte beatus, inquit, ædium dominus:
 quin mihi præſto fuit: quid tacetis? Hic alij omnes ſtupidi timore
 5 re obmutuerunt. Vxor illius infeliciffimi cum maximo fletu ad
 iſtius pedes abiicit ſeſe, Parce inquit, & per ea que tibi dulciſſima
 ſunt in vita, miſerere noſtri, noli extinguere extinctos. Fer man-
 ſuete fortunam, nos quoq; fuimus beati, noſce te eſſe hominem.
 At ille, quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare defi-
 10 nicis: non abibit. Illi nunciatur interea veniſſe iſtum, & clamore
 maximo morrem minari. Quod ſimul vt audiuit, heus, inquit,
 Gorgia pediſſequa puerorum, abſconde pueros, defende, fac vt
 incolumes ad adoleſcentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum
 ecce iſte præſto, ſedes, inquit, audax: non vox mea tibi vitam ad-
 15 emit: exple meas inimicitias, & iracundiam ſatura tuo ſanguine.
 Ille cum magno ſpiritu, metuebam inquit, ne plane victus eſſem,
 nunc video in iudicio mecum contendere non vis, vbi ſuperari
 turpiſſimum eſt, ſuperare pulcherrimum, interficere me vis, occidar
 equidem, ſed victus non peribo. At ille, in ex-
 20 tremo vitæ tempore etiam ſententioſe loqueris, neq; ei quem vis
 des dominari, vis ſupplicare: Tum mulier, immo quidem iſte ro-
 gat & ſupplicat, ſed tu queſo commoueare: & tu per deos inquit,
 hunc amplexare, dominus eſt, vicit hic te, vince tu nūc animum.
 Cur non definiſ, inquit, vxor loqui, quæ me digna non ſunt: tace,
 25 & quæ curanda ſunt, cura, tu ceſſas mihi vitam, tibi omnem bene
 viuendi ſpem mea morte eripere: Iſte mulierē reppulit ab ſe lamen-
 tantem: illi neſcio quid incipienti dicere quod dignum videlicet
 illius virtute eſſet, gladium in ſ latere deſſixit. Puto in hoc exem-
 plo datos eſſe vnicuiq; ſermones ad dignitatem accommodatos, † latus.
 30 id quod oportet in hoc genere obſeruare. Sunt item ſermocina-
 tiones conſequentes hoc genus, nam quid puramus illos dictu-
 ros, ſi hoc iudicaueritis: nonne hac omnes vtentur oratione: dein
 de ſubijcere ſermonem.

35 **C**onformatio eſt, cū aliqua q̄ nō a deſt pſona cōſingit quaſi ad Conformatio.
 ſit, aut cū res muta, aut informis ſit eloquēs, & formata, & ei tio.
 oſo attribuit ad dignitatē accommodata, aut actio q̄dā hoc pacto,

Quæ si nunc hæc vrbs inuictissima vocē emittat, nō hoc pacto loquatur: Ego illa plurimis trophæis ornata, triūphīs ditata certissimis, clarissimis locupletata victorijs, nunc vestris feditionibus o ciues vexor, quam dolis malitiosa Carthago, virib⁹ pbata Numantia, disciplinīs erudita Corinthus labefactare nō potuit, eā patiēmini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atq; cōculcarī: Item, q̄ si nunc Lucius ille Brutus reuīscat, & hic ante pedes vestros adfit, nō hac vtetur oratione: ego reges eieci, vos tyrannos introducītis: ego libertatem quæ non erat, peperī, vos partem seruare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberaui, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res multas atq; inanīmas transferatur, p̄ficit tamen plurimum in amplificatiōnis partibus, & commiseratione.

Significatio.

Significatio est, quæ plus in suspitione relinquit, q̄ positum est in oratione: ea fit per exuperationem, ambiguum, consequentiam, abscissionem, similitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum est q̄ patitur veritas, augendæ suspitionis causa, sic. Hic de tanto patrimonio tam cito testam, quæ sibi petat ignem, non relinquit. Per ambiguum, cum verbum potest in duas, pluresve sententias accipi, sed accipit in eā partē, quā vult is, qui dixit. vt de eo si

Cernis.

dicas, q̄ multas hereditates adierit. Prospice tu, q̄ plurimū cernis. Ambigua quæadmodū vitāda sunt, quæ obscurā reddūt orationē, ita hæc cōsequēda, quæ cōficiūt huiusmodi significatiōē. Ea reperient facile, si nouerim⁹, & animaduertim⁹ verborum ancipites, aut multiplices potestates. Per cōsequētiā significatio fit, cū res

Cōsequētia

quæ sequunt aliquid rem, dicunt, ex quibus tota res relinquit in suspitione, vt si falfamentarij filio dicas, quiesce tu, cuius pater cubito se emungere solebat. Per abscissionem, si cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo quod iam diximus, satis relinquit suspitionis, sic. Qui ista forma, & ætate nuper alienę domui, nolo plura dicere. Per similitudinem, cum aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus quid sentiamus, hoc modo. Noli Saturnine nimium populī frequentia fretus esse, stultitiam nosce, inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum festiuitatis habet interdum, & dignitatis. Sinit enim quiddam tacito oratore ipsū auditorem suspicari.

1 **B**reuitas est res ípſis tantūmodo verbis neceſſarijs expedita, hoc modo. Lemnum præteriens cepit, inde † Tarſi præſidiū reliquit, poſt urbē in Bithynia ſuſtulit, inde pulſus in Helleſpontum, ſtatim potitur Abydo. Item modo cōſul, quondam tribunus, is deinde primus erat ciuitatis. Itē, tum ꝑficiſcitur in Aſiam, deinde exul, & hoſtis eſt dictus, poſt imperator, & poſtremo eſt factus cōſul. Habet paucis cōprehēſa breuitas multarum rerum expeditio nem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cum aut res non egent longæ orationis, aut tēpus non finit cōmorari.

Breuitas.
† Thali.

10 **D**emonſtratio eſt, cum ita verbis res exprimitur, vt gerit negotium, & res ante oculos eſſe videatur. Id fieri poterit, ſi quæ ante, & poſt, & in ípſa re facta erunt, cōprehendemus, aut a rebus cōſequentibus, aut a circumſtantibus nō recedemus, hoc modo. Quod ſimul atq; Gracchus ꝑſpexit, fluctuare populum, verentem ne ípſe auctoritate ſenatus cōmorus a ſententia deſiſteret, iubet aduocari cōcionem. Iſte interea ſcelere, & malis cogitationibus redundans euolat ex templo Iouis, & ſudans, oculis ardentibus, erecto capillo, cōtorta toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi ꝑreco faciebat audientiam, hic ſubſellium quoddam calce premēs dextra pedem deſtingit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, curſim íſti impetum faciunt, ex alijs alij partibus conuolant, atq; e populo vnus, fuge inquit Tyberi, fuge. Nō vides: reſpice inquā. Deinde vaga multitudo ſubito timore perterrita fugere cœpit. At iſte † ſpumā ex ore reiiciens, anhēlans ex ínfimo pectore crudelitatem, cōtorquet brachiū, & dubitanti Graccho quid eſſet, neq; tamen locum in quo conſtiterat reſlinquenti, percutit tempus. Ille nullam vocem edens ínfita virtute concidit tacitus: iſte viri fortiffimi miſerando ſanguine aſperſus, quaſi facinus præclariffimum feciſſet, circumſpectans, & hilare ſce leratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis cōtulit ſeſe. Hæc exornatio in amplifficanda, & commiferanda re plurimum ꝑdeſt, & in huiusmodi narrationibus: ſtatuit enim totā rē, & prope ponit ante oculos.

Demonſtratio.

† ſpumans
ex ore ſcel.

35 **O**mnēs rationes honeſtandę elocutionis ſtudioſe collegimus, in quibus Herenni ſi te diligenter exercueris, & grauitatē, & dignitatem, & ſuauiſſimam habere in dicendo poteris, vt orato-

Peroratio.

rie plane loquaris: nuda atq; inornata inuentio vulgari sermo-
 ne efferatur. Nunc identidem nosmetipsi nobis instem⁹, res enim
 communis agitur, vt frequenter, & assidue consequamur artis ra-
 tionem studio, & exercitatione: quod alij cum molestia tribus de
 causis maxime faciunt, aut si cum quibus libenter exerceantur, nō
 habent, aut si sibi diffidunt, aut si nesciunt quam viam sequi de-
 beant: quæ a nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul li-
 benter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fe-
 cit, cætera philosophiæ ratio confirmauit. Et nobis non diffidi-
 mus, propterea q̄ & aliquantulum processimus, & alia meliora 10
 sunt, quæ multo intentius petimus in vita, vt etiam si non perue-
 nerimus in dicendo, quo volumus, parua pars vitæ perfectissimæ
 desideretur. Et viam quam sequamur, habemus, propterea q̄ in
 his libris nihil præteritum est rhetoriæ præceptionis. Demon-
 stratum est enim quo modo res in omnibus generibus causarum 15
 inueniri oporteat. Dictum est, quo pacto eas disponere conueniat.
 Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum. Præceptum est,
 qua via meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis
 perfecta elocutio compararetur. Quæ si sequemur, acute, & cito re- 20
 periemus: distincte, & ordinate disponemus: grauius & venuste p̄
 nunciabimus: firme & perpetuo meminerimus: ornate & suauiter
 eloquemur. Ergo in arte rhetorica nihil est amplius. Hæc omnia
 adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia consequemur &
 exercitatione.

**Commentariorum Rhetoricorum ad Caium
 Herennium Finis. Quibus addi possunt sequen-
 tes Autores, quos sic imprimendos curabimus,
 vt & cum his & sine his etiam legi possint.**

SE Q V V N T V R

Annotationes illustrium virorum in libros rhetoricos ad C. Herē,

Angeli Politiani & Petri Criniti qui ad locum libri secūdi, qui
5 in hac impressione est Pa. xxvj. ver. xxx.

Ne Ennium, inquit, & ceteros poetas imitemur, quib⁹ hoc modo loqui concessum est.

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Casa accidisset abiogna ad terram trabes:

10 Neve inde navis inchoandæ exordium
Cepisset, quæ nunc nominatur nomine

Argo, qua vecti Argiui delecti viri
Petebant illam pellem auratam arietis
Colchis imperio regis Pelia: per dolum.

15 Nam nunq̄ hera errans mea, domo efferret pedem.
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Est autem trabes in versiculo secundo, singularis numeri, quæ
admodum & Priscianus legit libro septimo: Verustissimi em̄ (vt
ipse inquit) etiam trabes pro trabs proferebant, Euripidia: vero

20 Tragedia: principium, si cum Enniana: conferas, feceris arbitrator
opera: precium quod & subnectam.

ἔϊ δ' ὠφέλ' ἀργῶς μὴ δ' ἀπ' ἀδῆς σκὰ φθ
κόλχωρ ἔς ἀϊσρ, κευανέας συμπληγάδαζ,
μὴ δ' ἐννάσσασι πηλίοι πεσθῆν πότε

25 Τμηθεῖσα πένυκη, κήδ' ἐρεθιμῶσαι χέρας
ἀνδρῶν ἀρίστων, οἳ τὸ πάργυσσον δέξθ
πελία μετῆλθο:, οὐ γὰρ ἀν' δέσποισι μὴ
κῆδεα πύργους γῆς ἔπλευζ' ἰωλκίδθ,
ἔρωτι θυμον ἐμπλαγῆσ' ἰάσοισθ.

30 Vide Politia. Miscel. Centu. i. cap. xxvij.

IN LOCVM TERTII LIB. AD HEREN. PA. V. VER. VII.

Cicero ad Herennium lib. iij. de memorię artificio tractans, ita
imaginem quandam instruit. Et reum, inquit, ad lectum eius sta-
tuemus, dextra poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietis
35 nos tenentem. Quo loco video hesitare literatores quospiam, etiã
haud extreme fortis, quid sit qđ legimus, medico testiculos arietis

Medicus.

nos tenentem. Medicus autem vnus e digitis quinque vocatur, hoc est (vt arbitror) minimo proximus. Porphyrio enim super Horatianum illud ex vltimo sermone:

quī si quid forte lateret,
Indice monstraret digito.

5 sic ait: Hoc ideo, quia certis nominibus singuli digiti appellabatur, & sunt hec nomina: Pollex, Index, Famosus, Medicus, Minimus. Quidam vero e Gracis credo iunioribus nomina digitorum ἕωμαισι sic esse scribit: ΑΥΤΙΧΡΩ, ΔΑΚΤΗΛΟΣ, ΙΑΤΡΟΣ, ΔΑΚΤΥΛΩΤΗΣ, ΩΤΙΤΗΣ. vt si dicas: Pollex, Index, Medicus, Annularis, Auricularis. Quod equidem nec affirmo, nec refello. Tantum notandum, Medicum ab eo dictum, quod sit medicus aut famosus, non quod minimo proximus. Apud ipsos autem leguntur hec nomina, 10 αὐτῆ χειρὶ λιχανός, σφάκλις, ἔπιωσάτης, μύωψ. De testiculis autem arietinis, legis in vocabulo Scortes, in Festi copedio sic: Scortes, id est pelles testium arietinorum, ab eisdem pellibus dicti. Tantum apud Festum, 15 Sed enim Pedianus, Sportas, sportulas, sportellas, nummum esse ait receptacula, & faccos, facculos, faccellos, & crumenas, & velleas, & scortetas, & maticas, & marsypia. Vt nihil sit dubium quin e digito eo quod sit minimo proximus, suspensas huius velis scortetas, hoc est e testibus arietinis, pelliceas crumenas, Angelus Politianus Miscel. Ceter. j. cap. lxxij. 20

Testiculi
arietini.
Scortes.
Loculorum
nomina.

Antonij Sabellici in locum. iiii. lib. ad Herem. Pa. lx. ver. xxxij.

In quarto eorumque de Rhetorica arte scribunt ad Heremum, nunc quae ea scripserit non querit, quam grauis figura demonstrat: Propinqua est, inquit, ea quae fugienda est, quae recte videbitur appellari si suffultra nominabitur. Quid suffultra significet, nemo est, qui non perspicue videat. Sed quia illud 25 sequitur, grauis oratio sepe imperitis videtur, quae turget & inflata est, vide ne supra recte suffultra scribat, quae suffultra, sed inspicite locum, & aequae iudica. Et loquor hinc longe diuerso omnibus quos vidimus codices, in dignitate expolitionis, excusationem habet. Vbi vide ne exuscitationem verum legat. Et nunc retro impetu auersus videbis an in secundo ad 30 eundem Herennium, in legitima constitutione tractata, legum & stipulationum breuiter exceptarum, malis legere, quod vulgo legitur, an extirparum potius. Sed tua est deliberatio haec.

Erasmi in locum secundi lib. Pa. xxx. ver. vlti. Ego te iam ab summo detexam exordio, id est ab initio vitae explicabo qualis sis. 35 Vide adagium texere telam. FINIS.